

Sotavangit työssä jatkosodan aikana

Naarajärvellä vuosina 1941- 1944 sijainneen sotavankien järjestelyleiri 2:n kirjoilla olleiden sotavankien leirin ulkopuolella tekemä työ ja työn merkitys.

Suomen historian pro gradu – tutkielma
Tampere 2015

Teemu Kumpulainen

12.1.2015

Tampereen yliopisto

Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö

TEEMU KUMPULAINEN: Sotavangit työssä jatkosodan aikana - Naarajärvellä vuosina 1941-1944 sijainneen sotavankien järjestelyleiri 2:n kirjoilla olleiden sotavankien tekemä työ ja työn merkitys.

Pro gradu- tutkielma, 86 s. 6 liitesivua

Historia

Tammikuu 2015

Sotavankeja otettiin jatkosodan aikana lähes 70 000 ja otetuista sotavangeista suuri osa kuoli, jopa yli 30 %. Elossa säilyneet tekivät Suomessa työtä. Mitä työtä sotavangit tekivät ja mikä merkitys tällä työnteolla Suomelle oli? Sotavankien tekemä työ on aiemmissa tutkimuksissa pääasiassa käsitetty maataloustyöksi ja myös tämä tutkimus vahvistaa sen, että maataloustyö oli hyvin merkittävää. Sotavangit tekivät työtä myös rakennuksilla, teollisuudessa ja erityisesti metsätyössä. Metsätyön määrästä on tässä tutkielmassa laskelmat, joiden mukaan pelkästään sotavankien tekemän metsätyön määrä vuosittain oli jopa suurempi kuin jatkosodan aikana suurta huomiota saaneiden kansallisten mottitalkoiden työn tulos.

Tutkimuksessa on tutkimuskirjallisuuden lisäksi käytetty Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteen arkistomateriaalia sotavankien järjestelyleiri 2:sta. Arkistosta on sodan loppuvaiheessa poltettu suuri osa vuoden 1941 aineistosta ja merkittävä osa vuoden 1942 aineistosta. Tämän vajavaisen arkiston takia olen keskittynyt erityisesti vuoteen 1943, joka oli ainoa kokonainen vuosi, jolloin sotavankeja hyödynnettiin työnteossa. Vuoden 1943 ajalta on myös ollut mahdollista tehdä taulukoita kokonaiselta vuodelta, koska raportointi on ollut samanlaista. Olen saanut käyttööni myös Orisbergin kartanon työnjohtajan Hugo Paavali Virtasen yksityismuistiinpanot, jotka ovat antaneet hyvän kuvan siitä, minkälaista sotavankien arki on ollut.

Naarajärvellä sijainnut Sotavankien järjestelyleiri 2 oli hyvin merkittävä sotavankien kauttakulkupaikka. Leiri oli myös hyvin merkittävä työvoiman jakaja laajalle alueelle. Keskinen Suomi Pohjanmaalta Savoan sai Naarajärven kirjoilla olleista sotavangeista merkittävää apua työvoimapulaansa. Naarajärven leiri oli vain yksi kymmenistä sotavankileireistä ja tutkielmassa on vertailutaulukot myös koko Suomen osalta. Sotavankien tekemän työn laskutussumma oli miljoonia markkoja ja sotavankityövoima oli työnantajille hyvin edullista.

Suomalainen sodanjohto jaotteli sotavankeja kansallisuuden ja ammattien mukaan. Naarajärven leirin alaisuuteen keskitettiin juutalaisia sotavankeja, myös ukrainalaisia oli leirin kirjoilla satoja. Tutkielmassa on pohdittu sitä, miksi juutalaiset keskitettiin tietyille työmaille, oliko kyseessä suunnitelma juutalaisten pelastamiseksi vai tuhoamiseksi? Juutalaisten sotavankien kysymyksen selvittämiseen olen saanut apua Israelista, asiaa aiemmin tutkineet Serah Beizerin yksityisarkistoista. Avusta huolimatta kysymys juutalaisten keskittämisen syistä jää edelleen vaille vastausta. Tutkimuksen tuloksista selviää se, että Suomen sotavankileireillä venäjänjuutalaiset sotavangit selviytyivät sodasta hengissä. Heitä ei uskontonsa takia syrjitty tai vainottu, kuten ei muitakaan Neuvostoliiton eri kansallisuuksista. Suomensukuisia suosittiin, venäläisiä kohdeltiin karummin.

Sotavangeilla oli hyvin erilaisia siviiliammatteja, parturista professoriin, kolhoosityöläisestä

kondiittoriin. Miten Suomi näitä eri osajia hyödynsi vai hyödynsikö mitenkään? Tutkielman keskeisten tulosten mukaan ammattijaottelu tehtiin, mutta siviiliammattiteja hyödynnettiin hyvin vähän. Henkisen työn tekijät ja parturit tekivät metsätyötä ja maataloustyötä siinä missä muutkin.

Sotavankien metsätyötä on tutkielmassa käyty tarkemmin läpi ja vertailtu suomalaisten metsätyöläisten tekemään työhön. Suurin osa sotavangeista ei ollut siviiliammattiltaan metsätyön ammattilaisia, joten heiltä eivät työnantajat odottaneet erityisen suuria työsuorituksia. Työnantajien arvioiden mukaan sotavangit suoriutuivat urakoistaan hyvin ja mitä kauemmin samat miehet olivat samalla työnantajalle, sitä paremmaksi työn tulokset tulivat.

Sotavankien työstä oli Suomelle merkittävä hyöty. Sotavankien työtä myös arvostettiin hyvin paljon. Työnantajat eivät halunneet luovuttaa sotavankejaan pois. Jos vanki määrättiin luovutettavaksi, anoi työnantaja uutta vankia tilalle.

Sisällysluettelo

1.	Johdanto	5
	Aiempi tutkimus	8
2.	Tausta, ruokahuolto ja vaatetus.	15
	Sotavankien ohjeelliset päiväannokset	17
	Vaatetus ja varusteet – vähällä tultiin toimeen	20
	Sotavankiorganisaatio jatkosodan aikana ja vankileirin päälliköiden esittely	21
	Vankileirin päälliköllä oli paljon valtaa	23
3.	Työmaat vuosina 1941- 1942- kovaa ja näännyttävää työtä	25
	Vankien joukkokuolleisuus ja pilkkukuume-epidemia vuonna 1942	28
4.	Vuonna 1943 sotavankityövoimaa alettiin todella hyödyntää	32
	Karkureita ja kelvottomia vartijoita	33
	Naissotavangit	34
5.	Kansallisuuserottelu ja työnteko	35
	Miksi juutalaiset keskitettiin tietyille työmaille?	39
6.	Työvoiman tarve oli kova, kuka sai ja kuka ja ilman?	45
	Leirilläkin tarvittiin työvoimaa	45
	Ammattijaottelu- hyödynnettiinkö siviiliammattaita?	48
7.	Sotavankien jaottelu työnantajien ja tehdyn työn mukaan	52
	Sotavankityövoiman merkitys metsätöissä	57
	Minkälainen oli työmoraali vangeilla, jotka olivat pakolla tuotu?	62
	Yksityisten yritysten sotavankityövoima	65
	Laskelmat työn määrästä ja vertailut yleiseen hintatasoon	69
	Sotavankien työkuunto ja työkyky	72
	Sodan viimeisenä vuonna työnteko jatkui	73
	Sotavankien palauttaminen	76
8.	Oliko sotavankien työ arvokasta ja hyödyllistä?	79

Lähteet	83
Liitteet	0

1. Johdanto

Sotavankeja otettiin jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana paljon enemmän kuin oli odotettu, arviot vaihtelevat 56000 -67000 välillä ja viimeisimmät tutkimukset ovat jälkimmäisen luvun kannalla.¹ Suomi ei ollut kunnolla valmistautunut niin suureen vankimäärään ja tämä valmistautumattomuus ja yleinen asenne venäläisiin johtivat suureen kuolleisuuteen vankileireillä, erityisesti talvella 1941- 42, Suomen hallussa olleista sotavangeista kuoli noin 30 %, joka on valitettavan korkea lukema. Vain Saksan, Japanin ja Neuvostoliiton leirillä oli suurempi kuolleisuus ja Saksan leireillä brittiläiset ja yhdysvaltaiset sotilaat selviytyivät hengissä paljon todennäköisemmin kuin venäläiset Suomen sotavankileireillä.² Tämä on käynyt selväksi viime vuosina julkaistuissa tutkimuksissa, joita onkin julkaistu 2000-luvulla useita. Kuolleita oli paljon ja vankien kohtelu oli monesti hyvin huonoa.

Myös sodan johdon tasolta annettiin sotavankien kohtelusta sodan alkuvaiheissa sellaisia käskyjä, joita sodan jälkeen on vakavasti arvosteltu. Suomalaiset eivät sotavankien kohtelun osalta olleet suinkaan erityisen humaaneja, vaikka tällaista kuvaa on yritetty ylläpitää julkisuudessa.³ Tämän tutkimuksen tarkoitus ei kuitenkaan ole selvittää sotavankien kuolemaa ja

---

¹ Danielsbacka 2013, 1 ja Kujala 2008, 307- 311.

² Danielsbacka on väitöskirjassaan tehnyt laajat vertailut kuolleisuudesta eri maiden sotavankileireistä. Saksan neuvostovangeista kuoli jopa 50- 60 % ja Neuvostoliiton saksalaisvangeista myös erittäin suuri osa. Länsiliittoutuneiden hallussa olleet saksalaiset ja saksalaisten hallussa olleet länsiliittoutuneet selvisivät hyvin todennäköisesti, sillä kuolleisuus oli vain 3-5 %. Danielsbacka 2013, 12.

³ Sodan jälkeen Suomen sotavankikysymys sivuutettiin vuosikymmeniksi. Yksi poliittisen historian gradu julkaistiin vuonna 1976 ja tämä Timo Mikkolan gradu, *Sotavankikysymys Suomessa 1941-1944*, on edelleen sellainen, johon lähes jokaisessa tutkimuksessa viitataan. Myös tässä. Julkisuudessa oli esitetty Suomen toimineen sota-

kuolinsyitä, siihen tarkoitukseen on jo valmiina oivallinen tietokanta, jossa useimpien sotavankeudessa kuolleiden neuvostosotilaiden henkilötiedot, kuolinsyyt, -päivät, -paikat ja –ajankohdat ovat helposti haettavissa.⁴ Tätä tietokantaa olen käyttänyt tutkimuksen teossa.

Minä halusin lähteä positiivisen ongelman kautta liikkeelle; sotavankeja Suomessa oli kymmeniä tuhansia, Suomessa oli valtava työvoimapula, koska sadat tuhannet miehet olivat rintamalla ja poissa siviilityöstä. Mitä työtä sotavangit tekivät ja miten suuri apu sotavangeista Suomen kotirintamalle oli? Missä sotavangit työtä tekivät ja minkälaista työtä? Työvoimapula oli suuri monella alalla, minne sotavankeja annettiin ja minne ei? Lähdin asiaa selvittämään yhden sotavankileirin kautta ja tämän leirin tutkimisen kautta olen pystynyt valottamaan koko Suomen tilannetta.

Käyttämäni aineisto on Kansallisarkistossa. Entisen sota-arkiston asiakirjat, jotka käsittelevät Sotavankien järjestelyleiriä 2, joka sijaitsi Naarajärvellä, Etelä-Savossa jatkosodan aikana, heinäkuusta 1941 marraskuun lopulle 1944. Leiri on ollut merkittävä sotavankien kauttakulupaikka, tältä leiriltä lähetettiin sotavankeja eri leireille erinäisten jaotteluperiaatteiden mukaan. Sodan alkuvaiheessa oli esikunnassa vahvana ajatuksena kansallisuusjaottelu, eli saadut sotavangit jaettiin kansallisuutensa mukaisiin ryhmiin, erityisesti suomensukuiset kansat saivat paremman kohtelun, suuremmat ruoka-annokset, paremmat varusteet ja mukavammat työt. Upseerit, politrukkit ja karkurit jaoteltiin omiin ryhmiinsä ja omia leirejä perustettiin erilaisille ryhmille. Naarajärven järjestelyleiriltä lähetettiin sotavankeja siis eri paikkoihin.

Sodan loputtua Naarajärven kautta myös palautettiin suuri osa henkiin jääneistä sotavangeista Neuvostoliittoon, osa vapaaehtoisesti, osa ei. Leiri oli myös varsinaisena säilytyspaikkana hyvin suurelle joukolla sotavankeja, enimmillään yli 3000 sotavankia oli leirillä talvella 1942. Sama talvi koitui myös lähes kahdenkymmenen tuhannen neuvostosotilaan kuolemaksi Suomen sotavankileireillä, Naarajärven järjestelyleiri numero kaksi oli näistä pahimpien joukossa. Naarajärvellä kuoli 2752 sotavankia.⁵ Tästä kaikesta löytyy Kansallisarkistosta paljon tietoa,

---

vankien suhteen erityisen humanisti ja kohdelleen vankeja hyvin. Mikkolan laskelmat osoittivat ensimmäisen kerran kuolleisuuden olleen hyvin korkea.

⁴Kansallisarkiston tietokanta jatkosodan aikana kuolleista neuvostosotavangeista.

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>.

⁵Kansallisarkiston tietokanta jatkosodan aikana kuolleista neuvostosotavangeista.

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>.

vaikka tarkemmat arkistotiedot ovat vasta pahimman kuolleisuuden jälkeiseltä ajalta, eli syksystä 1942 alkaen. Tätä aiemmat arkistot on tietoisesti hävitetty ennen jatkosodan loppua, myös sodan jälkeinen sotavankien tutkimuslaitos on arkistoja sotkenut, joten pahimmasta ajasta, vuosista 1941- 42 ovat arkistolähteet hyvin vajavaiset⁶.

Vuoden 1942 lopusta alkoi sotilaallisen byrokraattinen ja tarkka arkistointi. Jokainen kuitti sotavankien työsuorituksen maksusta löytyy. Naarajärven leiri oli siis merkittävä paikka monelle sotavangille, mutta myös sotavankeja työllistäneille organisaatioille, yksityisille työnantajille ja maataloille. Leiri päätti, minne sotavankeja sijoitettiin ja millä perusteilla sijoituksia tehtiin. Sotavankien passitukset työhön leirin ulkopuolelle ovat olleet erityisen mielenkiinnon kohteinani ja niistä passituksista olen tehnyt tarkemmat laskelmat, jotka ovat tutkimukseni johtopäätösten osalta oleellista materiaalia. Passitusten lisäksi löytyvät arkistosta jokaisen työnantajan tekemät sotavankityösopimukset ja tarkemmat tilastoinnit tehdyistä työtunneista ja Puolustusvoimien työnantajilta laskuttamasta rahamäärästä. Kirjeenvaihdon leirin ja Päämajan, Kotijoukkojen esikunnan, työnantajien sekä työvoimalautakuntien välillä olen toki tarkasti lukenut, jotta olen pystynyt muodostamaan selkeän kuvan siitä, minkälainen tilanne oli jatkosodan aikana.

Erityisen huomioni olen keskittänyt vuoteen 1943, koska leirin perustamisesta vuoteen 1942 kesään asti on suurin osa leirin arkistosta poltettu ennen sodan loppua. Syy tähän polttamiseen on ilmiselvää, leirin valtava kuolleiden sotavankien määrä on varmasti huolettanut ja poltolla on haluttu päästä vähemmällä sodan jälkeisessä likapyykin pesu-urakassa. Syksystä 1942 alkaen arkistotilanne on parempi ja suhteellisen luotettavan kuvan pystyy muodostamaan siitä, mitä sotavangit ovat tehneet ja missä he ovat työnsä tehneet. Vuoden 1943 osalta lukemat ovat varsin täsmälliset, vaikka käsiteltävät luvut pyörivät miljoonissa ja leirin henkilökunta teki työnsä täysin ilman teknisiä apuvälineitä, esimerkiksi paperinauhalle merkitsevää lasku-

---

⁶ Arkistossa löytyy kansioista tositate, jossa todetaan arkiston poltto tehdyksi. Sotavankien tutkimuslaitoksen asiakirjat olivat sota-arkiston henkilökunnan mukaan erittäin sekavassa järjestyksessä ja asiakirjoja oli valtava määrä. Sotavankien tutkimuslaitoksen käyttöön oli kerätty aineistoa kaikilta sotavankileireiltä. Nykypäivänä jäljellä olevaa sotavankien järjestelyleiri 2:n asiakirja-aineistoa on vuosilta 1943 ja 1944 moninkertaisesti, jopa monikymmenkertaisesti vuosiin 1941- 1942 verrattuna. Koska armeija on sodan myöhempinä vuosina tuottanut asiakirjamateriaalia valtavan määrän, on syytä olettaa sitä myös sodan alkuvuosina syntyneen. Koska aineistoa ei enää ole, on sitä varmasti tuhottu.

konetta ei ollut, anomuksista huolimatta, saatu vielä keväällä 1944⁷. Kaikkein tarkimmat laskutoimitukset ovat siis vuodesta 1943, koska se on ainoa kokonainen vuosi, jolloin sotavankeja kohdeltiin asiallisesti ja heitä käytettiin työvoimana laajasti. Vuonna 1944 oli päämajassa jo tuleva tappio selvillä ja suunnitelmat sodan jälkeiselle ajalle alkoivat muodostua. Vuonna 1944 sotavangit toisaalta olivat laajemmin levittäytyneitä ympäri Suomen kuin kertaakaan aiemmin. Myös tämä vuosi tullaan tutkimuksessa käsittelemään riittävällä tarkkuudella.

Koska jatkosodasta on kulunut jo paljon aikaa, on sotavankien vartijoita melko mahdoton haastatella. Sotavankien vartijat eivät muutenkaan kuuluneet Suomen armeijan arvostetuimpiin eliittijoukkoihin, pikemminkin olivat ylenkatsottuja miehiä. Onnellinen sattuma on kuitenkin se, että sain tutkimukseeni myös sotavankien kanssa tekemisissä olleen miehen haastattelun. Sotavankeja oli ympäri Suomen maatiloilla, tietysti pääasiassa pientiloilla, koska Suomi oli pienviljelijöiden maa. Muutamalla suuremmalla tilalla oli myös Naarajärveltä sijoitettuja sotavankeja ja yhden tällaisen kartanon omistajan poika, vuonna 1938 syntynyt, oli lapsuudessaan hyvin läheisissä väleissä kotitalallaan olleiden sotavankien kanssa. Häneltä sain tarkempaa kuvausta siitä, millaista elämä oli sotavankien kanssa. Tällainen kanssakäyminen oli virallisten ohjeiden vastaista, mutta olivathan vangit nuoria miehiä, joilla monella oli perhe kotimaassaan. Varmasti viisivuotiaan pojan kanssa empatiatunteet pinnalle nousivat. Orisbergin tilalla työnjohtajana toiminut Hugo Paavali Virtanen teki muistiinpanoja vankien kanssa viettämästään ajasta jonkin verran sodan jälkeen ja näitä muistiinpanoja olen käyttänyt lähteinä. Nämä ovat erittäin tärkeitä kuvauksia vankien elämästä kartanomiljöössä ja vankien kanssakäymisestä tilan väen ja tilalle sijoitettujen inkeriläisten kanssa.

Aiempi tutkimus

Sotavankileirit olivat pitkään Suomen historiassa hyvin vaiettu asia. Timo Mikkolan poliittisen historian gradun vuonna 1976 jälkeen seuraava aiheeseen liittyvät tarkempi teos oli Eino Pietolan vuoden 1987 kirja, *Sotavangit Suomessa*, joka oli lähes ainoa dokumentteihin perustuva laajempi teos aiheesta. Pietolankaan kirja ei ole varsinainen historiantutkimus, esimerkiksi lähdemerkinnät ovat puutteelliset, mutta kuitenkin oikeita lähteitä on kirjan teossa käy-

---

⁷ T8619/10, no 633, 10.5.1944, KA/Sörnäinen.

tetty. Yliopiston lopputöitä, pro graduja on tehty useita, suppeampia tutkimuksia, jotka keskittyvät johonkin tiettyyn sotavankileiriin tai erityispiirteeseen sotavankileireillä. Esimerkkinä tällaisesta tutkimuksesta on Helene Laurentin tutkimus pilkkukuume-epidemiasta sotavankileireillä tai Petri Hokkasen gradu sotavankien maataloustyöstä Savossa jatkosodan aikana.⁸

Elina Sanan *Luovutetut* -kirja aloitti suuren kohun Suomessa 2000-luvun alussa, väittäessään Suomen luovuttaneen juutalaisia Saksaan suurin määrin. Asiaa selvittämään asetettiin Valtioneuvoston asetuksella tutkimusryhmä, nimeltään Suomi, sotavangit ja ihmisluovutukset 1939–55.⁹ Tämä ryhmä teki suuren työn ja kävi arkistoista läpi kymmenet tuhannet sotavankikortit, digitoi ne ja teki tietokannan, josta löytyy jokaisen kuolleen sotavangin kuolinpaikka ja – syy. Kaikkien, joiden merkinnät on asianmukaisesti tehty alun perin. Tämän tietokannan tekeminen oli melkoinen työ, kokonaistyömäärä oli kymmenen henkilötyövuotta.¹⁰ Tutkimusryhmässä mukana olleiden tutkijoiden julkaisuista erityisen käyttökelpoisia ovat olleet Lars Westerlundin hyvin perinpohjaiset selvitykset Sotavankien ja siviili-internoitujen kuolleisuudesta ja Saksan vankileireistä ovat olleet suurena apuna tämän työn tekemisessä¹¹. Westerlundin toimittama käsikirja on myös ollut erittäin käytännöllinen työkalu eri leirien sijaintipaikkojen tarkistamisessa. Sotavankileirejä perustettiin, suljettiin ja perustettiin uudelleen toisessa paikassa koko jatkosodan ajan. Samalla numerolla merkitty leiri toimi eri puolilla Suomea eri aikoina. Tarkistamiseen on tullut tarvetta useamman kerran ja Westerlundin käsikirja on oivallinen apuväline.

Antti Kujala on selvittänyt sotavankien laittomat ampumiset, jotka ovat edenneet korkeimpaan oikeuteen asti. Kujalan teos toi laajempaan tietoisuuteen myös Eero Neron, joka oli Suomen kenties pahin sotarikollinen. Hän ampui kymmeniä sotavankeja, säälimättömästi. Kujalan teoksessa on myös hyvin vankat todisteet Kenraaliluutnantti K.L. Oeschin syyllisyydestä sotarikoksiin.¹² Samaa Oeschia pidetään miehenä, joka ensimmäisenä mainitsi Suomen voitaneen torjuntavoiton jatkosodassa. Oesch oli tärkeässä asemassa jatkosodan ratkaisutaisteiluissa. Kujalan teos antaa hyvin mielenkiintoisen lisäulottuvuuden Oeschin henkilökuvaan.

---

⁸ Esim. Mikkola, T., 1976; Mikkola, P., 2000; Ojala 1974; Laurent 2006; Hokkanen 1994.

⁹ Tutkimusryhmän johtajana toimi Lars Westerlund, joka hankkeen johtamisen lisäksi julkaisi ja toimitti useita julkaisuja hankkeen aikana ja sen jälkeen.

¹⁰ Westerlund 2008, 59-60; 68.

¹¹ Westerlund 2009; Westerlund 2011.

¹² Kujala 2008, 166-211.

Mirkka Danielsbacka on väitöskirjassaan *VANKIEN VARTIJAT- Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941–1944* tutkinut vankileirin vartiointia ja sotavankien kohtelua evoluutiopsykologisin keinoin ja saanut erinomaisen luotettavan tuntuksen kuvan siitä, miten on mahdollista, että sivistysvaltio kohteli avuttomassa asemassa olevia sotavankeja niin huonosti. Vankien vartijat – teoksessa valotetaan erinäisiä syitä sotavankien huonoon kohteluun. Ilmeistä on se, että Stalingradin taistelun lopputulos vaikutti yleiseen mielipiteeseen Saksan ja liittolaisten lopullisesta voitosta. Suomessa sotavankien kohtelu oli parantunut jo selvästi ennen Stalingradia, vaikka Saksan voitto näytti todennäköiseltä. Psykologisin käsittein, kuten itsepetoksen, avulla Danielsbacka osoittaa vakuuttavasti sen, että sotavankien tuhoamispolitiikka ei ollut tarkoituksellista, mutta itsepetoksen avulla sotavankeja kuitenkin tietoisesti tuhoettiin. Vankien työtehoa haukuttiin ja rangaistukseksi ravintoa vähennettiin ja tätä pidettiin täysin järkevänä toimintana. Vuoden 1918 vankileirien samankaltaisuus jatkosodan vankileireihin, samoine tautien ja nälän ongelmineen oli hyvin silmiinpistävää. Paljon samoja henkilöitä oli molempien sotien vankileirejä organisoimassa. Vuoden 1918 vankileirikatastrofista vastuussa olleet henkilöt pystyivät itselleen perustelevaan, että tekivät parhaansa; samat henkilöt tekivät oman näkemyksensä mukaan parhaansa myös jatkosodassa ja jälleen uskoivat tehneensä parhaansa.¹³

Danielsbacka myös kumoo sen, perinteisen, näkemyksen sotavankien kuolleisuuden syistä, jonka mukaan kuolleisuus johtui pelkästään ulkoisista syistä, kuten elintarvikepulasta, kylmästä ilmastosta ja kulkutaudeista. Tämä näkemys on tuoreimmissa tutkimuksissa muutenkin hyvin vakuuttavasti kumottu. Resurssipula varmasti vaikutti, Suomessa oli paha elintarvikepula talvella 1942. Siviilit ja sotilaat pystyivät kuitenkin hankkimaan lisäravintoa mustasta pörssistä, sotavangit eivät pystyneet. Nääntymiset vähän ravinnon seurauksena tuleviin tauteihin ja suoranaiset nälkäkuolemat eivät sotilaita tai suomalaisia siviilejä koskeneet. Nälästä ja taudeista laajasti kärsittiin vain keskitysleireillä, vankiloissa, sotavankileireillä ja mielisairaloissa.¹⁴

Erittäin tärkeä seikka, jonka Danielsbacka nostaa esiin, on vastuukysymys ja tietoinen tuhoaminen. Suomalaisilla sotavankiasioista päättäneillä henkilöillä ei ollut suurempaa kiinnostusta hyökkäysvaiheen aikana pitää neuvostosotavankeja hengissä. Tilanne muuttui selvästi jatkosodan aikana. Virallisena ja nimenomaisena tavoitteena ei ollut näänyttää miehiä raa'alla

---

¹³ Danielsbacka 2013, s. 285-295.

¹⁴ Danielsbacka 2013, 294.

työllä ja liian vähällä ravinnolla, mutta tuottavuutta oli saatava ja erityistä intoa miesten hyvinvoinnin maksimoimiseen ei ainakaan ollut.¹⁵

Hyötynäkökulma oli joka tapauksessa hyvin merkittävä sotavankeja auttanut asia. Koska sotavangit alettiin nähdä arvokkaana työvoimana, josta oli Suomelle oikeaa ja merkittävää hyötyä, alkoivat viranomaiset myöntyä paremman kohtelun sallimiseen sodan jatkuessa. Danielsbacka ei väitöskirjassaan keskity tehdyn työn merkityksen arviointiin ja tutkimiseen, vaan pikemminkin vankien kohteluun. Vankien tekemästä työstä on Danielsbackan kirjassa erittäin kattava kokonaisuus, erityisesti sodan alkuvuosista. Danielsbackan huomio kiinnittyy aivan samaan seikkaan kuin itsellänikin, eli siihen suureen haaskaukseen sotavankityövoiman käytössä, mikä ei suuren työvoimapulan aikana varmasti ollut järkevää. Kaiken kaikkiaan Danielsbackan teos on myös työvoimakysymyksen kannalta hyvin käyttökelpoinen.¹⁶

Oula Silvennoinen on väitöskirjassaan tutkinut saksalaisten sotavankileirien olosuhteita ja suomalaisten saksalaisten kanssa tekemää yhteistyötä. Saksalaisten kanssa sotavankeja vaihdettiin ja muun muassa näistä asioista on Silvennoisen kirjassa erinomaiset kuvaukset. Tämän *Salaiset aseveljet* - teoksen varsinainen uusi tieto historiatieteelle oli se, että Suomessa toimi Einsatz Kommando Finnland-niminen erikoisyksikkö, jonka tarkoituksena oli tappaminen. Tähän asiaan palaan myöhemmin, juutalaiskysymyksen käsittelyn yhteydessä.¹⁷

Pekka Kauppala oli osana Kansallisarkiston tutkimushanketta Sotavankiasioiden selvittämiseksi. Tämän hankkeen selvitystyön tuloksena hän kirjoitti teoksen *Paluu vankileirien teille*, jossa selvitettiin se, mitä Suomessa vankeina olleille neuvostokansalaisille tapahtui sen jälkeen, kun heidät palautettiin takaisin Neuvostoliittoon. Neuvostoliiton sotalakien mukaan sotavangiksi antautuminen oli erittäin vakava rikos, joten oli erittäin hyödyllistä selvittää se, kuinka ankaran kohtelun palautetut sotavangit saivat. Myöhemmin käsittelyssäni palaan tähän asiaan tarkemmin. Yleisesti voi sanoa sen, että palautettuja sotavankeja kohdeltiin ankarasti, mutta ei ammuttu. Vankileiriltä toiseen jatkui sotavankien elämä myös kotimaassa.¹⁸

---

¹⁵ Danielsbacka 2013, 295.

¹⁶ Danielsbacka 2013, 139-140.

¹⁷ Silvennoinen, 2008.

¹⁸ Kauppala 2011.

Tutkimusryhmän ulkopuolella tehtiin jatkuvasti tutkimusta ja näistä erityisen käyttökelpoista tälle työlle ovat olleet Miika Kallatsan ja Rony Smolarin tekokset luovutusasiasta.¹⁹ Yleisesitysten lisäksi erillistutkimukset sotavankileireista ovat olleet hyvin hyödyllisiä tätä tutkimusta tehdessäni. Sotavankien tekemiä töitä näissä tutkimuksissa ei ole nostettu tarkastelun keskiöön. Pikemminkin on kuvattu sotavankileirin toimintaa ja leirillä tehtyä työtä, ei sotavankileirin ulkopuolella tehtyä. Tenho Pimiän tutkimus Sotavankileiri nro 23:sta kuvaa yhden sotavankileirin elämää hyvin elävästi. Kirja antoi tähän tutkimukseen paljon, mutta Sotavankileiri 23 erosi suuresti Naarajärven leiristä siinä suhteessa, että Naarajärven leiri oli toiminnassa koko jatkosodan ajan ja vielä sen jälkeenkin, Sotavankileiri 23 toimi vain vuoden ja sen päättämiseksi oli rakentaa rautatie Oriveden ja Jämsän välille.²⁰ Sotavankileiri 23 toimi joulukuuhun 1942 asti ja tämän leirin kuolleista ei ole kansallisarkiston tietokannassa merkintää. Leirin poikkeuksellisesta luonteesta kertoo myös se, että leirin toiminta-alueella Jämsässä, Orivedellä ja Längelmäellä on kuolleista sotavangeista muistomerkkejä, joissa kuolleiden määräksi mainitaan 286.²¹

Näistä tutkimuksista toinen erityisen kiinnostava on Arvo Myllymäen teos, *Kurileiri. Sotavankileiri 24 ja muut neuvostosotavankien erityisleirit jatkosodan aikana*, ei pelkästään tieteenä vaan myös kirjoittajan oman henkilöhistoriallisten syiden takia. Myllymäen oma isä oli kurileirillä sotavankina ja hän on ainoa sotavanki, joka on Suomessa syntyneen lapsensa saanut tavata sodan jälkeen.²²

Sotavankien ja suomalaisten naisten suhteista syntyi lapsia, joten Myllymäki ei ollut ainoa lajissaan. Sotavankien kohtelu ei siis mitään ilmeisemmin ollut pelkästään raakaa ja armotonta. Kun vankeja alettiin sodan edetessä sijoittaa leirin ulkopuolelle maatiloille, tuli tiloilla asu-

---

¹⁹ Miika Kallatsan lisensoitu vuodelta 2009, nimeltään *Suomen Saksalle luovuttamat sotavangit jatkosodan aikana*. Toinen luovutuksiin liittyvä teos on Rony Smolarin *Setä Stiller*, joka keskittyy käsittelemään Abraham Stilleriä, joka oli hyvin merkittävä henkilö Suomen juutalaisyhteisössä.

²⁰ Pimiä 2012.

²¹ Westerlund 2008, 110.

²² Myllymäki 2013. Myllymäki on kirjoittanut myös omaelämäkerrallisen romaanin, *Vihan ja rakkauden päivät*, jossa hän kuvaa elämistä sotavangin lapsena vahvasti IKL-henkisellä Pohjanmaalla. Romaani pohjautuu todellisiin tapahtumiin. Presidentti Kekkonen oli kertomuksesta liikuttunut niin paljon, että oli hoitanut nopeasti pojan ja isän ensitapaamisen. Sotavangin tai saksalaisen sotilaan lapsen kohtalot ovat Suomessa olleet yllättävän samanlaisia.

neiden naisten kanssa myös hyvin läheistä kanssakäymistä. Näistä asioista on Lars Westerlund tehnyt oman tutkimuksensa ja myös Noora Wilms on aiheesta tehnyt oman gradunsa. Westerlund on ammattitutkijana päässyt syvemmälle aiheessaan ja löytänyt myös tämän työn kannalta tärkeää tietoa sotavankien työnteosta vuonna 1942. Koska sotavankeja oli maatalouteen sijoitettuna jo vuonna 1942 yli kymmenen tuhatta, oli myös mahdollisuuksia läheisiin suhteisiin naisten kanssa huomattavan paljon.²³

Naarajärven sotavankileiri oli järjestelyleiri, jonka läpi sotavankeja meni valtava määrä, mutta tätä leiriä koskivat samat säännöt kuin kaikkia muitakin. Kaikki leirit olivat luonteeltaan väliaikaisia ja kaikkien leirien osalta toimialueet, organisaatio ja komentosuhteet muuttuivat useaan otteeseen. Siksi yksittäisten leirien tutkimukset antavat myös tämän leirin ymmärtämiseen mainion avun. Minun käsittelemästäni Naarajärven Sotavankien järjestelyleiristä on myös julkaistu yksi pro gradu, Petri Hokkanen on vuonna 1994 tehnyt tutkimuksen *Sotavankien käyttö maataloustyövoimana Pohjois-Savossa 1941 -1944*. Hokkanen on käyttänyt osaksi samoja lähteitä kuin minäkin, mutta hän on keskittynyt vain maataloustyöhön. Tutkimuskirjallisuutta aiheeseen liittyen hänellä on ollut käytössään vain Eino Pietolan *Sotavangit Suomessa*-teos ja Timo Mikkolan pro gradu. Tämän lisäksi hän on käyttänyt vain kuutta muuta kirjaa, eli lähes täysin alkuperäislähteiden pohjalta Hokkanen on tutkielmansa tehnyt.

Hokkanen on tehnyt kattavat kunta-analyysit Kuopion ja Iisalmen kihlakuntien kuntien elinkeino- ja väestörakenteesta ja vertaillut sotavankien sijoittumista kuntiin. Hän on yrittänyt löytää korrelaatioita eri muuttujien välillä. Alue on ollut hyvin vahvasti maatalousvaltaista, teollisuutta oli vain muutamalla paikkakunnalla. Hokkanen on tehnyt tarkat analyysit peltopinta-alan, asukasluvun ja teollisuuden mukaan. Hän on vertaillut eri numeerisia arvoja toisiinsa, mutta korrelaatiota ei ole löytynyt. Sotavankeja ei ole sijoitettu tarkan suunnitelman mukaan vaan kaikkein eniten sijoittumiseen on vaikuttanut paikallinen työvoimapäällikkö.²⁴

Hokkanen on omassa työssään keskittynyt maataloustyöhön. Sotavangit tekivät muutakin työtä, vaikka maataloudessa he eniten kansalaisille näkyivät. Maatiloilla työskennelleistä sotavangeista on eniten muistiaineistoa ja esineistöä. Myös sotavankien siittämät lapset ovat lähes poikkeuksetta syntyneet maatiloilla olleille sotavangeille. Minä halusin tutkimuksessani tehdä laajemman selvityksen sotavankien tekemistä töistä ja selvitin myös tehdyt metsätyöt, raken-

---

²³ Westerlund 2011, 27 -30; Wilms 2010.

²⁴ Hokkanen 1994, 40-41.

nustyöt ja teollisuustyöt. Tämän lisäksi käytössäni on uutta lähdemateriaalia Orisbergin kartanosta, sotavankien työnjohtajana toimineen amatööritutkijan tallentama aineisto. Aineistoa Orisbergistä voisi olla löydettävissä vielä paljon lisääkin, mutta arkistointi ei siellä ole Kansallisarkiston tasolla.

Kirjoittajan oman elämän kannalta kiinnostava seikka on se, että oma vaarini oli mukana sotavankien työllistäjänä ja joutui sodan loppuvaiheessa traagisen ampumistapauksen osapuoleksi. Tapauksesta tekee erikoisen se, että tämä tapaus sattui yksityisen työnantajan palveluksessa olleella vartiomiehelle, joten tapaus käsiteltiin siviilioikeudessa. Siviilioikeuden istunnot ovat julkisia, joten tapaus sai varmasti pienellä paikkakunnalla suuren huomion. Ampuminen oli totta, mutta se oli tapahtunut täysin sallituissa olosuhteissa, vanki oli yrittänyt karata ja häntä oli huutamalla ja varoituslaukauksia ampumalla vaadittu pysähtymään. Vanki ei ollut totellut, joten hänet sai ampuu. Tällaisia tapauksia oli sodan aikana varmasti tuhansia, mutta tämä jäi elämään omaa elämäänsä Jämsänkosken pienessä kunnassa.²⁵

Sotavankien kuolleisuus on tutkittu tarkasti ja siihen on käytetty paljon aikaa ja työvoimaa. Sotavankien kohtelua leireillä on tutkittu ja yritetty ymmärtää jo useassa erinomaisessa tutkimuksessa. Erityisleirien olosuhteista on julkaistu jo useita teoksia. Moneen muuhun tärkeään seikkaan on mielenkiinto kohdistettu, kuten pilkkukuume-epidemia ja epäkelvot vartiomiehet. Heimosotavangeista tiedämme jo paljon. Oivallisia leirien erillistutkimuksia on tehty.

Tutkimuskysymykseni poikkeaa aiemmista, koska sotavankien tekemiä töitä ei ole aiemmin selvitetty, lukuun ottamatta maataloustöitä. Aion siis vastata kysymykseen, mitä erilaisia töitä sotavangit tekivät jatkosodan aikana? Päähuomion kohteena ovat erityisesti Järjestelyleirin nro 2 kirjoilla olleet sotavangit, jotka levittäytyivät ympäri Suomen. Naarajärven leirin kirjoilla olleet sotavangit edustavat hyvin koko Suomen sotavangeja, koska Naarajärven leiri ei ollut erityisleiri, kuten kurileirit tai politrukkileirit. Toki Naarajärven leiriin liittyy tiettyjä erikoispiirteitä, joita käsittelen myöhemmin, mutta nämä erityispiirteet eivät estä tekemästä johtopäätöksiä tavallisten sotavankien tekemästä työstä. Keskityn siis selvittämään sen, mitä työtä Naarajärven leirin kirjoilla olleet sotavangit jatkosodan aikana tekivät ja sen, mitä merkitystä tällä työllä oli?

---

²⁵ Pimiä, 2012, 259-269.

2. Tausta, ruokahuolto ja vaatetus.

Sotavankien tekemistä töistä maataloilla on jo aiemmissa tutkimuksissa ansiokkaita esityksiä tehty. Siksi nyt on aluksi hyvä kiinnittää huomio metsätöihin, joita on paljon vähemmän tutkittu. Metsäyhtiöt tarvitsivat puuta jatkuvasti ja metsäyhtiöillä, kuten Yhtyneillä Paperitehtaila oli käytössään sotavankeja Jämsänkoskella, Mäntässä ja usealla muulla paikkakunnalla Suomessa. Myös muilla metsäteollisuusyhtiöillä oli sotavankeja. Metsätyö oli raskasta. Työkaluina olivat pokasaha, kirves ja lihakset. Ajoneuvona hevonen.

Ravintotiede oli 1900-luvun alkuvuosina kehittynyt ja Suomessa osattiin jo kalorilaskenta, tiedettiin kuinka paljon työn tekemiseen tarvitaan ravintoa. Metsätyön tekeminen, eli puunkaato, kuorinta, halonhakkuu ja pilkkominen, kulutti noin 5000 kilokaloria päivässä. Sotavangeille annettavan ravintoannoksen ohjesäännön mukainen enimmäismäärä oli 2800 kilokaloria päivässä. Ei ihme, että metsätyössä ei lihavia sotavankeja ollut. Kun näitä kaloriarvoja verrataan siviiliväestön korttiannoksiin, huomataan, että ohjeellinen siviilien annos oli pienempi kuin sotavangeilla. Siviilien erittäin raskaan ruumiillisen työn säännöstelty korttiannos oli 2726 kilokaloria päivässä, eli 2,7 % pienempi kuin sotavangeilla. Siviilit pystyivät täydentämään korttiannoksiaan mustan pörssin kaupassa, joten todellisuudessa raskasta työtä tekevät siviilit hyvin harvoin noin pienellä ruoka-annoksella joutuivat selviämään. On arvioitu, että todellisuudessa päivä-annokset olivat siviileillä keskimäärin 3600 kilokaloria päivässä.²⁶

Virallinen näkemys sotavankien suuren kuolleisuuden syistä on viime vuosikymmeninä ollut se, että Suomen elintarviketilanne oli talvella 1941- 1942 katastrofaalinen ja sotavangit olivat vihollisen kansalaisina ravinnon jakovuorossa viimeisinä ja kuolivat nälkään juuri ruokahuollon epäonnistumisen myötä.²⁷ Tämä näkemys on viime vuosina vakuuttavasti kumottu. Vaikka ravintoa on aivan varmasti sotavangeille annettu aivan riittämättömiä määriä ja ravinto on ollut usein aivan ala-arvoista, ei se kuitenkaan ole oleellisin syy suuriin kuolleisuuslukuihin. Lars Westerlundin mukaan varsinaisia nälkään kuolleita oli vähemmistö kuolleista ja suurin osa kuolleista kuoli tauteihin, jotka toki aliravittuihin vankeihin ahtaissa leireissä tarttuivat erittäin hyvin.²⁸ Danielsbacka pitää kaikkein oleellisimpana kuolleisuuden aiheuttajana sitä,

---

²⁶ Westerlund 2009, 198- 199.

²⁷ Manninen, 1994, 281-284.

²⁸ Westerlund 2009, 271-295.

että täysin riittämättömällä ravinnolla teetettiin valtavan raskasta työtä sotavangeilla ja näännytettiin vangit. Kun loppuun kulutetut vangit palautettiin leireille, lähetettiin työmaille raskaisiin töihin hieman parempikuntoisia vankeja ja näännetyt kuolivat leireillä tauteihin.²⁹

Ravinto oli aiheena jatkuvasti myös kotijoukkojen esikunnan ja leirin välisessä yhteydenpidossa. Samoin leirin ja työnantajien välillä käytiin ravintoasiasta keskustelua. Ravinnon riittävyys ja huono laatu oli todellinen ongelma varsinkin talvella 1941- 42. Vuonna 1943 ravinto riitti useimmiten, epätasainen ruoan jakaminen toki edelleen aiheutti hankaluuksia. Ruokaa oli käytetty palkitsemis- ja rankaisemiskeinona, ja tätä sotavankitarkastajat eivät pitäneet lainkaan suotavana.³⁰

Valistuneemmat työnantajat ymmärsivät ravinnon merkityksen ja sen, että hyvin ruokittu mies tekee hyvin töitä. Erityisesti maataloilla oli tällaiseen myös mahdollisuudet, leireille ruokaa annettiin tarkasti ohjesäännön mukainen määrä. Maatilojen hyvistä oloista kiersi huhuja, kotiryssä- keskustelu jo syksyllä 1941 kävi kiivaana lehdistössä ja johti siihen, että yksityisiltä maataloilta otettiin venäläiset sotavangit pois talveksi. Kotijoukkojen esikunta halusi katkaista huhuilta siivet.³¹ Tämä osaltaan huononsi sotavankien kuolleisuuslukuja.

Leirien kuolleisuusprosentit ovat täysin eri luokkaa kuin maatilojen kuolleisuusluvut. Leireillä kuoli kaiken kaikkiaan yli 30 % vangeista, maataloilla vain muutamia kuolleita, eikä nälkään siellä kuoltu. Maataloille sijoitetuilla vangeilla oli selvästi parhaimmat mahdollisuudet selvitä elävänä sodasta, sillä maatiloja valvottiin huomattavasti heikommin kuin vankileirejä. Maataloille oli armeijan taholta annettu tarkat ohjeet sotavankien muonituksesta ja säännöt olivat hyvin tiukat. Muonitusohjeet ja muonataulukot olivat tiukasti muotoiltu ja ankarat rangaistuk-

---

²⁹ Danielsbacka 2013, 169.

³⁰ T8625/3, Tarkastuskertomuksia, KA/Sörnäinen.

³¹ Kotiryssällä tarkoitettiin maatalolle sijoitettua sotavankia. Nimitys oli selvästi tarkoitushakuinen ja sillä haluttiin tuoda esiin mielikuvia laiskottelevasta ja hyvin syövästä perheen naisväkeä liehottellevasta vihollisesta. Kohu oli melkoinen, lehdistössä asiasta kirjoitettiin hyvin tuomitsevaan sävyyn ja tämän myös päämaja huomasi. Todellisuudessa yksityisillä maataloilla oli vielä syksyllä 1941 hyvin vähän sotavankeja. Samanlaiseen kirjoitteluun olisi ollut enemmän todellisuuspohjaa myöhemmin, mutta vuonna 1943 samanlaista kohua ei syntynyt. T.19653/5 No 1679/Järj.2/sal. 18.10.194i, KA/Sörnäinen; Danielsbacka 2013, 148- 155.

set oli säädetty, jos muonaa vangeille yli rajojen annettiin. Useimmiten kuitenkin uhattiin sotavankien poisottamisella.³²

Sotavankien ravinnon riittävydestä on tutkimuskirjallisuudessa hieman eriäviä mielipiteitä. Sotavankien säädösten mukainen päiväannos on laskennallisesti riittävä hengissä pysymiseen. Nälkään kuoleminen oli siis estetty, jos vangit saivat taulukoiden mukaisen määrän ruokaa. Westerlund on vertaillut Saksan vankileirejä Suomessa suomalaisiin ja havainnut, että ravintotilanne saksalaisilla leireillä oli hieman parempi kuin Suomen armeijan leireillä, pienin päiväannos oli 1900 kilokaloria.³³

Miksi sitten ruokaa annettiin niin vähän? Haluttiinko vankien kuolevan? Saksan johtajien ajatuksena oli näännyttää venäläiset nälkään ja tässä etelämpänä tehokkaasti onnistuivatkin, saksalaisten ottamista neuvostosotavangeista kuoli vielä suurempi prosenttiosuus kuin suomalaisten vangeista, jopa yli 50 %. Kuitenkin Saksan Suomessa sijainneilla leireillä kuolleisuus oli pienempi kuin suomalaisten omilla leireillä. Saksalla oli tunnettuja vankileirejä 1121 ja näiden lisäksi erilaiset sotavankien työkomennuskunnat, joten hyvin erilaisia leiriolosuhteita Saksan armeijalla oli.³⁴

Sotavankien ohjeelliset päiväannokset

Suomen hallussa olleiden sotavankien ruoka oli siis varmasti keinoa sodan alkuvaiheissa, mutta kuinka paljon sitä sai? Tässä ohjeelliset annokset:

A-annos, (yleinen annos) 1508(2.7.1941) - 2038(24.1.1942) Kilokaloria päivässä

B-annos (työssä olevien annos) 2143(2.7.1941) - 2389(6.10.1944) Kilokaloria päivässä

C-annos (Erittäin raskaassa työssä olevien annos) 2800 (25.1.1942- 6.10.1944) Kilokaloria päivässä.

Siviilien korttiannokset olivat (Kilokaloria päivässä):

Kevyt ruumiillinen työ ja henkinen työ: 1761(heinäkuu 1941)- 1615 (toukokuu 1943)

Raskas ruumiillinen työ: 2394 (heinäkuu 1941) – 2301 (toukokuu 1943)

---

³² T 8623/5, Tarkastuskertomukset työpisteisiin, KA/Sörnäinen.

³³ Westerlund 2008, 40-42.

³⁴ Westerlund 2008, 26-30 ja 277-299.

Erittäin raskas ruumiillinen työ: 2726 (helmikuu 1942- syyskuu 1944)³⁵

Annosten energiamäärä riittää ihmisen pitämiseen hengissä, mutta pienin A-annos ei mahdollistanut mitään tehokasta työntekoa. Sotavangiksi joutuneiden miesten keskipaino oli hieman yli 60 kiloa ja nykyisen tutkimuksen mukaan 60-kiloinen 18- 30 -vuotias mies tarvitsee päivässä 2080 kilokaloria.³⁶ Ravintoannosten koosta käytiin keskustelua, lehdistössä vallitsi sodan alkuvaiheessa voimakas voitonuho ja ryssäviha, koska kotirintamalla oli pulaa ruoasta, vastusti lehdistö voimakkaasti ehdotuksia sotavankien annosten korottamisesta. Siviilien säännöstellyt ruoka-annokset olivat pienempiä kuin sotavangeilla annettavat, joten lehdistön oli helppoa vastustustaan perustella. Pian kävi kuitenkin selväksi, että pienin, A-annos, ei riitä, koska se oli huomattavasti pienempi kuin sotakoirille annettu päivittäinen annos, jonka kalorimäärä oli 2318. A-annosta ei ohjeidenkaan mukaan annettu enää vuonna 1943, vaan vangeille annettiin joko B- tai C-annos.³⁷ Orisbergin kartanossa annettiin alusta alkaen vahvistettu C-annos, eli voita ja sokeria oli lisätty. Miehet olivat nälkiintyneitä ja huonossa kunnossa, työteho parani muutamassa kuukaudessa moninkertaiseksi.³⁸

Ruokaa oli saatavilla vaihtelevasti ja siksi käytössä oli vaihtotaulukko, jossa saatuja elintarvikkeita voitiin jakaa sopivassa suhteessa ja korvata niitä, joita ei saatu. Tuoretta leipää oli päivittäin tarjolla 300- 480 grammaa, perunoita 700- 800 grammaa ja naudanlihaa 50 grammaa, suolaa 10 grammaa ja sokeria 10-15 grammaa. Suolakalaa ja margariinia kuului vain suurimpaan C-annokseen. Jos perunaa ei saatu, se voitiin korvata jauhoilla tai herneillä, jos naudanlihaa ei ollut saatavilla, oli luvallista vaihtaa tilalle sotavankimakkaraa. Maito voitiin korvata sotavankijuustolla.³⁹

Sotavankimakkara ja sotavankijuusto maku ei ollut maultaan parasta laatua, koska lihajalostajilla oli neljä luokitusta makkaralaaduille, parhaimmasta huonoimpaan; leikkelemakkara, halpamakkara, ryynimakkara ja sotavankimakkara. Sotavankijuuston valmistuksessa tärkein raaka-aine oli kuorittu maito ja emmental-juuston kuori. Sotavankimakkaran reseptiä muutettiin

---

³⁵ Westerlund 2009, 199

³⁶ Valkeakoskella olleesta sotavankileiri 11:sta teki kunnanlääkäri tarkat muistiinpanot ja hän oli punninnut vangit leirille tullessa ja muutamassa kuukaudessa paino oli pudonnut 7 kiloa, eli keskipaino miehillä oli 53 kg. Sallinen 1993, 37- 47; Lääkäriseura Duodecim 2011.

³⁷ Westerlund 2009, 183- 188.

³⁸ H-P Virtasen muistiinpanot.

³⁹ Westerlund 2009, 262- 264.

syksyllä 1942 ja eläinten kohtujen, pernojen, juoksutusmahojen ja sukupuolielinten käyttö makkaran valmistuksessa kiellettiin. Eläinten muita ylijäämäosia, kuten satakertaa, turpaa, utaretta ja pötsiä edelleen toki sai käyttää. Tuhlailua ei suosittu niukkuudesta kärsivässä sotataloudessa, mutta sotavankimakkaran valmistuksesta on säilynyt muutamia kuvauksia täysin pilaantuneiden silakanpäiden, lihojen ja jopa lannan heittämisestä makkaramassan joukkoon. Sotavankimakkaraa tehtiin koko sodan ajan ja jokainen leiri käytti tuhannesta useaan tuhanneen kiloon sotavankimakkaraa kuukaudessa. Sotavankijuustolla hyvin usein korvattiin huonosti säilyvä maito ja sotavankimakkaralla lihat. Yleisenä ohjeena oli, että kaikenlaiset jäteerät, joita ei enää suomalaisille sotilaille voi ravinnoksi käyttää, käytetään sotavankien muonitukseen.⁴⁰

Ravintoa siis oli, ei välttämättä herkullista, mutta useimmiten syömäkelpoista. Keskimääräisellä ruokamäärällä olisi pysynyt hengissä, mutta myös ruoan jakelussa oli ongelmia. Sotavankileireillä oli käytössä organisaatio, jossa parakinvanhimpia, starssinoita valittiin sotavankien joukosta. He olivat yhteyshenkilöitä vankien ja vartijoiden välillä ja he myös organisoivat ruoan jaon. Ruoan jakamisessa ei muutenkaan ollut tarkoitus olla täysin tasapuolinen, koska leireillä oli selvä jako eri kansallisuuksien mukaan. Suomensukuisten, heimokansalaisyten, oli saatava C-annos ja muita etuoikeuksia, kuten tupakkaa. Heimokansalaiset suuresta vankijoukosta useimmiten olivat starssinoita, koska osasivat suomea ja venäjää, tulkit ja luottovangit olivat myös etuoikeutettuja tavallisiin vankeihin nähden. Ruoan jakajat antoivat osalle vangeista liian pieniä annoksia. Leirien vartijat tai muut muonitusketjussa olevat henkilöt myös varastivat ruokaa ennen kuin sitä vangeille asti ehti.⁴¹

Leirin ulkopuolella tilanne oli monesti hyvin erilainen, työnantajille vangit olivat työvoimaa, eivät pelkkä kulu. Maatiloilla tilanne oli paljon parempi, koska ruokaa oli omasta takaa saatavissa. Ruokaa ei annettu, ainakaan virallisesti yli säännöstelyrajojen, mutta hieman enemmän ja ravitsevampaa.⁴² Myös yksityisten työnantajien työmailla oli useita tapauksia, joissa sota-

---

⁴⁰ T19653/5 No 1280/6h/sal. 12.9.1941; Pimiä 2012, s. 78-82, Westerlund 2010.

⁴¹ Westerlund, 2009, 267- 272.

⁴² H-P Virtasen muistiinpanot.

vangeille annettiin oikein hyvää ja maistuvaa ruokaa, jokaiselle tarpeeksi. Mitä pidemmälle sota meni, sitä tasaisemmaksi ja paremmaksi vankien ruokinta⁴³

Vaatetus ja varusteet – vähällä tultiin toimeen

”Sotavangin vaatetukseen kuuluu 2 kpl paitoja, 2 paria alushousuja, 2 paria jalkarättejä(sukkia), lakki, takki, housut, päällystakki, 1 pari jalkineita, 2 kpl pyyheliinoja, mahdollisuuksien mukaan 1 pari käsineitä ja 2 kpl nenäliinoja. Järjestelyleirin annettava vangeille tarpeelliset varusteet”⁴⁴ Tämä oli kotijoukkojen esikunnan ohje sotavankien varusteista. Kuten hyvin pian kävi ilmi, tätä varustemäärää ei läheskään kaikille vangeille riittänyt. Siviilitöihin luovutettujen sotavankien huollosta ohjetta pian tarkensikin Kotijoukkojen esikunnasta kapteeni Eljas Erkko, jonka vastuulla sotavankien huolto Suomessa syksyllä 1941 oli:

”Ostolupia ei enää tästä päivästä lukien myönnetä sotavankien vaatetus- ja varusesineille. Tämä johtuu siitä, että maassamme on tilanne vaatetustarvikkeiden alalla jatkuvasti vaikeutunut ja sotasaaliista on onnistuttu korjaamalla saamaan sotavankien käyttöön tyydyttävä määrä vaatetus- ja varusesineitä”⁴⁵

Tämä uskomus osoittautui pian vääräksi, sillä sotavankien varusteet eivät suinkaan olleet riittävät tulevana ankarana talvena. Talvella 1941- 42 kuoli Järjestelyleiri 2:n kirjoissa olevista sotavangeista kuolioon, paleltumiin ja paleltumakuolioon 41 sotavankia. Nämä syyt aivan varmasti johtuvat puutteellisista varusteista ja moniin muihin kuolinsyihin, kuten keuhkosairauksiin on varmasti huonoilla varusteilla ollut vaikutusta. Keuhkosairauksiin kuoli 364 vankia kyseisenä talvena.⁴⁶

Työtä Suomen talvessa on mahdoton tehdä ilman kunnollisia varusteita. Sotavankileiri, joka vangit antoi työnantajien käyttöön, oli velvollinen varustamaan miehet kunnollisilla vaatteilla. Käytännössä leiriltä vaatetusta tuli aivan liian vähän ja vangit korjasivat varusteitaan itse. Orisbergissä käytettiin vanhaa nahkaista paloletkun pätkää saappaan pohjiksi ja vanhoja oppilaiden jättämiä saapasvarsia päällisinä, näin saatiin paljon paremmat talvikengät kuin leiriltä

---

⁴³ Leirien tarkastuskertomuksista huomaa selvästi sen, että ruokaan liittyvät valitukset loppuivat vuoden 1943 kuluessa. T8623/3, KA/Sörnäinen.

⁴⁴ T19653/5 no 853/6h/Sal. 16.8.1941, KA/Sörnäinen.

⁴⁵ T19653/5 No1823, 31.10.1941, KA/Sörnäinen.

⁴⁶ Kansallisarkiston tietokanta jatkosodan aikana kuolleista neuvostosotavangeista.

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>.

tulleet puupohjaiset maihinnousuiksi mainitut kengät. Myös vankien puhdetöinä tekemät pajukorit vaihdettiin villasukkiin, lapasiin ja jopa villapaitaan.⁴⁷ Tällainen vaihtokauppa oli toki ohjesäännön mukaan kiellettyä, mutta kieltoa rikottiin laajalti. Alkuvaiheessa työnantajia suostaan kiellettiin antamasta parempia varusteita, mutta myöhemmin säännöistä joustettiin. Jos työnantaja vaatetti vangin olemassa olevista varusteista, sai työnantaja alennusta maksuista.

Sotavankiorganisaatio jatkosodan aikana ja vankileirin päälliköiden esittely

Sotavankien käsittelystä oli kansainvälisiä sopimuksia olemassa, Haagin yleissopimus vuodelta 1907 ja siihen liittyvä maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö ja Geneven yleissopimus sotavankien kohtelusta vuodelta 1929. Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli näiden sopimusten sitovuudesta erimielisyyttä, koska Neuvostoliitto ei pitänyt Venäjän hyväksymää Haagin sopimusta itseään velvoittavana. Vastavuoroisuus on oleellista kansainvälisessä oikeudessa ja koska Neuvostoliitto ei sopimuksia noudattanut katsoi Suomi, etteivät sopimukset myöskään Suomea velvoita. Suomi noudatti tiettyjä osia sopimuksista, mutta ei kaikkia. Ruumiilliset rangaistukset olivat kielletty sopimuksissa ja Suomessa raipat olivat käytössä, pakoyrityksestä ei saanut antaa kuin kurinpitorangaistuksen, Suomen lakien mukaan voitiin ampuja ja muita vastaavanlaisia eroavaisuuksia sopimuksissa oli. Myös Suomen ja Neuvostoliiton välisissä käsityksissä sopimusten varsinaisesta sisällöstä oli tulkintaeroja. Neuvostoliiton lakien mukaan sotavankeuteen antautuminen oli joka tapauksessa maanpetokseen verrattavissa oleva rikos.⁴⁸

Sotavankileirien organisaatio oli kankea ja monimutkainen sodan alkaessa. Sotatoimialueella sotavankeja hallinnoi sotilashallinto ja kotirintamalla Kotijoukkojen esikunta, eli käytännössä suojeluskunnat. Kaksinkertainen organisaatio sotavankien käsittelyssä aiheutti ongelmia. Sotavankien käsittelyssä sotatoimialueella ja kotijoukkojen puolella oli huomattavasti eroa, lähempänä rintamaa oli toki enemmän todellista pelkoa, että sotavangit olisivat voineet olla todellakin vaarallisia, ottaa yhteyttä rintaman toiselle puolelle tai muuta sellaista. Ammutuista

---

⁴⁷ H-P Virtasen muistiinpanot.

⁴⁸ Kujansuu 2004, 11- 14.

sotavangeista suuri enemmistö ammuttiin sotatoimialueella.⁴⁹ Koska Naarajärven leiri sijaitsi kotirintama-alueella, tulivat määräykset Kotijoukkojen esikunnalta. Näkemykset esikunnan ja maakunnan välillä olivat useassa tapauksessa hyvin erilaisia, kuten tulemme näkemään myöhemmin.

Organisaatiota kehitettiin, kun talven 1942 ongelmat olivat kaikessa karmeudessaan käyneet ilmi. Päämajaan perustettiin sotavankitoimisto 20.5.1942, mutta Kotijoukkojen esikunnalle jätettiin edelleen sotavankiasiat hoidettavaksi, näin saatiin kotirintamalle kaksinkertainen organisaatio ja tilanne tuli entistä sekavammaksi. Seuraavana vuonna, 2.9.1943, organisaatiota uudistettiin perinpohjaisesti ja Sotavankikomentajan esikunnalle tuli päävastuu sotavankiasioista, Kotijoukkojen esikunnan henkilökunta siirtyi sotavankikomentajan organisaatioon. Ruokahuolto jäi silti edelleen Kotijoukkojen esikunnalle. Sotavankitarkastajat olivat päämajan organisaatiossa, ja näiden määrää lisättiin sodan edetessä. Toki vankileirit myös tarkastivat omia työmaitaan, valtakunnallisten sotavankitarkastajien lisäksi.⁵⁰

Sotavankileirin alaisuudessa oli ala- ja työmaaleirejä, erityisesti suurella sotavankileirillä, kuten Järjestelyleiri 2:lla. Alaleiri oli pääleirin alaisuudessa oleva yksikkö, jossa oli vartijat ja muonat leiriltä. Tällaisia yksiköitä saattoi olla esimerkiksi isoilla työmailla puolustusvoimien töissä tai jos vankeja haluttiin erottaa toisistaan. Työmaaleirit olivat useimmiten työnantajan muonituksessa ja vartioinnissa, toki joskus myös leirin vartijoita käytettiin.⁵¹ Juuri työmaaleirit ovat tämän tutkimuksen kannalta kaikkein mielenkiintoisimmat ja juuri niistä olen tietoa kerännyt. Orisbergin kartanossa työskennelleet 10 miestä olivat siis työmaaleiri, jonka vartiopäällikkö oli tilalla työnjohtajana toiminut Hugo Paavali Virtanen. Sinänsä Orisbergin organisaatio osoitti Kapteeni Björkenheimin suurta vaikutusvaltaa, koska Virtanen oli armeijassa ja hänet kotiutettiin nimenomaan vartiopäälliköksi omalle tilalleen, samaan aikaan, kun vankeja päätettiin tilalle sijoittaa.

---

⁴⁹ Kujala 2008, 307- 311. Kujala mainitsee laskelmissaan, että virallisten noin 64000 vangiksi otetun lisäksi on erittäin todennäköistä, että noin 3000 enemmän vankia otettiin, mutta nämä vangit eivät koskaan leireille asti päässeet. Sotatoimialueella ei asioista kirjanpito ollut läheskään yhtä tarkkaa kuin kotirintamalla.

⁵⁰ Kujansuu 2004, 20- 22.

⁵¹ Esim. Metsäyhtiöt, kuten Yhtyneet Paperitehtaat, käyttivät omaa työväkeään vartijoina. Pimiä 2013, 259.

Vankileirin päälliköllä oli paljon valtaa

Vankileirin toimintaan ja vankien olosuhteisiin vaikutti pääesikunnan ohjeiden lisäksi erittäin paljon leirin päällikkö, koska päällikölle oli jo syksyllä 1941 annettu paljon valtaa siinä, minne sotavankien työmaaleirejä perustettiin ja erityisesti siinä, annettiin vankeja maataloustöihin pienempiin yksiköihin.

Naarajärven järjestelyleirin päällikkönä ehti toimia useampikin upseeri, ensimmäisenä leirin johtajana aloitti Eversti Hans Kalm, jonka varsin lyhyt jakso leirin johdossa oli 4.7.1941-4.10.1941. Kalm oli hyvin ylpeä upseeri, tästä esimerkkinä hyvin kuvaava arkistotieto siitä, että kukaan ei saanut aloittaa syömistä ennen kuin hän istui pöytään. Päämajan kanssa hän oli eri mieltä muun muassa siitä, että päämaja määräsi sotavankien kuulustelijoita lisättäväksi.⁵² Ennen toista maailmansotaa Kalm oli myös tunnettu sisällissodan julmuuksistaan. Hän oli johtanut joukkoa Hennalan vankileirissä. Tämä joukko oli ampunut yli 500 punaista. Kalm vapautettiin tehtävistään kolmen kuukauden päällikkyyden jälkeen ja hän lähti Saksaan opiskelemaan ravinto-oppia. Sodan jälkeen hän pakeni Suomesta.⁵³

Toisena johtajana toimi Majuri Hiilesmaa, joka johti leiriä vajaan kuukauden 4.10.-3.11.1941. Hiilesmaa oli Tsaarin venäjän armeijan entinen upseeri ja oli kuulunut Siperian tarkka-ampujiin.⁵⁴ Myös Hiilesmaa vapautettiin tehtävistään nopeasti, mutta tämän erottamisen tarkemmasta syystä ei ole arkistoissa ole merkintää. Arkistot Hiilesmaan päällikkyyden ajalta on poltettu.

Kolmantena leirin johtoon määrättiin Eversti August Alli, jonka johtajuus kesti välin 3.11.1941- 1.2.1942. Alli oli myös entisiä Tsaarin venäjän armeijan upseereita, sivistynyt Alli oli kirjoittanut kirjan, Venäläisen sotilaskielen lukemisto, ennen sotaa vuonna 1938. Allin ajasta leirin päällikkönä ei ole tarkempaa kirjallista materiaalia löytynyt, koska ensimmäinen sotapäiväkirja alkaa vasta siitä, kun Allin johtajuus on jo päättynyt.

---

⁵² T19653/5 No2599/tied.1./sal 4.10.1941, KA/Sörnäinen.

⁵³ Danielsbacka 2013, 62.

⁵⁴ Harjula 2013, 442.

Neljäntenä leirin johtajana oli Kapteeni K.K.Vierto, joka oli päällikkönä leirin pahimpien kuolinkuukausien aikana 1.2.- 8.5.1942. Tällöin tilanne leirillä oli hyvin huono, vankeja kuoli pelkästään helmikuussa 695. Kaiken kaikkiaan Vierron johtajuuden aikana miehiä kuoli 1522.⁵⁵ Leirin päälliköllä oli paljon valtaa, mutta kaikkia kuolemia ei olisi voinut estää. Miehet olivat leirille tullessaan hyvin huonossa kunnossa.

Seuraavana johtajana oli Kapteeni Aarre Aleksanteri Nurmi, 8.5.1942- 5.6.1943, pisimpään päällikkönä ollut. Nurmen päällikkyyden aikana leirin kuolleisuus väheni voimakkaasti, olosuhteet ja ravinto parani ja vaatetus saatiin kuntoon. Vankeja sijoitettiin leirin ulkopuolelle töihin ja Suomen maa- ja metsätaloudella ja teollisuudelle tehtiin suuria palveluksia. Hänet komennettiin järjestelyleirin päällikkyyden jälkeen Sotavankileirin 24:n, Kurileirin johtoon. Kurileirin edellinen komentaja oli ollut liian omavaltainen ja raaka, Nurmi sai toiminnallaan esikunnan arvostuksen.

Nurmen jälkeen leirin johtoon tuli värikäs persoona, Majuri Emil Pekkanen, joka johti leiriä 5.6.1943 – 5.11.1943. Hän oli ennen Naarajärvelle tuloaan ollut tekemässä selvitystä Suomen sotahistorian törkeimmän sotarikollisen, Eero Neron, toimista. Nero oli ampunut ainakin 35 sotavankia ja tästä oli Pekkanen tehnyt ilmiannon päämajaan. Pekkasta pidettiin liian pehmeänä sotavankileirin johtoon, mutta pehmeiden takia hän ei päällikkyyttä menettänyt. Pekkanen kävi erään sotavangin kanssa metsällä useita kertoja ja antoi vangin jopa ampua metson omalla haulikollaan. Päällikkyyks meni komentoketjun rikkomisen takia. Pekkanen pisti alemman upseerin viemään valituskirjeitä Yleisesikunnan päällikkö Fabriciukselle ja suoraan ylipäällikkö Mannerheimillekin. Tämä oli liikaa ja Pekkanen sai lähteä.⁵⁶

Viimeisenä johtajan toimi everstiluutnantti Axel Siberio Nystedt, hänen päällikkyytensä kesti 5.11.1943 – 28.11.1944. Hän oli viimeinen päällikkö leirillä ja hänen jälkeensä leiri suljettiin. Nystedtin aikana Naarajärven läpi kulki tuhansia ja taas tuhansia sotavankeja kohti Neuvostoliittoa.

---

⁵⁵ Kansallisarkiston tietokanta jatkosodan aikana kuolleista neuvostosotavangeista.

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>.

⁵⁶ T8622/19 Leirin henkilökunnan rangaistuksia, 5.11.1943; Kujala 2008, 187- 188 ja Westerlund 2008, 48- 49.

Leirin päälliköillä oli paljon valtaa sotavankien sijoittamisen suhteen. Ensimmäisten päälliköiden ja työnantajien välistä kirjeenvaihtoa ei valitettavasti ole säilynyt, mutta vuodesta 1943 on arkistossa hyvin paljon säilyneitä kirjeitä. Sotavankien anojat kirjoittivat suoraan leirin päällikölle anomuksia sotavankien saamiseksi erilaisiin tehtäviin ja leirin päälliköt vastasivat joko myöntävästi tai kieltävästi. Emil Pekkasen sävy oli hyvin kohtelias ja hienotunteinen, muut olivat sotilaallisen asiallisia. Suurten työnantajien suuret sotavankimäärät on ilmeisesti sovittu päämajan tasolla, koska valtakunnallisesti tärkeät työnantajat saivat sotavankeja käyttöönsä, vaikka leirin päällikkö uhkasi ne pois ottaa. Leirin päälliköiden päättivät, mihin kuntiin maataloille sotavankeja annettiin. Kuntien työvoimapäälliköt anoivat sotavankeja leiriltä suurempina erinä, kun tämä tuli virallisesti mahdolliseksi.

3. Työmaat vuosina 1941- 1942- kovaa ja näänyttävää työtä

Vankien työtehoa tarvittiin. Päämaja määräsi sen, mitkä työt olivat oleellisimpia. Tärkeimmät työt olivat puolustusvoimien työt. Toiseksi tärkeimmät olivat työt takaisin vallatulla alueella. Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö esitti tärkeysjärjestykseksi seuraavaa: Tärkeintä ovat lastaus ja purkutytöt, jotta Saksasta tulevat lastit saadaan purettua, toiseksi puutavaran erottelu ja niputustyö, kolmanneksi maataloustyö, erillään siviiliväestöstä, neljänneksi teollisuus, erityisesti hiilen poltto. Työvoimapula oli todella kova ja sotavankityövoimaa tuli tarjolle. Vuoden 1941 ensimmäiset päälliköt olivat Hans Kalm ja Hiilesmaa, jotka eivät vanhoina sisällissotureina olleet helläkätisiä bolshevikkien käsittelyssään. Nämä päälliköt eivät maataloille sotavankeja päästäneet työhön, ainakaan jäljelle jääneissä lähteissä ei ole merkintää tästä.

Päämaja oli luvannut maataloille vankeja toimittaa jo syksyllä 1941, mutta vain suurissa ryhmissä. Ryhmä teki työt vartijoiden silmien alla ja töiden jälkeen siirtyi yhteismajoitukseen parakkisiin piikkilankojen taakse nukkumaan.⁵⁷ Maatilojen työvoimatilanne oli vuonna 1941 todella huono, koska rintamalla oli suurimmillaan jopa 476 000 miestä. Koko Suomen väkiluku oli tuolloin noin 3 700 000, eli rintamalla oli yli 10 % väestöstä.⁵⁸ Kun myöhemmin vuosina sotavangit olivat töissä maataloilla, ei enää koettu Suomessa samanlaista nälkätalvea kuin talvi 1941- 42.

---

⁵⁷ Danielsbacka 2013, 87.

⁵⁸ http://fi.wikipedia.org/wiki/Suomen_väestö.

Suomen maatilat olivat omavaraisia, mutta sotavankileirit olivat aina ulkopuolisen muonituksen varassa, leireillä ei ollut omia viljelyksiä, ainakaan missään tapauksessa riittävästi. Asiaa tutkineen Petri Hokkasen mukaan maanviljelyksillä olleet vangit selvisivät oikein hyvin ja samoihin tuloksiin olen itse päätenyt. Jäykkä byrokratia hankaloitti maatalouteen työvoiman saantia ja päämajasta tulleet rajoitukset käytännössä estivät sen, että yksityinen maatila olisi sotavankeja voinut saada käyttöönsä.⁵⁹

Kuva 1, Sotavangit viedään työhön

SA-Kuva, Sotavankeja matkalla maantietöihin. / Ryssät viedään töihin.

---

⁵⁹ Hokkanen 1994, 59.

Maatiloilla oli välttämätöntä saada työvoimaa sadonkorjuun ajaksi. Työvoimaa ei annettu pienissä erissä vain pelkästään suurina joukkoina sotilasvartioinnissa. Sadonkorjuun jälkeen vangit otettiin takaisin leirille ja siirrettiin tärkeämpiin töihin.⁶⁰

Tärkeintä oli talvella metsätyö, joka oli myös raskainta työtä. Metsätyö huonoilla varusteilla ja liian vähällä ravinnolla näännytti miehet, työnantajat palauttivat miehiä leirille ja vaativat uusia tilalle. Vuonna 1941 pyyntöihin useimmiten suostuttiin ja uudet miehet lähetettiin työmaille. Tämä näännytys oli nykytutkimuksen mukaan kaikkein suurin sotavankien tappaja.⁶¹ Yleiset yksityisille työmaille annettavien vankien vartiointiohjeet olivat myös varsin ankarat. ”Yleinen suuttumus vallitsee maassamme sotavankien työtahtiin ja saavutuksiin nähden, joten laiskuus on poistettavissa sotavangeista ainoastaan yhteisvoimin” Vartiopäällikön tehtävänä oli tehostaa työtahtia, vaikka sitten pienentämällä heidän ruoka-annoksiaan.⁶²

Työmaille tarkastuksia tehnyt sotavankitarkastaja Spåre tarkastusraportissaan kiinnitti huomiota huonoon vartiointiin ja kelvottomiin varusteisiin. Työteho oli myös varsin huono, parannusehdotuksia annettiin, mutta sotavankitarkastajan ohjeita ei ollut pakko noudattaa. Sotavankitarkastaja ei määrännyt, vaikka arvoltaan eversti olikin. Sotavankitarkastajan asema oli hieman erikoinen, koska hänellä ei ollut valtaa ottaa vankeja pois työmaalta. Leirin johtajan tehdessä tarkastuksia tilanne oli toinen.⁶³

Vangin työlle määrättiin myös hinta, jota sotavangin työvoimukseen saaneen oli maksettava. Heti elokuun alussa tuli perustelut korvaukselle. Koska sotavangin työpanos on noin 60 % suomalaisen työmiehen työpanoksesta ja tavallinen tuntipalkka on 10mk/h, on laskentakaava $8 \cdot 10\text{mk} \cdot 0,6 = 48\text{mk}$. Armeija oli reilu ja pyöristi korvauksen alaspäin, eli hinnaksi tuli 45mk/päivä. Vangilla toki sai teettää 10 tuntia työtä päivässä. Maataloustöissä hinta oli 30 mk/päivä. Hinnasta sai alennusta, jos työnantaja ruokki vangin tai vartioi itse.⁶⁴

---

⁶⁰ T19653/5 No 1189/järj1b/sal 15.9.1941 ja Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö No 4409, 26.7.1941, KA/Sörnäinen.

⁶¹ Danielsbacka 2013; Westerlund 2009.

⁶² T19653/5, no 1527/järj 1b, 17.10.1941, KA/Sörnäinen.

⁶³ T19653/5, no 1799/Järj1B/sal, 25.10.1941, KA/Sörnäinen.

⁶⁴ T19653/5 No 742/ Järj L, 118.1941, KA/Sörnäinen.

Vankien joukkokuolleisuus ja pilkkukuume-epidemia vuonna 1942

Työn uuvuttamat vangit alkoivat loppuvuonna 1941 palata leireille, myös Naarajärvelle. Ruokahuolto oli heikkoa ja miehet todella heikossa kunnossa. Talvella 1941-42 kuolema vieraili Naarajärven leirillä päivittäin, useana päivänä kuoli kymmeniä miehiä. Leirin ulkopuolella työssä olleet selvisivät hieman paremmin, mutta leirin ulkopuolelle työhön lähettäminen talvella 1942 pysähtyi kokonaan, koska leiriltä löytyi pilkkukuumetta 17.3.1942. Helmikuun alussa leirin päällikkönä työnsä aloittaneen K.K. Vierron työolosuhteet olivat hyvin vaikeat.

Taudin itämisaika on kaksi viikkoa, eli moni sotavanki ehti kahden viikon aikana siirtyä työpisteisiin pilkkukuumetta kantaen. Pilkkukuume on sotajoukkojen pelätty vihollinen ja myös Suomessa sitä pelättiin. Naarajärven leiriltä epidemia alkoi ja heti alkoi tiukka saunottaminen ja syöpäläisten hävittäminen. Vaatetäi levittää pilkkukuumetta ja saastaisten vankien vaatteet kuhisivat täitä. Kun siis jokainen vanki ja hänen vaatteensa ja varusteensa täisaunotettiin, parani myös leirin yleinen hygieniataso. Kaikilla työmailla velvoitettiin työnantajat saunottamaan halussaan olevan vangit. Kun vankeja palautettiin, oli tarkistettava että leirille palautettavat vangit ovat täivapaita. Pilkkukuumetta torjuttiin tarmokkaasti ja päivittäin raportoitiin tehdyt toimenpiteet. Syytä olosuhteiden parantamiseen varmasti oli, koska 16.2.1942 tehdyssä tarkastuksessa leirillä olleista 2148 sotavangista ainoastaan 628 oli työkykyisiä. Yhden tarkastusvuorokauden aikana kuoli 41 vankia ja tämä oli siis ennen pilkkukuumetta. Pilkkukuume ei varsinaisesti pahentanut Naarajärven sotavankien elinoloja, pikemminkin paransi. Henkiin jääneet saivat paremman hygienian ja paremmat varusteet. Pilkkukuumeeseen kuoli vankeja, mutta paljon enemmän kuoli muihin tauteihin. Tammikuun alusta kesäkuun loppuun vuonna 1942 kuoli Naarajärven leirillä kaiken kaikkiaan 2246 sotavankia, näistä pilkkukuumeeseen 54. Kun täit oli nitistetty ja pilkkukuume-epidemia loppunut, kuoli loppuvuoden 1942 aikana enää 163 vankia, joista vielä heinäkuussa 13 kuoli pilkkukuumeeseen.⁶⁵

---

⁶⁵ Laurent 2006, 39- 41; Sotapäiväkirjat 16.2.- 30.6.1942, KA/Sörnäinen;

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>.

Kun pilkkukuume-epidemia oli saatu Suomen sotavankileireiltä ja armeijasta kukistettua, ai-noana maana maailmassa ilman DDT:tä⁶⁶, pystyttiin vankeja taas lähettämään työmaille. Vie-lä kesällä 1942 oli kaikkein yleisintä sijoittaa vankeja suurina ryhminä työmaille, vartiointi oli joko leiriltä tai työnantajalta. Kesällä oli edellisen talven suuri ruokahuoltokatastrofi päätetty estää ja vaikka vankeja tarvittiin monessa paikassa suuren työvoimapulan takia, oli sadonkor-juuaikaan enemmistö maatiloilla. Järjestelyleiri oli tehnyt sotavankityösopimuksia muutamien maanviljelijöiden kanssa, suurtilallisten, kuten Kapteeni Lars Björkenheimin Orisbergin kar-tanosta, jonne passitettiin kymmenen sotavankia pian pilkkukuume-epidemian jälkeen, mutta myös pienempien tilallisten kanssa, jotka tarvitsivat apua maataloustyöhön ja saivat yhden so-tavangin taloonsa. Kuntien työvoimalautakunnat saivat hakea sotavankeja Kotijoukkojen esi-kunnalta ja jo kesällä -42 oli usean kunnan työvoimapäälliköllä mieluisa tilanne ja hän sai ja-kaa sotavankeja tilallisille, esimerkiksi Korpilahdella ja Koskenpäässä oli koko talven 1942-1943 sotavankeja maataloustyössä.⁶⁷

Sotavankien työkuunto ei ollut ainakaan suomalaiseseen työtehoon tottuneen Orisbergin työnjoh-tajan mielestä järin hyvä kartanon töitä aloitettaessa syyskuussa 1942. Vankeja pidettiin yhte-näisenä joukkona perunan nostossa, mutta 10- 15 kg:n painoinen perunakoppa oli useimmille liian raskas nostaa. Orisbergin kartanon työnjohtaja Virtanen kuvasi joukkoa horjuviksi olen-noiksi, jotka eivät kauaksi olisi päässeet, vaikka olisivat karkuun yrittäneetkin. Miehillä an-nettiin työvälaineet käteen ja johdatettiin työpaikan ääreen. Vartiointimääräyksiä ainakin pin-tapuolisesti noudatettiin, vaikka Virtasen sanoin: ”turhalta se tuntui, koska miesten kunto oli niin heikko.” Heti vankien saavuttua havaittiin kartanossa, että yksi saapuneista vangeista oli aivan liian sairas työntekoon, joten hänet lähetettiin takaisin. Toinen, laiskuuteen kehottava puna-armeijan kersantti, lähetettiin myös takaisin leirille yhteistyöhaluttomuuden vuoksi. Kun nämä vaihdot oli tehty, pysyivät Orisbergissä samat vangit sodan loppuun saakka.⁶⁸

Tämä samojen vankien pitäminen samalla työnantajalla useita vuosia ei ollut alkuperäisen lin-jauksen mukaista, tarkoitus oli vaihtaa vankeja usein työnantajalta toiselle. Kapteeni Björken-heimillä oli varmasti vaikutusvaltaa armeijassa ja omilla suhteillaan hän sai pidettyä samat

---

⁶⁶ Laurent 2006, 30. Sauna oli Suomen armeijan salainen ase, erittäin tehokas täiden ja syöpäläisten tappami-
sessa kehossa ja vaatteista ja vuodevaatteista.

⁶⁷ T8625/1, Sotavankityöpassitukset 1942- 1943, KA/Sörnäinen.

⁶⁸ H-P Parviaisen muistiinpanot.

vangit, mutta leirille oli myös huomattavasti helpompaa, kun vangit olivat ulkopuolella työssä. Kun työsuoritukset olivat hyviä ja työnantaja maksoi leirille sovitut maksut, ei mitään varsinaista syytä vankien vaihtoon ollut. Vuoden 1943 aikana tällaiset vankien vaihdot toisiin samaa työtä tekeviin lopuivat.

Metsätyön osalta Rautatiehallituksen puutavaraosasto oli merkittävä sotavankityövoiman saaja, samoin Puuhiili Oy-niminen yritys, jonka työmailla tapahtui muutamia kuolematapauksia. Suomen Mineraali Oy:n Asbestitehtaalle oli sotavankeja annettu, mutta sinne oli sattunut erityisen epäsopevia vartijoita, jotka pahoinpitelivät vankeja ja jopa ampuivat kolme sotavankia.⁶⁹

Yksityisten yritysten toiveet sotavankityövoimasta edellä mainittujen lisäksi olivat vielä 1942 melko turhia, ainakin Naarajärven leirin suuntaan. Yleisessä politiikassa sotavankityövoiman käyttöön tuli kuitenkin vuoden 1942 lopulla selvä muutos ja työvoimapulaan herättiin todenteolla. Suomi tarvitsi työvoimaa ja maassa oli kymmeniä tuhansia työkykyisiä miehiä. Sotavankien määrän jyrkkä lisääntyminen edellisenä syksynä oli aiheuttanut suuria ongelmia, mutta vankimäärä ei suinkaan enää lisääntynyt. Sota oli muuttunut asemasodaksi, jossa vankeja otettiin vain harvoin. Uusia vankeja ei ollut näköpiirissä, nykyisistä piti ottaa tehoa irti. Sato oli vuonna 1942 hyvä ja Saksasta saatiin elintarvikelähetyksiä. Talvesta ei lainkaan tullut yhtä paha kuin edellistalvi oli ollut.⁷⁰

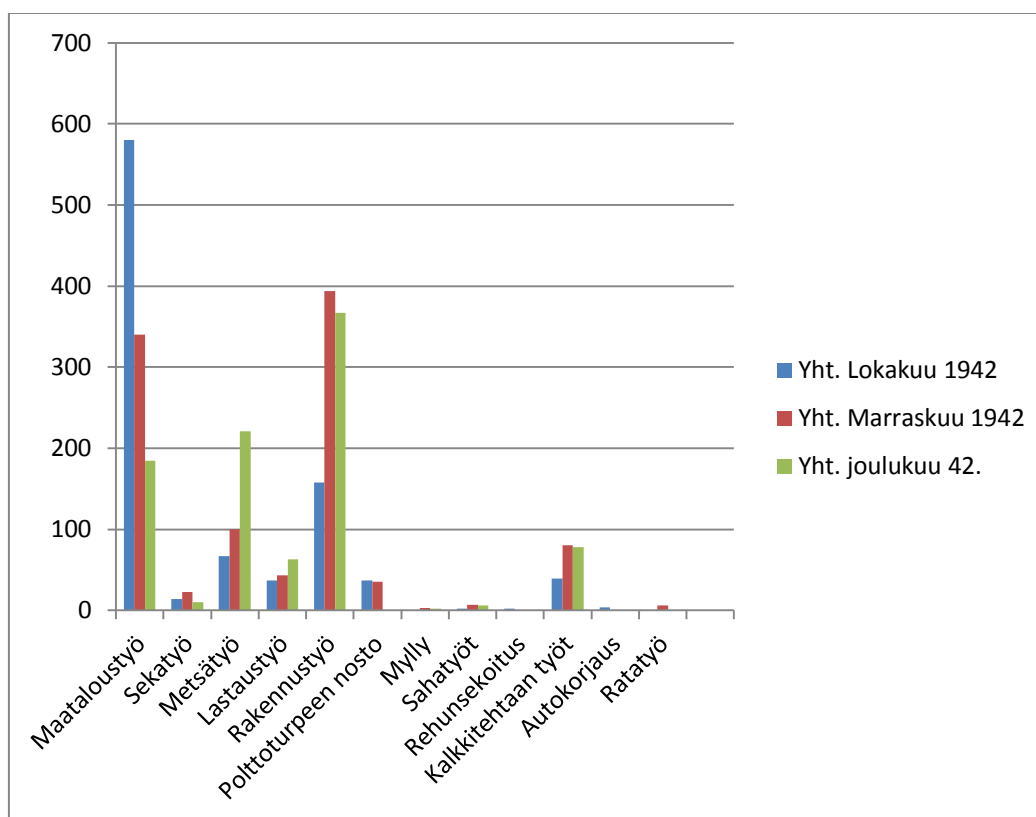
Lokakuusta vuoden loppuun 1942 tilanne sotavankityön osalta on tässä seuraavassa kaaviossa, myöhemmin käsittelen vuosia 1943 ja 1944 tarkemmin:

---

⁶⁹ Kujala 2008, 246- 247.

⁷⁰ T8625/1 Sotavankityöpässitukset, KA/Sörnäinen; Danielsbacka 2013, 90.

Kaavio 1, Sotavangit työssä leirin ulkopuolella syksyllä 1942

T 8619/8, Sotavankityövoima- ja perimisuettelot, taulukko koostettu kansiossa olleista tiedoista eri työnantajien määräaikaismoituksista. Kaaviossa pystyjana tarkoittaa henkilömäärää kuukauden aikana. KA/Sörnäinen.

Maataloustyötä oli tehty eniten, mutta jo marraskuussa oli rakennustyö mennyt edelle, Metsätyön talvinen raadanta oli tullut yhtä useammalle miehelle eteen. Vankeja maatiloilta palautettiin myös leirille talvea viettämään, mutta tosiaan muutamille tiloille saivat miehet jäädä. Kalkkitehtaan työ on vain tässä vaiheessa eritelty omaksi työlajikseen, armeija vaihtoi taulukointi- ja erittelytapojaan jatkuvasti ja vuoden 1943 osalta on taas pieniä muutoksia esittelyssäni. Kyseinen kalkkitehdas oli Paraisten Kalkkivuori Osakeyhtiö, myöhemmin Paraisten Kalkki Oy, sittemmin Partek Oy, suomalaisen teollisuushistorian suurimpia nimiä. Huomionarvoista tuon tehtaan työvoimassa oli se, että sinne haluttiin nimenomaan juutalaisia sotavangeja ja siellä juutalaiset sotavangit pysyivät sodan loppuun asti.⁷¹

⁷¹ ”9.6.42. 12.45 Tuli kaksi herraa Pargas Kalk O/Y:stä, pyytäen sotavangeja tehtaalleen työhön. Luvattiin 50 vankia.” Sotapäiväkirjat, KA/Sörnäinen.

Aiemmin samana vuonna, heinäkuussa, oli Paraisten Kalkkivuorelta karannut kolme sotavankia, joista kaksi ammuttiin ja yksi palautettiin leirille. Tämä johti siihen, että heinäkuussa kaikki Paraisten sotavangit palautettiin leirille, Kotijoukkojen esikuntapäällikkö Everstiluutnantti Fabriciuksen määräyksestä. Pienen työnantajan kurinpalautuksen jälkeen Kalkkivuoren louhintatöihin kuitenkin palautettiin sotavankityövoimaa ja sen määrää myös lisättiin⁷²

Rakennustyön sadat miehet olivat erityisesti kahdessa paikassa, Elintarvikevarikko 2:n rakennustyömaalla Seinäjoella ja Vaasassa lentokentän rakennustyömaalla. Lentokenttätömaan nimi oli Mustasaaren työleiri ja se oli Vaasan Suojeluskuntapiirin valvonnassa. Ensimmäisten kuukausien aikana passitettiin satoja miehiä leiriltä työmaalle ja lukemat olivat varsin mielenkiintoisia; Vaasan suojeluskunnalle Mustasaaren passitettiin vuoden 1942 aikana 697 miestä, näistä sotasairaalaan lähti 237 miestä, leirille nääntyneenä palautettiin 167 miestä ja työmaalla kuoli 20 miestä. Vaasaan siirtyi myöhemmin sodan aikana varsinainen kurileiri, jonne siirrettiin niskuroivat ja huonosti käyttäytyneet sotavangit ja karkaamista yrittäneet, joita ei ollut ammuttu. Kurileirillä kohtelu oli tylyä, mutta luvuista voi hyvin päätellä, että kun 34 % miehistä joutuu sairaalaan, 2 % kuolee ja 30 % palautetaan takaisin leirille työhön kykenemättöminä, ei Vaasan lentokenttää rakennettu kovin helposti.⁷³

4. Vuonna 1943 sotavankityövoimaa alettiin todella hyödyntää

Tammikuussa 1943 Naarajärven leirillä oli 1480 sotavankia ja leirin ulkopuolella 1033 miestä. Maataloustyötä tekeviä oli vain 69, 7 eri kunnassa, metsätöissä 443, rakennustöissä 297, nämä kaikki Seinäjoella ja Vaasassa suurilla työmailla ja teollisuudessa 209, Paraisten Kalkkivuori Oy:n 80 juutalaista mukaan lukien. Invalideiksi oli leirin kokonaismäärästä tammikuussa merkitty 747 sotavankia, joka on varsin erikoista, koska helmikuussa invalidien määrä putoaa kolmella sadalla. Tammikuu oli vuoden kylmin kuukausi, jo helmikuussa sää lämpeni. Talvi oli huomattavasti leudompi kuin edellinen talvi. Jopa niin leuto, että koko vuosisadan korkeimmat helmikuun lämpötilat mitattiin silloin, tosin ei Pieksämäen Naarajärvellä, mutta noin 300 kilometrin päässä, Helsingin Ilmalassa, jopa 11,8 astetta 28. Helmikuuta 1943.⁷⁴

---

⁷² T8625/1, Sotavankityöpassitukset, T8619/1; T7931 Sotapäiväkirjat No2. 4.4. - 13.12.1942, KA/Sörnäinen.

⁷³ T8625/1, Sotavankityöpassitukset, KA/Sörnäinen; Myllymäki 2013.

⁷⁴ Kersalo & Pirinen, 2009.

Karkureita ja kelvottomia vartijoita

Sotavankien ruokatilanne oli parempi talvella 1943 kuin edellisenä talvena. Tarkastusraporteissa työmaita huomautettiin useasta seikasta, jotka eivät olleet kunnossa. Keväällä Tarvaalan koulutilalle tehdyssä tarkastusraportissa tarkastaja huomautti majoitustilojen olevan sotavangeille liian hyvät. Ruokakin oli niin mainiota, että koulutilalla vasta muutaman viikon olleet sotavangit olivat lihoneet ja reilusti.⁷⁵

Puuhiili Oy oli saanut sotavankeja joulukuussa 1942 ja tätä työmaata tarkastettiin ensimmäistä kertaa helmikuussa 1943. Vangit olivat valittaneet ruoan määrän vähyyttä ja majoitustilat olivat epäsiistit ja vartiointi oli heikkoa. Tilannetta ei vielä saman vuoden kesäkuun seurantatarkastuksessa ollut parannettu, jolloin leirin päällikkö uhkasi toimenpiteillä. Leirin päällikkönä oli nyt jo aiemmin esitelty Emil Pekkanen, jonka sananvalinta kirjeen lopuksi oli:” Pyydän kohteliaimmin ilmoittamaan toimenpiteistä, joihin asian johdosta on ryhdytty.”⁷⁶

Pekkasen kohtelias kehoitus ei tarvittaviin toimenpiteisiin johtanut, koska pian tarkastuksen jälkeen tapahtui melko harvinainen ja ikävä tapaus, eli sotavanki karkasi, mutta myös murhasi suomalaisen vartijansa. Kuuromykkä suomalainen siviili, Jaakko Suuronen, oli keskelle korpea pystytetyn hiilipolttamon vartija. Hän asui kilometrin päässä työmaasta ja antoi sotavanki Saveljevin nukkua yksin metsässä. Heinäkuun kuudentena päivänä vuonna 1943 oli aamulla tapahtunut kärhämä metsässä. Tämän taistelun seurauksena suomalainen vartija oli kuolleena maassa, kallo halolla murskattuna ja sotavanki karkuteillä. Karkuri saatiin kiinni vasta kuu-kauden kuluttua Värtsilästä. Kiinnisaatu karkuri tuotiin leiriin takaisin 7.9.1943. Vielä tämänkin jälkeen vanki pystyi karkaamaan vartijoiltaan. Hän oli juossut Naarajärven rantaan ja varastanut veneen. Vartiomies oli ottanut toisen veneen ja lähtenyt takaa-ajoon, mutta karkuri oli hukuttautunut. Päämajan Everstit Malm ja Fabricius kirjoittivat useita hyvin vihaisia kirjeitä leirille tästä asiasta. Vartiointin tehostamisesta oli paikallisen suojeluskunnan päällikkö myös huomauttanut aiemmin, johon Puuhiilen työnjohtaja oli todennut, että he polttavat hiiliä Päämajalle ja hän tekee miten haluaa. Puuhiili Oy olikin juuri tutkimastani sotavankileiristä saanut käyttöönsä sotavankeja jatkuvasti, vaikka useita väärinkäytöksiä ja ikäviä välikohtauksia oli sattunut ja vankien kohtelu oli ollut välillä huomattavan huonoa. Hiilen poltto oli elin-

---

⁷⁵ T8623/3, Tarkastuskertomuksia, No 135/järj/sal. KA/Sörnäinen.

⁷⁶ T8623/3, 4.3.1943 ja 23.6.1943, Tarkastuskertomukset, KA/Sörnäinen.

tärkeää armeijalle ja hiilen saanti oli turvattava ja tästä syystä johtuen Puuhiili sai usein erivapauksia.⁷⁷

Vuonna 1943 sotavangit siis tekivät työtä valtavasti enemmän kuin aiemmin. Työpäiviä oli enemmän, työpaikkoja oli enemmän ja sotavangit olivat parempikuntoisia kuin aiemmin. Eri-tyisesti maataloudessa tämä vuosi teki suuren muutoksen aiempaan, kun yksityisille maataloil- le annettiin sotavankeja laajemmaltikin.

Naissotavangit

Naarajärven leirillä oli myös naissotavankeja. Siinä suhteessa tämä leiri oli poikkeus muista sotavankileireistä. Useimmilla leireillä ei naisvankeja ollut lainkaan tai hyvin lyhyitä aikoja. koska naissotavankeja kaiken kaikkiaan oli vain hieman yli 200, eli pieni murto-osa kokonaisvankimäärästä. Naissotavangeista teki Tanja Sairila oman tutkielmansa vuonna 2002. Vuoden 1943 alussa, 16.1.1943, Naarajärvelle keskitettiin lähes kaikki Suomen saamat nais- sotavangit, koska Sotavankileiri 1:llä, upseerileirillä, sijoitettuna olleet naiset siirrettiin suu- rempaan yksikköön.⁷⁸

Naissotavangit olivat Suomen armeijalle yllätys, koska Suomessa naiset eivät olleet sotilaita. Neuvostoliitto oli tässä suhteessa hyvin edistyksellinen ja tasa-arvoinen; Puna-armeijassa tais- teli satoja tuhansia naisia. Useimmiten naiset olivat lääkintä- ja huoltotehtävissä, eivät ase kä- dessä tappamassa. Näin ainakin Suomen vangiksi saaneet naiset omiin sotavankikortteihinsa tiedot ilmoittivat. Kenties heti vangiksi jäätyään naiset olettivat, että saavat paremman kohte- lun, kun ilmoittavat olevansa lääkintähenkilökuntaa. Toki voidaan myös olettaa, että asia myös oli näin. Minkäänlaista sotilasarvoa ei naisvangeille ole merkitty, sotilasarvon kohtaa on merkitty ”naisvanki”. Asia on ilmeisesti suomalaisille kuulustelijoille ollut käsittämätön ja siksi jäänyt huomiotta.⁷⁹

Tämän työn kannalta naissotavangit ovat tärkeitä, mutta eivät varsinaisesti pääkiinnostuksen kohteena, koska naisvankeja ei päästetty leirin ulkopuolelle töihin. Kaikki naisten työt on teh- ty leirillä ja työtehtävinä ovat olleet pääasiassa vaatehuolto, eli pyykkäys ja vaatteiden korja-

---

⁷⁷ T8622/19, mm. pm 2090/sv.1./sal. T8619/8 SV. Työvoima- ja perimiseluettelot, KA/Sörnäinen.

⁷⁸ Sairila, 2004, 161, teoksessa Vihollisen Armoilla.

⁷⁹ Sairila 2004, 156- 159.

us. Muutamaan otteeseen naisvankeja ehdotettiin siirrettäväksi leirin ulkopuolelle tarkkaan vartioituina ryhminä, mutta näihin ehdotuksiin ei suostuttu. Naisvankien tekemät työpäivät esiintyvät taulukoissa ja laskelmissa leirin omien töiden sarakkeissa ja niitä ei ole eroteltu miesvankien tekemistä töistä, koska leirin kirjanpitokaan ei niitä erotellut.⁸⁰ Myös lääkintätehtävissä naisia käytettiin, koska useimpien naisten sota-ammattina oli välskäri tai sanitääri. Vaikka ammattina oli lääkintä-alaan viittaava nimike, ei naisia lääkintätehtävissä käytetty niin paljon kuin olisi voinut olettaa. Syy tähän oli pääasiassa se, että naissotavankeja pidettiin hyvin epäluotettavina ja työhaluttomina.⁸¹

5. Kansallisuuserottelu ja työnteke

Heimosotavangit ja venäläiset olivat tarkasti eroteltu kirjanpidossa ja työnantajat tekivät erilliset raportit heimosotavankien ja venäläisten tekemistä töistä. Sotavankileireillä oli käytössä hyvin tarkka erottelu neuvostosotilaiden kansallisuuden mukaan⁸², mutta työtehosta ollut juurikaan ero.⁸³ Heimosotavankien etuja karsittiin sodan edetessä ja tämä aiheutti närää:

”Saatuamme nykyiset heimosotavangit 24.3.43 oli meillä suuria vaikeuksia karsiessamme heiltä pois niitä vapauksia, mitä heillä aikaisemmin oli ollut. Ryhdyttäessä nyt sovelta-
maan uuden sopimuksen ohjeita, jotka entisestään supistavat heimosotavankien vapauksia ilmenee varmasti n.k. passiivista vastarintaa. Tämän nujertamiseksi esitämme:

1. Että saamme ensitilassa vaihtaa ainakin 6 laiskinta ja uppiniskaisinta tyyppiä uusiin vankeihin.
2. että saamme leiriltä tarmokkaan ja reipasotteisen miehen vartijaksi.”⁸⁴

Kansallisuuserottelua tehtiin kaikesta huolimatta koko sodan ajan. Liitteessä 1, on leirin vangit luetteloitu kansallisuuden mukaan maaliskuussa 1943. Heimosotavangit, eli suomea osaatvat oli eroteltu myös fyysisesti omalle leirilleen, Sotavankileiri 21:lle Liminkaan. Tämä erot-

---

⁸⁰ Sairila 2004, 172- 173; T8623/1 ilmoitukset, KA/Sörnäinen.

⁸¹ Sairila 2004, 175- 176.

⁸² Liite 1, Kansallisuuden mukaan erottelulla oli nykytutkimuksen mukaan selvä yhteys kuolleisuuteen. Suomen-sukuisten ja isovenäläisten kuolinprosentissa on valtava ero. Westerlund 2009.

⁸³ T19653/5 No 3497/Järj 1 B/Sal. ”Edellä mainittua (Kommunismien kitkemistä TK) ei tietenkään tule ole käsitettävä niin, että suomenkielisiä sotavankeja muuten olisi kohdeltava kuin venäläisiä. Päinvastoin on edelleenkin pyrittävä valistustoimenpiteillä kasvattamaan heissä suomalaista ajatustapaa ja annettava heidän tuntee, että heille voi avautua tulevaisuus Suomen valtakunnan yhteydessä. Käskestä Järj 1b:n toimistopäällikön p.o. Luutnantti R. Ellilä” 17.12.1941

⁸⁴ T8619/5, Kirje Harjun koulutilalta leirille 18.9.1943. KA/Sörnäinen.

telu oli tapahtunut heti järjestelyleirillä, kun sotavanki oli saapunut sotatoimialueelta. Upseerit oli eroteltu omalle leirilleen ja politrukit ja kommunistiset kiihottajat omalle leirilleen.⁸⁵

Heimosotavankien omalla leirillä kuoli kaiken kaikkiaan 12 miestä, kokonaisvahvuus oli parhaimmillaan lähes 2000. Kuolleisuus tuolla leirillä oli siis reilusti alle prosentin. Eroa venäläisiin oli leiriolosuhteissa siis todella paljon. Leirin ulkopuolella työmailla eroa ei enää ainkaan työtehossa tai kohtelussa mainittavasti ollut. Heimosotavankileiri omana yksikkönään lakkautettiin heinäkuun lopussa 1943 ja heimokansalaiset liitettiin Järjestelyleiri 2:n kirjoihin.

⁸⁶ Heimosotavangeilla oli myös mahdollisuus liittyä heimosotapataljoonaan ja lähteä sotimaan Neuvostoliittoa vastaan. Näin myös moni teki ja tämän päätöksen seurauksiin palaamme myöhemmin.

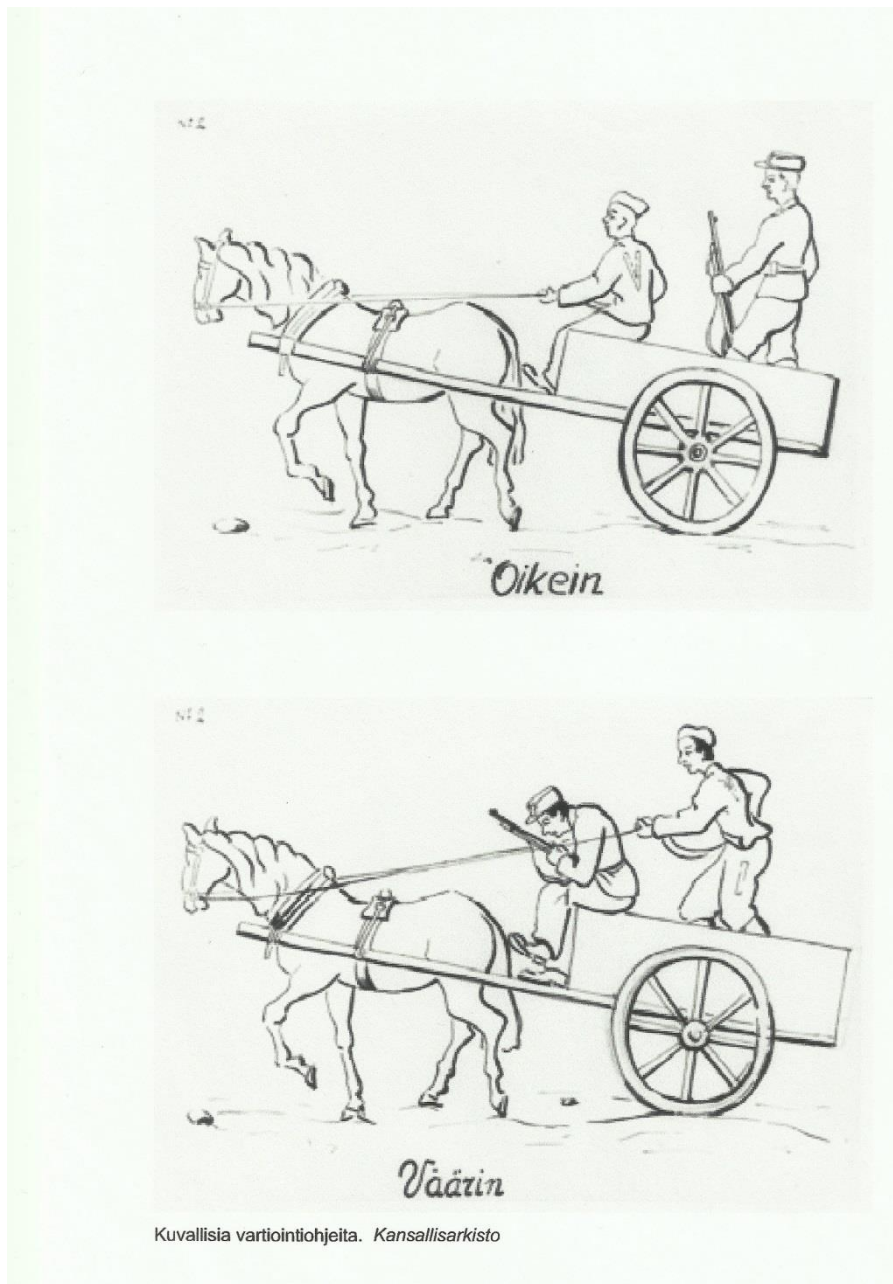
Orisbergin kartanossa sotavankien kansallisuusjakauma oli viisi venäläistä, kolme tataaria, yksi mordvalainen ja yksi valkovenäläinen, jolla oli saksalainen äiti. Suuresta neuvostokansasta laajalta alueelta olivat siis kartanon vangit, keskenään eivät toisiaan syrjineet. Tataarit saivat hoidettavikseen hurjimmat hevoset, koska olivat tunnettua hevosmiesten kansaa. Tataareista Feodor taltutti kartanon hurjimman hevosen, jota kaikki pelkäsivät. Feodor sai hurjan hevosen tottelemaan vieroja käskyjä, ilman piiskaa.⁸⁷

---

⁸⁵ T19653/5 No 1265/järj. 1b/sal. 23.9.1941. KA/Sörnäinen

⁸⁶ Westerlund 2008, 105 - 106.

⁸⁷ H-P Virtasen muistiinpanot, Bengt Björkenheimin muistotieto 19.11.2014.

Kuten yllä olevasta hevosajojen ohjekuvasta 2 näkyy, oli nimikkohevosten antaminen selvästi määräysten vastaista. eikä se, että sotavangit menivät hevoskyydillä työmaille ilman jatkuvaa vartiointia, ollut sen enempää ohjesäännön mukaista. Orisbergin kartanon mailla vangit ajelivat hevosilla ja kuljettivat rehua karjalle. Vankien työteho oli hyvä. Vangit eivät karanneet Orisbergistä, vaikka hevosrattailla siihen varmasti mahdollisuus olisi ollut. Sotavankileirin arkistosta ei yksityisiltä maailoilta karanneista vangeista ole juuri yhtään mainintaa. Maininnat

⁸⁸ Westerlund 2009, 84.

ongelmista koskivat sitä, että isäntä kohteli vankejaan kaltoin, esimerkiksi käytti väkivaltaa. Isännät syyttivät muutamia vankeja laiskoiksi. Siitä, että vangit olisivat hoitaneet hevosia huonosti tai yrittäneet karata hevosen kanssa ei arkistosta löytynyt yhtään mainintaa. Siltä kannalta katsottuna ohjeiden kirjaimellinen noudattaminen ei vartioinnin tehokkuutta juuri parantanut. Koska hevoset olivat hyvin arvokkaita työjuhtia ja koneen korvikkeita, on selvää, että yksin hevosella ajaneeseen sotavankiin oli luotettu.

Ukrainalaiset olivat Neuvostoliiton suurin vähemmistökansa. Ukrainan ja Saksan suhteet olivat paljon pidemmät kuin Ukrainan suhde Neuvostoliittoon ja Saksa oli miehittänyt Ukrainan jo syksyllä 1941. Ukrainan tasavalta oli perustettu uudelleen, joten jo lokakuussa olivat saksanukrainalaiset innokkaasti ottaneet Suomen sodanjohtoon yhteyttä ja ehdottaneet ukrainalaisia joukko-osastoja taisteluun bolshevikkejä vastaan. Päämaja ei innostunut tästä, mutta lupasi lähettää taisteluhaluiset Saksaan, missä taisteluun pääsy kyllä luvattiin.⁸⁹

Vuonna 1943, kesällä, samaa asiaa ajettiin uudemman kerran. Nyt vangeilta itseltään kysyttiin, haluaako lähteä Saksaan ja liittyä taisteluun Neuvostoliittoa vastaan? Stalingradin taistelu oli käyty ja tietoa Saksan sotaonnan kääntymisestä oli kaikesta sensuurista huolimatta hyvin todennäköisesti tullut sotavangeille asti. Ukrainalaisia oli Järjestelyleiri 2:n vahvuudessa kaiken kaikkiaan 333. Työpaikkoja oli satoja, 56 eri työvoimalautakuntaa ja yritystä työllisti näitä miehiä. Kaikille piti esittää kysymyslomake, venäjänkielinen, jossa kysyttiin haluaako tulla luovutetuksi Saksaan. Vastauksia tuli ja 33 innokasta halusi lähteä. Prosentti oli niin alhainen, että loppujen lopuksi Saksaan lähti hyvin harva. Leirille tuli perumisilmoituksia, joissa vangit hädissään kirjoittivat, että pistivät nimen epähuomiossa paperiin. Toki tuli myös vastauksia, joissa vakuutettiin täysin vapaaehtoisesti halu lähteä Saksaan, esimerkiksi Ähtärin ja Jalasjärven kunnista halusivat kaikki ukrainalaiset lähteä. Serlachiuksen metsätyömaalta halusi kuudesta ukrainalaisesta neljä lähteä. Useimmista kunnista ei tullut mitään vastausta, tai kieltävä vastaus. Alajärvellä moitti työvoimapäällikkö lomakkeiden ryssänkielisyyttä, halusi seuraavalla kerralla nimet ainakin suomeksi.⁹⁰

Voidaan siis varsin luotettavasti varmistua ainakin siitä, että ukrainalaisten enemmistö ei uskonut saksalaisten huomassa olojensa muuttuvan paremmaksi, kun 90 % miehistä kieltäytyi

---

⁸⁹ T19653/5 No 2670/tied 1./sal. 11.10.1941. KA/Sörnäinen.

⁹⁰ T8625/1, KA/Sörnäinen.

lähtemästä. Tuskin Saksan lopullinen voittokaan enää tässä vaiheessa oli kovin monen ukrainalaisen mielessä.

Miksi juutalaiset keskitettiin tietyille työmaille?

Rotusyrjintää esiintyi ja ”ryssäviha” ilmiönä on aineistossa nähtävissä, sen sijaan aseveljien, saksalaisten, ideologinen antisemitismi ei ollut lainkaan näkyvissä, ainakaan tämän leirin osalta. Tästä erityisen hyvänä esimerkkinä on järjestelyleirin vastaus Paraisten Kalkkivuori ja Kymi Oy:lle 18.4.1944:

”Käytössänne oleville juutalaisille sotavangeille lasketaan vapaapäiviksi kuluvalle kuulle paitsi sunnuntaipäiviä, pitkäperjantai sekä 8. ja 15. päivä, joten niiltä ei korvausta peritä. Toista pääsiäispäivää ei sen sijaan juutalaisille vapaapäiväksi lasketa.”⁹¹

Samaan aikaan kun aseveli Saksa kiihdytti juutalaisten ja muiden vihaamiensa kansojen tuhoamista keskitysleireillään, Suomessa tingittiin ylimääräisistä vapaapäivistä. Arkistossa esiintyvänä aikana, kun siis unohdetaan poltetut arkistot vuosilta 1941 ja 1942, ei enää suurta vihamielisyyttä eri rotuja kohtaan ollut havaittavissa. Toki ryssä- sanaa yleisesti kirjeenvaihdossa käytettiin, mutta sen sanan arvolataus ei ollut aivan samanlainen kuin myöhempinä vuosina.

Loukolammilla ollut Paraisten Kalkki Oy:n työmaata, josta jo aiemmin olen maininnut, on kuvattu nimellä: ”Vankileirien paratiisi.” Televisio-dokumentissa vuodelta 1994 esiintyi kaksi juutalaista, nykyään Israelissa asuvaa entistä sotavankia, jotka olivat sodan aikana Paraisten Kalkin työmaalla. Samalla leirillä olivat kaikki vangit juutalaisia ja kun juutalaiset sairastuivat, tilalle vaadittiin nimenomaan toisia juutalaisia. Leirin arkistosta ei kuitenkaan käy ilmi sitä, kuka tällaisen vain juutalaisille tarkoitetun työmaan halusi toteuttaa. Asiasta on monenlaisia tulkintoja olemassa, mutta varmaa tietoa ei ole säilynyt. Leirillä olleiden juutalaisten vankeiden muistelmia on kerätty ja tässä Shimon Jantovskin muistelmista suomennettu katkelma:

"Muistan, kun tulin rangaistusleiriltä nälkätautisena ja sormet paleltuneena. Umpikorvessa oli parakki, jota ympäröi piikkilanka-aita. Tänne tultuani ymmärsin tullessi paratiisiin". Naarajärvellä hän joutui sotasairaalaan. "Ensimmäistä kertaa kolmeen vuoteen puin puhtaat vaatteet ylle. Tämä paikka oli erilainen, kuin taivas ja maa. Tunsin itseni ihmiseksi jota kunnioitetaan."

"Eräs poika sanoi, että täällä on juutalaisleiri. Että pyydä päästä sinne kun paranet. Niin minä sitten pääsin metsätöihin sinne. Erään kartanon alueella oli hakkuutyömaa. Kaadoimme puita ja teimme halvoja Loukolammen tehtaalle. "

---

⁹¹ T8619/5, No3196 ja No 3197, 18.4.1944, KA/Sörnäinen.

Toinen vankina ollut, Aron Glesin muisteli näin:

"En ole koskaan unohtanut sanaa Loukolampi""En sekunniksikaan. Usein tuppaa unohtelemaan asioita. Mutta en näitä nimiä, Loukolampi ja Montola. Vaikka minut herätettäisiin unesta, muistaisin ne heti"⁹²

Juutalaisten vankien hengenravinnosta piti huolta rabbi, joka olikin tarpeen, sillä neuvostokansalaisille ei sopinut uskonnon harjoittaminen. Kirjaan haastatellut sotavangit eivät osanneet vanhoja juutalaisia lauluja ja muu juutalainen perinne oli myös heikosti hallussa. Sitä, mikä tällaisen erikoiskohtelun varsinainen tarkoitus oli, ei nykyisten kirjallisten lähteiden perusteella voi sanoa, muistikuvia on kyläkirjassa kuitenkin sen verran paljon, että varsin uskottavalta väitteet tuntuvat. Virallisista arkistoista saa myös sen selville, että juutalaisia sotavangeja ei kuollut, tarkastusraporteissa ei moitittavaa löytynyt. Kohtelussa ei ollut mitään vikaa, vangit olivat tyytyväisiä ruokaan ja majoitukseen. Tarkastaja löysi huomauttamista siitä, että sotavangeilla ei ollut kunnollisia käsineitä raskaassa kivien nostotyössä. Työtehokin olisi ollut parempi, jos nahkaiset käsineet olisi annettu käyttöön. Mitään erikoisen hellämielistä tai epäsoitilaallista kohtelua ei tarkastaja havainnut.⁹³ Joka tapauksessa suomalainen erikoiskohtelu oli huomattavan erilainen kuin saksalainen.

Hyvin mielenkiintoisen kuvauksen näiden leirien ja työleirien olosuhteista yleensäkin esitti varsinainen vankileirien veteraani Shimon Jantovski, joka oli ensin vangiksi jäätyään Kontupohjan leirillä Karjalassa, sitten kurileirillä Vaasassa, sen jälkeen Naarajärvellä. Naarajärven pääleiristä Jantovski vietiin työleireille ja myös Loukolammille. Sodan jälkeen hän pääsi tutustumaan Neuvostoliiton vankileireihin, eli hänen muistelmissaan on varmasti paljon kokemuspohjaa mukana. Muistelmat ovat kirjoitettu vuonna 1979 ja omakustanteena julkaistu vuonna 2000, joten voi hyvin olettaa muistelmissa eri leirien tapahtumat sekoittuneet keskenään. Jantovski korostaa sitä, että samaan aikaan kun Auschwitzissä ja Buchenwaldissa savunousi piipuista ja satoja tuhansia juutalaisia murhattiin, oli Suomessa oma leiri juutalaisille sotavangeille ja tämän leirin ansiosta nämä juutalaiset pelastuivat.⁹⁴

Kohtelu Suomalaisilla leireillä ei Jantovskillä suinkaan ollut erinomaista koko ajan, heti vangiksi jäätyään hänet ja muut sotavangit kaivoivat hautoja, pääasiassa jo kuolleille sotilaille, mutta myös itselleen. Hakkaamiset ja ampumiset olivat yleisiä. Kun Jantovski vastusti käsky-

---

⁹² Montola- Loukolampi- Kyläkirja.

⁹³ T 8623/3, Tarkastuskertomuksia, 29.1.1943, KA/Sörnäinen.

⁹⁴ Jantovski 2000, 2.

jä ja yritti karata, hän joutui kurileirille Vaasaan, ja siellä hän sai raipparangaistuksen ja pakotyötä. Rangaistuksen kärsittyään hän pääsi Naarajärvelle ja siellä kuuli oikean juutalaisleirin olemassaolosta. Sinne hän pyysi siirtoa ja pääsi. Naarajärven leirillä Jantovski ällistyi leirin siisteyttä ja vankien hyvää kuntoa.⁹⁵ Kyseessä on siis vuosi 1943, koska kurileiri oli siirretty Vaasaan 10.2.1943 ja Jantovski tuli Vaasasta Naarajärvelle.

Naarajärven leirillä oli vain juutalaisista koostuvia ”komandrovkia”, eli komennuskuntia, jotka tekivät työtä leirin ulkopuolella. Tällaiseen pieneen työporukkaan Jantovski pääsi. Hän kuvasi olojaan paratiisiksi, koska porukassa ei kenelläkään ollut nälkä. Työnä oli puunhakkuuta läheisen työnantajan tarpeisiin. Työ oli helppoa ja seura sivistynyttä, yliopistotutkinto oli yhtä lukuun ottamatta jokaisella. Työtaakka ei suinkaan ollut liian kova edes yliopistomiehelle, koska keskipäivään mennessä olivat miehet saaneet päivän urakkansa valmiiksi. Ruokaa tuli riittävästi ja välillä läheisen maitotilan naiset salakuljettivat jopa kermaa sotavankiparoilla. Puhdetöilläään vangit ansaitsivat niin hyvin, että saivat radion ja vankiporukan johtaja Solomon Shur osasi sujuvasti suomea, joten sanomalehtien lukeminenkin onnistui.⁹⁶

Koska tämän komennuskunnan vangit olivat sivistyneitä, saattoivat he oppia toisiltaan. Matematiikan professori opetti muille matematiikkaa ja niin edelleen. Vangit odottivat sodan loppua innokkaasti ja toisen rintaman avaamista Saksaa vastaan. Radiota kuuntelemalla pysyi hyvin kärryillä tapahtumista. Vangit tässä porukassa odottivat pääsyä takaisin Neuvostoliittoon ja neuvostoliittolaiseen elämäntapaan, joka sinänsä on ymmärrettävää, koska kyseessä olivat korkeissa yhteiskunnallisissa asemissa olleet miehet.⁹⁷

Vaikka olosuhteet olivat hyvät, Jantovski alkoi tylsistyä sivistyneisiin puheisiin, hyvään ruokaan ja helppoon työhön. Hän löi itseään kirveellä jalkaan, omien sanojensa mukaan vahingossa, mutta muut epäilivät toisin. Hän pääsi leirille hoitoon ja paranikin pian. Sen jälkeen hän pääsi kaikkein suurimmalle juutalaisleirille, Loukolammille. Tehtaan johtaja oli nimeltään Väinö Leskinen, ei kuitenkaan sama mies kuin samanniminen ministeri. Täällä olot olivat paljon huonommat kuin pienemmällä työleirillä, työ oli raskaampaa ja ruoka huonompaa. Turvetta lastattiin liukuhihnalle, suomalaiset työnjohtajat valvoivat työtä ja suomalaiset ammattilaiset hoitivat koneet. Juutalaiset sotavangit tekivät raskaat fyysisesti työt. Työn jälkeen oli

---

⁹⁵ Jantovski 2002, 3.

⁹⁶ Jantovski 2000, 5.

⁹⁷ Jantovski 2000, 7.

vapaa-aikaa ja sosiaalinen elämä oli tällä Loukolammin leirillä paljon vilkkaampaa kuin aiemmalla, 50 miestä piti kovaa ääntä ja keskustelut kävivät kiivaina.⁹⁸

Leirissä luennoitiin historiasta, olihan vankien joukossa historian professori. Vangit musisoivat ja suomalaiset kävivät konsertteja katsomassa. Vangit kirjoittivat runoja ja novelleja ja julkaisivat omaa lehteäänkin yhden numeron. Sionismista keskusteltiin ja Stalinin hallintoa kritisoitiin. Työ oli rankkaa ja ruokaa ei ollut liikaa, mutta miehet tulivat parempaan kuntoon sekä henkisesti että fyysisesti.⁹⁹ Kaiken kaikkiaan Jantovskin muistelmista saa hyvin positiivisen kuvan nimenomaan Naarajärven leiristä ja sen alaleireistä. Vankeja kohdeltiin selvästi hyvin oikeudenmukaisesti ja sodan alkuvaiheen mielivalta oli täysin poissa.

Tästä asiasta on myös toisenlaisia tulkintoja, Elina Sana ja nykyään Israelissa asuva Serah Beizer epäilevät, että vain juutalaisille tarkoitettujen työmaaleirit eivät olleetkaan tarkoitettu juutalaisten pelastamiseen, vaan keskittämiseen yhteen paikkaan, jotta siirto saksalaisille keskitysleireille sujuisi kaikkein mutkattomimmin. Oula Silvennoinen on väitöskirjassaan paljastanut Suomessa toimineen *Einsatz Kommando Finnlandin*, eli erityisen tuhoamisyksikön, olemassaolon. Kenties myös Suomen hallussa olevien juutalaisten tuhoamiseen liittyviä suunnitelmia on ollut olemassa. *Einsatzkommando* oli kuitenkin lakkautettu vuoden 1942 lopussa ja se oli toiminut vain saksalaisten hallussa pitämällä alueella¹⁰⁰. Valtiollinen poliisi Valpo ja Saksan Gestapo olivat toimineet yhdessä ja sotavankeja oli luovutettu Saksalle ja Saksasta Suomeen. Suomeen oli siirretty suomenheimolaisia ja myöhemmin inkeriläisiä.

Luovutuksista on tehty melko tuore lisensiaatintyö, Miika Kallatsan tutkimusten mukaan juutalaisten luovutukset saksalaisille eivät nouse mitenkään esille muiden joukosta, juutalaisia luovutettiin saksalaisille, mutta niin luovutettiin myös monia muita kansallisuuksia, paljon enemmän. Syynä ei ollut kansalaisuus vaan poliittiset syyt. Poliittisia vankeja saksalaisille

---

⁹⁸ Jantovski 2000, 10.

⁹⁹ Jantovski 2000, 12. Jantovski on myös painettujen muistelmiensa lisäksi koonnut nimilistan juutalaisista sotavangeista, vankinumeroineen ja dokumenttiviittauksineen. Listan sain Serah Beizeriltä käyttööni. Jantovskin oma vankinumero oli L- 5437 ja toisen siteeratun vangin, Aron Glesinin vankinumero oli Ä-1516.

¹⁰⁰ Silvennoinen 2008, 278- 282.

luovutettiin 520 ja näistä juutalaisia oli 49.¹⁰¹ Innokkaat kommunistit ja politrukit luovutettiin kuulusteltavaksi ja tuhottavaksi.

Useimmiten vangit kuitenkin luovutettiin ainakin muodollisesti vapaaehtoisesti. Vapaaehtoisuus oli tosin monesti kyseenalaista. Luovutetuista suurin osa oli baltteja, jotka luovutettiin Baltian maihin. Vangit luovutettiin Saksalle työvoimana ja työvoimaa myös Suomelle tuli vaihdossa takaisin.¹⁰²

Hyvin mielenkiintoinen kysymys leiriin liittyen on Abraham Stillerin, Setä Stilleriksi kutsutun, suomenjuutalaisen hyväntekijän suhde sotavankileireihin. Stiller oli varakas helsinkiläinen liikemies, jolla oli erittäin läheiset suhteet Suomen korkeimpaan johtoon, esimerkiksi Väinö Tanneriin, Eljas Erkkoon¹⁰³ ja K.A. Fagerholmiin. Hän teki suuren työn ja esti juutalaisten pakolaisten siirron Saksaan, vaikka Valpo oli siirrosta jo päättänyt. Nämä pakolaiset olivat tulleet Suomeen turvaan Saksan vainoja ja heidät oli tarkoitus siirtää takaisin Saksaan. Tämä Stiller sai estettyä vaikutusvallallaan. Kun näin läheiset suhteet olivat Suomen johtoon, on varmasti syytä epäillä hänen vaikuttaneen myös Loukolammelle sijoitettujen juutalaisten olosuhteisiin. Hän lähettikin leirille paketteja ja avusti sotavankeja, tästä on myös arkistolähteitä kosolti.¹⁰⁴ Oliko juutalaisten keskittäminen tietyille leireille Stillerin ajatus juutalaisvankien pelastamiseksi on kysymys, johon en vielä vastausta ole löytänyt. Viitteitä siihen suuntaan on paljon.

Huomionarvoinen asia itse sotavankien sijoituspaikasta on se, että toisen suuren suomalaisen kalkkitehtaan, Lohjan Kalkkitehdas Oy:n, johtaja, Petter Forsström, myös Kalkki-Petterinä tunnettu, oli avoimen natsimyönteinen. Sodan jälkeen hänet myös tuomittiin maanpetoksesta, eli saksalaismielisen vastarintaliikkeen perustamisesta, kuritushuoneeseen kuudeksi vuodeksi. Hän julkaisi monia avoimesti juutalaisvastaisia kannanottoja ja toimi myös Lapuan liikkeen

---

¹⁰¹ Kallatsa 2009, 224. Juutalaisten tarkasta määrästä ei tarkkaa tietoa ole, Kallatsan omissa laskelmissa on luovutettujen poliittisten vankien kokonaismäärä 516 ja näistä juutalaisia oli 44.

¹⁰² Kallatsa 2009, 225.

¹⁰³ Erkon englantilainen vaimo oli syntyjään juutalainen, joten ymmärrettävästi Erkon sympatiat olivat Stillerin pelastushankkeiden puolelle, Smolar 2003, 116.

¹⁰⁴ Smolar 2003, erityisesti sivut 165- 175. Smolarin kirja perustuu arkistolähteisiin ja haastatteluihin, mutta tarkempi lähdeviitteistö puuttuu, eli varsinainen historiantutkimus ei ole kyseessä.

johdossa. Abraham Stiller vihasi Forsströmiä.¹⁰⁵ Ainakaan Lohjan kalkkitehtaalle Stiller ei varmasti juutalaisia sotavankeja olisi halunnut sijoittaa.

Paraisten Kalkkivuori Oy:n toimitusjohtaja Emil Sarlin ja Lohjan Kalkkitehtaan Petter Forsström olivat ystäviä, vaikka olivatkin samalla alalla ja periaatteessa kilpailijoita. Markkina-alueet oli kuitenkin neuvoteltu puoliksi ja miesten yhtiöillä oli täysi kartelli. Siihen aikaan lait eivät olleet kovin tiukat kartellien suhteen. Sarlin ja Forsström olivat aktiivisessa kirjeenvaihdossa Sarlinin kuolemaan saakka, molemmat johtivat yhtiöitään yli 50 vuotta.¹⁰⁶

Kun siis yhtiöiden johtajat olivat ystäviä ja molemmat toimivat samalla alalla, saattoivatko miesten käsitykset juutalaisista olla täysin erilaiset? Sarlinin yrityksessä oli työleirejä, joilla oli vain juutalaisia sotavankeja työssä. Tämä on todistettu. Toisaalta nämä juutalaiset sotavangit eivät olleet Paraisten Kalkkivuori Oy:n näkyvillä paikoilla, eli Paraisissa, Lappeenrannassa tai Helsingissä. Loukolammen kalkkitehdas on Partek Oy:n historiikissa sivuutettu muutamalla lauseella, kun Paraisten ja Lappeenrannan toimintaa käydään läpi satojen sivujen laajuudella.¹⁰⁷ Tällä perusteella voisi hyvin olettaa, että juutalaiset sotavangit on siirretty suojaan uteliailta katseilta syrjäiselle leirille kauas.

Varsinainen vastaus siihen, miksi juutalaiset Loukolammille ja Montolaan ja muualle Naarajärven leirin alaisuuteen pienempiin yksiköihin oli keskitetty, jää tässä tutkimuksessa ratkaisematta. Ainakaan uusista raakuuksista ja kohtuuttomuuksista nimenomaan juutalaisia kohtaan en ole mitään todisteita löytänyt. Valpon johtajan Arno Anthonin tunnetut bolshevismin ja juutalaisuuden rinnastamat ajatukset¹⁰⁸ saattavat tähänkin asiaan liittyä, mutta lopputulos on joka tapauksessa se, että nämä juutalaiset pärjäsivät sodan loppuun asti varsin hyvin. Loukolammille ensimmäiset vangit tulivat kesällä 1942, sen jälkeen heidät otettiin pois ja uudet, juutalaiset, vangit palasivat loppuvuonna 1942. Silloin oli jo yleisestikin neuvostosotavankien kohtelu parantunut Suomessa huomattavasti. Eivät sotavangit pelkästään Loukolammilla voineet paremmin, koko maassa olivat vankien olot paljon paremmat kuin hyökkäysvaiheen aikana.

---

¹⁰⁵ Smolar 2003, 208.

¹⁰⁶ Smeds 1998, 57.

¹⁰⁷ Kerstin Smedsin kirjassa on satoja kuvia, niistä pari Loukolammilta, historiikin perusteella on turvallista sanoa yhtiön päähuomion kiinnittyneen muualla kuin Loukolammille.

¹⁰⁸ Esim. Silvennoinen 2003, 333- 338.

6. Työvoiman tarve oli kova, kuka sai ja kuka ja ilman?

Suoraan leiriltä anottiin sotavankeja, mutta yksityiset pienyrittäjät ja maanviljelijät olivat yhteydessä useimmiten oman kuntansa työvoimapäällikköön, joka anoi keskitetysti suuremman määrän työvoimaa. Myös suoraan leirille kohdistettuja anomuksia löytyy arkistosta paljon. Esimerkkinä hylätystä anomuksesta on savonlinalaisen saunayrittäjän anomus saada sotavanki koneenhoitajaksi. Savonlinalainen saunan omistaja haki lokakuun alussa 1943 käyttöönsä yhtä sotavankia saunan koneiden hoitajaksi. Vaikka mukana oli palautuspostimerkki, ei leiri tällaiseen käyttöön sotavankia lähettänyt. Savonlinnan työvoimapäällikkö todisti, että pula ammattimiehistä, erityisesti koneenhoitajista, on Savonlinnassa kova. Anomukseen oli liitetty myös kaupungin terveydenhoitolautakunnan lausunto, jossa todistettiin Savonlinnassa olleen vain kaksi yleistä saunaa ja että terveydelliseltä näkökannalta katsoen oli aivan välttämätöntä saada pidettyä nämä saunat avoinna ja yleisön käytettävänä.¹⁰⁹

Sinänsä tällainen näkökanta olisi luullut leirin päällikön pään kääntymään, koska vielä edellisenä vuonna oli Naarajärven leiriltä lähtenyt uhkaava pilkkukuume-epidemia ja juuri pilkkukuumetta levittävien syöpäläisten hävittämisessä sauna oli todella tehokas. Täisaunoja oli rakennettu leireille ja työmailla, syöpäläisiä oli tapettu ja epidemia oli kukistunut, yleinen hygienia oli varmasti parantunut vuoden aikana, mutta tuskin se liian hyvä vieläkään oli. Savonlinnan saunanomistaja ei kuitenkaan sotavankia käyttöönsä saanut.

Leirilläkin tarvittiin työvoimaa

Sotavangit tekivät useimmiten maataloustöitä, mutta myös leirillä tarvittiin työvoimaa. Rääteläitä ja suutareita anottiin useampaankin paikkaan, mutta leirillä oli kova pula ammattitaitoisista vaatteiden ja kenkien korjaajista ja näitä ammattilaisia annettiin harvoin yksityisille työnantajille. Sotavankien vaatetus oli leirin hoidettava ja tätä työtä leirillä tehtiin jatkuvasti useita satoja työpäiviä kuukaudessa. Myös puolustuslaitokselle teetettiin sotavangeilla suutarin- ja räätelintöitä. Kesäkuusta 1943 vuoden loppuun sai puolustuslaitos yli 2000 sotavanki-

---

¹⁰⁹ T8625/1, KA/Sörnäinen.

työpäivää kuukaudessa, parhaimpina kuukausina, loka- ja marraskuussa, yli 3000 työpäivää tekivät sotavangit vaatteiden ja kenkien korjauksen ja valmistamisen parissa.¹¹⁰

Sotavankien jalkineiden, tallukoiden, valmistus olikin leirien tehtäväksi annettu jo vuoden 1942 loppupuolella, jalkinetilanne oli ollut edelleen huono ja Suomen talvessa kengät tarvittiin, jotta työtä pystyi tekemään. Tallukat tehtiin siis jätemateriaalista, kuten käyttökelvottomista satulahuovista, konehihnoista tai huopikkaiden varsista. Pohja kenkään valmistettiin, niin, että useita kerroksia kangasta ommeltiin päällekkäin ja uloimmaksi asetettiin vahvin kangas, nahkaa tai kumia, jos sellaista oli saatavissa. Pohja ommeltiin vahvalla pikilangalla kiinni ja päälle siveltiin vielä tervakerros. Hyvä talvijalkine, sotavangille kelpaava, oli valmis. Tuhansia työpäiviä oli kirjanpitoon merkitty suutarintyöksi. Näinä päivinä tehtiin pääasiassa tallukoita.¹¹¹

Tällaiset jalkineet eivät oikeiden kenkien veroisesti kestäneet ja työtä vangit tekivät pääasiassa ulkona. Sinänsä suhteellisen ammattitaitoista työvoimaa kenkien valmistamiseen oli saatavilla, koska ammattijaottelun mukaan jalkinetehtaiden työntekijöitä oli alkuvuonna yli 50 ja loppuvuonna jo yli 100 miestä leirin vahvuudessa.

---

¹¹⁰ T8623/1 Ilmoitukset, KA/Sörnäinen.

¹¹¹ Pimiä 2012, 97- 99.

Kuva 3 Sotavangit leirillä vaatteita korjaamassa

SA-Kuva, Sotavangit valmistavat vanhoista ryssien mantteleista puseroita, housuja ja lakkeja lähetettäväksi ympäri Suomen sotavankileirin käyttöön.

Myös vaateustehtaiden työntekijät pysyivät leirillä, heitä ei annettu ulkopuolisille työnantajille, koska työtä useamman tuhannen miehen vaatteiden valmistamisessa ja huollossa oli vähän yli 30 miehen tehtäväksi aivan kylliksi. Vaatteet kuuluivat samoin kuin kengätkin ja sodan jatkuessa olivat puuvillavarastot ehtyneet ja vaatteiden materiaalina käytettiin puukuidusta hierrettyä sillaa, joka oli kestävä, jos pysyi kuivana. Kun silla kostui, se heikkeni nopeasti ja kutistui. Peseminen oli hankalaa, koska lipeä oli käytetyin pesuaine ja heikensi sillaa voimakkaasti.¹¹²

Pesutyössä tehtiin leirillä jatkuvasti satoja työpäiviä kuukaudessa, parhaimpana kuukautena, tammikuussa 1943 jopa 1632 työpäivää, mutta tämä määrä oli poikkeuksellinen ja syynä tä-

---

¹¹² Pimiä 2012, 100- 102.

hän suureen määrään oli se, että tammikuu oli vuoden kylmin kuukausi ja leirillä oli poikkeuksellisen suuri määrä miehiä.¹¹³

Puusepäntyöt olivat kolmas hyvin merkittävä leirillä tehtävän työn ryhmä. Tämä siis ei tarkoittanut puhdetöiden tekemistä, jota vangit vapaa-aikanaan harrastivat. Tässä oli kyse siis yleisistä puusepäntöistä, joita jatkuvasti enemmän tarvittiin. Leirin ammattitaitoisilla puusepillä oli niin paljon kysyntää, että kesäkuun jälkeen puolustusvoimat nappasi nämä omiin töihinsä ja siirsi vielä vankileiri 21:stä siirtyneet heimosotavangit myös. Leirillä tehtiin alkuvuonna 120, ja kesällä yli 700 työpäivää puusepäntöitä ja tämä työpanos siirtyi puolustusvoimien projekteihin kesäkuusta alkaen. Yksityiset työnantajat jäivät myös puuseppien työpanosta vaille. Rakennustöihin oli sotavankeja annettu ja rakennuksilla oppi myös puusepäntöitä.¹¹⁴

Ammattijaottelu- hyödynnettiinkö siviiliammatteja?

Sotavankeja jaoteltiin kansallisuuden lisäksi myös ammattien mukaan. Vuonna 1943 tilanne Järjestelyleiri nro 2:n osalta oli alla olevan taulukon 2 mukainen.¹¹⁵ Tämä taulukko on koottu leirin koostamista sotavankien määräaikaisilmoituksista päämajaan. Aineiston ammattiluokitte-
telua voidaan pitää suhteellisen luotettavana, mutta on pidettävä mielessä se, että taulukossa 2 mainitut sotavangit ovat olleet vankina ilmoitusten tekoaikana jo reilusti yli vuoden, jopa kaksi vuotta. Erityishuomio kannattaa kiinnittää siihen, että taulukossa esiintyvät ammatit eivät siis tarkoita sitä työtä, mitä sotavangit Suomessa vankina ollessaan tekivät, vaan heidän siviilityötään Neuvostoliitossa. Kuten taulukosta hyvin näkyy, vaihteli ammattiryhmiin kuuluvien määrä kuukausittain ja tähän syynä tuskin oli uuden ammatin oppiminen. Määräaikaisilmoituksen teki leirin päällikkö ja tämän taulukon kuvaamana aikana leirin päälliköitä oli kolme eri miestä. Suhteellisen luotettavia tiedot ovat joka tapauksessa. Syyskuussa tapahtunutta suurta hyppäystä miesmäärässä selittää aiemmin mainittu heimosotavankileiri 21:n lakkauttaminen ja liittäminen järjestelyleirin vahvuuteen.

---

¹¹³ T8623/1 ilmoitukset, KA/Sörnäinen.

¹¹⁴ T8623/1 ilmoitukset, KA/Sörnäinen.

¹¹⁵ Taulukko 2.

Orisbergin vankien joukosta löytyi yksi kolhoosin työnjohtaja, ammattiteurastaja, parturi, veturinkuljettaja, tehtaan työmies, kolme kolhoosin työmiestä, traktoristi ja muurari. Näitä siviiliammattajeja suurella kartanolla käytettiin vähemmän, useimmat miehet tekivät normaaleja maataloustöitä. Parturi sai isännän hiuksia leikata ja teurastaja pääsi myös ammattinsa mukaisiin töihin. Veturia ei toki tilalla ollut, mutta traktori oli. Traktoristi ei vain ollut kovin onnekas traktorinsa kanssa, inkeriläispoika jäi äkeen alle. Myös muuraus- ja rappaustaidoille oli suurella tilalla käyttöä useamman vuoden kestäneen olon aikana.¹¹⁶ Orisberg oli toki hyvin poikkeuksellinen maatila, koska se oli huomattavasti suurempi kuin keskimääräiset tilat. Väkeä oli paljon, ja parturin siviiliammattalle käyttöä enemmän kuin pientilalla. Tavallisella maatilalla varmasti eniten käyttöä oli tavalliselle työmiehelle, varsinaisia talonpoikia ei Neuvostoliitossa enää jatkosodan aikana ollut, mutta maataloudessa, kolhooseilla työskennelleitä kyllä oli, paljon.

---

¹¹⁶ H-P Virtasen muistiinpanot.

Taulukko 2 Sotavangit ammattien mukaan jaoteltuna

Ammattijaoittelu 15.2.1943	15.2.1943	1.3.1943	15.4.1943	15.5.1943	15.6.1943	15.7.1943	15.8.1943	15.9.1943	1.11.1943	1.12.1943
1. Metalliteollisuuden työläiset										
a) Malminnosto- ja rikastustehtaiden työläiset			2	2	3	3	5	7	8	9
b) Sulattimien ja metallien jalostuslaitosten työläiset	20	16	19	19	19	18	20	26	27	27
c) Konepajojen ja telakoiden ja valimoiden työläiset	194	182	199	209	248	252	216	417	421	391
d) Sähkökone- ja laitteiden työläiset	56	52	55	61	65	64	71	82	84	17
2. Hienomman koneiteollisuuden (Radio-, puhelin- ja optillinen teollisuus) työläiset										
	11	11	13	14	15	15	18	35	35	38
3. Voima-aseiden työläiset	32	30	34	35	37	40	44	74	74	72
4. Kivi- savi- ja lasi- ym. Teollisuuden työläiset										
a) Lasi- ja porsiiniitehtaiden työläiset	23	3	4	4	6	6	6	8	8	15
b) Kalkki- ja sementtitehtaiden työläiset	3	3			5	5	5	10	10	6
c) Tiilitehtaiden työläiset								1		
d) Turvetehtaiden työläiset								1	1	1
5. Kemialliset teollisuuden työläiset										
a) Väri-, Öljy- ja saippuatehtaiden työläiset										
b) Tulitikkutehtaiden työläiset									1	1
c) Lääketehtaiden työläiset									2	
d) muun kemiallisen teollisuuden työläiset	2	3	3	3	3	3	3	5	4	4
6. Nahka- ja kumiteollisuuden työläiset										
a) Nahka-, turkis, satula- ja valjastehtaiden työläiset	4	4	4	5	5	5	6	8	7	8
b) Jalkineitehtaiden työläiset	53	50	53	55	69	70	73	108	100	63
c) Kumitehtaiden työläiset					1	1	1	5	5	6
7. Kutoma- ja vaatetustavateollisuuden työläiset										
a) Villa- ja huopatehtaiden työläiset	3	3	3	3	4	9	4	5	4	6
b) Puuvillatehtaiden työläiset	1	1	2	2	3	3	2	12	1	
c) Pellavatehtaiden työläiset					1	1	2	1	1	1
d) Silkkitehtaiden työläiset							3		2	1
e) Nauha- ja köysitehtaiden sekä nyörinpunimoiden työläiset										
f) Puku-, lakki-, paita- yms. Tehtaiden työläiset	31	31	33	33	34	33	32	31	38	37
g) Trikoo-, sukka- yms. Tehtaiden työläiset	5	7	6	6	8	8	4	9	9	9
h) Purje- ja laskuvarjotehtaiden työläiset										
8. Paperiteollisuuden työläiset										
a) Selluloosa- ja spritehtaiden työläiset								1	1	1
b) Pahvi-, paperi-, kotelo yms. Tehtaiden työläiset	1	1	1	1		1	2	5	4	5
9. Puuteollisuuden työläiset										
a) Sahojen, höyläämöiden työläiset	3	2	1	1	2	2	3	12	10	12
b) Suksitehtaiden työläiset								1	1	1
c) Puunvalmistustehtaiden työläiset	44	43	48	49	52	52	54	96	100	106
10. Ravinto- ja nautintoaineteollisuuden työläiset										
a) Myllyjen, leipomojen ja viljatavara (Perunajauhoteht.,	56	55	56	62	74	75	51	138	130	130
b) Liha- ja rasvatuotetehtaiden työläiset	4	4	5	5	4	5	8	11	10	10
c) Nautintoainetehtaiden (Sokeri-, makeis-, mallas ja virv	3	3	3	4	4	4	4	5	6	6
11. Graafillisen teollisuuden työläiset	8	6	8	8	9	9	10	13	14	15
12. Auto- ja kumikorjaamoiden sekä huoltoasemien työlä	59	52	60	63	76	76	85	182	183	173
13. Vesijohtolaitosten ja vedenjakelulaitosten työläiset	2	2	6	5	7	5	13	19	18	16
14. Kaasutehtaiden ja kaasujakelulaitosten työläiset							1	2	1	1
15. Maatalouden työläiset										
a) Työnjohtajat	6	4	4	4	4	5	5	11	11	10
b) Traktorinkuljettajat	82	71	79	84	96	96	103	190	191	192
c) Varsinaiset maataloustyöläiset	546	509	571	598	686	694	234	1508	1592	1738
16. Metsätyöläiset										
a) Työnjohtajat	11	8	8	9	11	11	11	47	50	51
b) Varsinaiset metsätyöläiset	10	12	9	11	13	12	19	97	99	38
17. Uittotyöläiset	2	2	2	3	4	4	4	6	11	13
18. Rakennustyöläiset										
a) Ammattityöläiset	58	53	52	61	71	74	80	147	162	172
b) Aputyöläiset	3	8	9	9	9	9	16	17	19	19
19. Tie- ja rautatierakennustyöläiset	4	2	2	3	6	6	6	17	18	19
20. Lastaus- ja purkaustyöläiset	3	3	4	8	10	10	11	14	17	15
21. Apu- ja sekatyöläiset	226	218	240	257	296	298	336	478	458	482
22. Henkisen työn tekijät	192	170	175	179	199	205	228	333	369	359
23. Muihin kuin edellemainittuihin ammattiryhmiin kuulu	237	212	224	223	236	220	302	440	417	433
Yhteensä	1998	1836	1997	2098	2395	2409	2101	4635	4734	4729

T8623 1 ja 2,KA/Sörnäinen. Huom! 15.8. Sotavankileiri 21:stä lähetettiin 1687 sotavankia, yhteensä tuli kuu-
kauden aikana 1947 uutta vankia vahvuuteen, K.D.No 891/II/IB/sal. T 8623/1, KA/Sörnäinen.

Kuten taulukosta 2 näkyy, oli maatalouden työntekijöiden määrä jatkuvasti kaikkein suurin, noin 30 % vankimäärästä. Lastaus- ja purkaustyöläiset, konepajatyöläiset ja luokittelemattomat olivat kaikki hieman alle 10 % vankimäärästä.¹¹⁷ Sinänsä ammattijaottelu oli varmasti järkevää, koska kaikkien alojen osaajista sotaa käyvässä maassa oli pulaa. Ammattien mukainen työn organisointi ei onnistunut lainkaan toivotulla tavalla, vaan useimmat ammattimiehet tekivät maatalous- ja metsätyötä, ammatista riippumatta. Suurin tarve oli polttoaineelle ja ruoalle, joten niihin töihin miehet valjastettiin. Toisaalta Paraisten Kalkkivuoren kaipaamia kalkki- ja sementtitehtaiden työläisiä oli vangeissa aivan liian vähän, joten työvoimaksi tehtaalle oli otettava sitä, mitä saatiin.

Metalliteollisuuden työläisiä oli satoja, syyskuussa jopa lähes 600. Näille miehille olisi varmasti löytynyt sotaa käyvässä maassa paljon hyödyllistä tekemistä, jos heidät olisi osaamista vastaaviin töihin päästetty. Naarajärven sotavangeista suoraan selvästi konepajatöissä olivat vain Lypsyniemen Konepajalle osoitetut sotavangit, joita ei ollut suinkaan satoja, enintään muutamia kymmeniä kerrallaan. Ammattijaottelu siis toiminut lainkaan niin hyvin kuin jälkikäteen asiaa katsottuna voisi toivoa.

Jaottelulla on selvästi ollut tarkoitus, mutta tarkoitusta en leirin arkiston perusteella saanut selville. Tiedon kerääminen on merkittävää sinänsä ja se on kiinnostavaa, että tällaista tietoa on kerätty. Miksi siis sotavankien ammattitaito selvitettiin, mutta ammattitaitoa ei hyödynnetty? Sotavankien ammatit tiedettiin hyvin tarkasti, mutta heidät työllistettiin lähes poikkeuksetta maatiloille tai metsätöihin tai rakennuksille. Yksi syy tähän on varmasti se, että Savo oli hyvin vahvasti maatalousaluetta, kuten Hokkasen tutkimuksesta käy ilmi. Kaupungeissa asui vain 15 % väestöstä ja leimallisimmin piirre maatiloille oli niiden pieni koko. Savossa ei ollut laajaa teollisuutta, joka olisi tarvinnut osaavaa ja ammattitaitoista työvoimaa.¹¹⁸ Suurissa kaupungeissa olisi ollut, mutta sinne ei sotavankeja annettu.

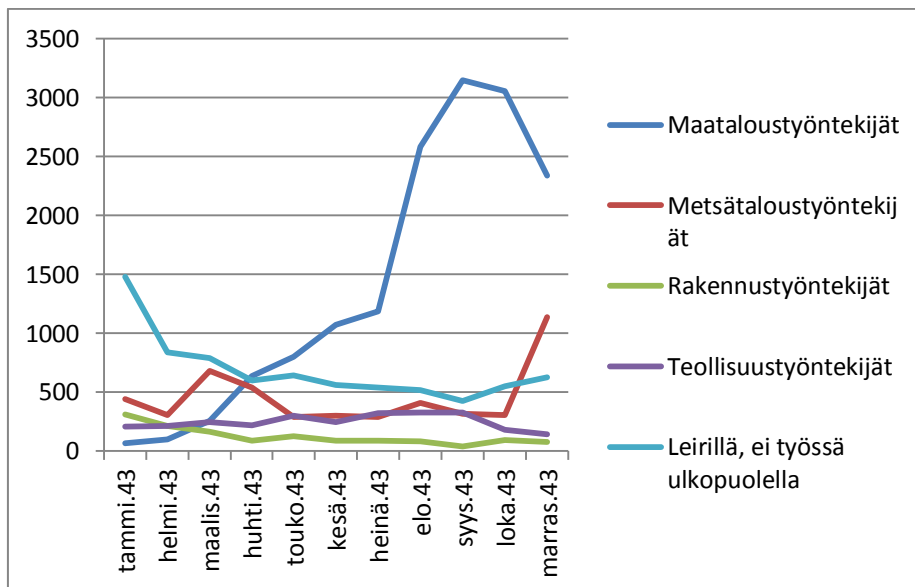
¹¹⁸ Hokkanen 1994, 24- 26.

7. Sotavankien jaottelu työnantajien ja tehdyn työn mukaan

Kuten kaaviosta 2 näkyy, lisääntyi erityisesti maataloustyöntekijöiden määrä lähes koko vuoden ajan, kausivaihtelu loppuvuonna vähensi maatalouden työväkeä metsätalouden hyväksi, mutta sen on erittäin ymmärrettävää. Talven tullessa on maatiloilla paljon vähemmän viljeltävää ja Suomessa oli erittäin suuri tarve puulle, koska öljy oli hyvin suureksi osaksi korvattu puupolttoaineella. Puu oli myös ehdottomasti tärkein lämmönlähde ja talvi oli paras aika tehdä metsätöitä, koska kuljetus onnistui parhaiten lumen päällä. Leirillä olevin vankien määrä väheni lähes koko vuoden, kunnes loppuvuonna tuli jonkin verran vankeja takaisin leirille. Osa pakotettuina, koska määräykset olivat olemassa halonhakku-urakoista, joihin palaamme myöhemmin.

Eniten sotavangeja teki maataloustöitä sadonkorjuuaikaan, kaiken kaikkiaan yli 3000 miestä oli työssä maatiloilla, eniten syyskuussa, 3144 miestä. Marraskuussa maataloustyötä tekevien miesten määräksi oli merkitty 2337 ja metsätyön tekijöiden määräksi 1134 miestä. Maatiloille jääneistä sotavangeista marraskuun loppupuolella oli viljelytyöt metsätöihin vaihtanut, mutta tilojen isännät kirjasivat myös metsätyöt maatilan töiksi.¹¹⁹

Kaavio 2 Sotavangit työssä leirin ulkopuolella ja leirissä, henkilömäärä

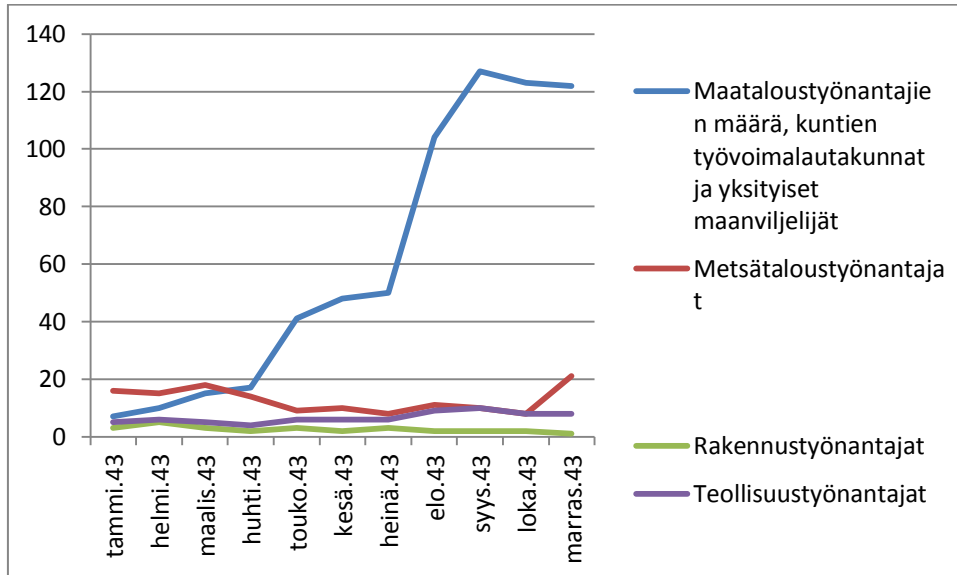

T8619/8, Sv-työvoima- ja perimislueletot. KA/Sörnäinen.

¹¹⁹ T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimislueletot, KA/Sörnäinen.

Työnantajien määrä muuttui myös, kun sotavankeja yhä enemmän siirrettiin leirin ulkopuolisiin töihin, tuli yhä enemmän myös työnantajia. Syksyllä 1943 sotavangit alkoivat näkyä ympäröivässä yhteiskunnassa entistä laajemmin, kuten kaaviosta 3 näkyy.

Kaavio 3 Sotavankityönantajien määrä vuonna 1943

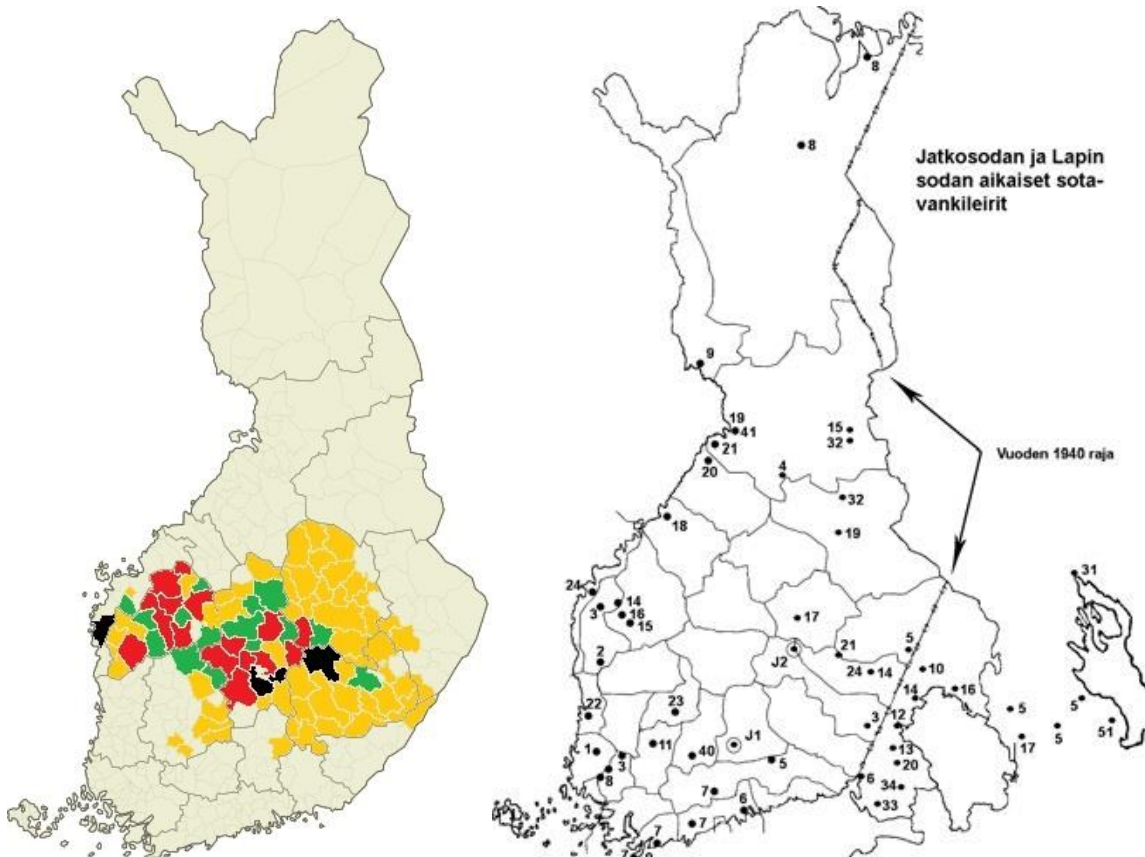

T8619/8, Sv-työvoima- ja perimislueletot. KA/Sörnäinen.

Vuoden alussa maataloustyönantajia oli 7, huhtikuussa 17, kesäkuussa 48, elokuussa 104 ja marraskuussa 122. Teollisuustyönantajat saivat vielä vuonna 1943 odottaa sotavankityövoimaa. Uusia yrityksiä loppuvuonna oli työvoimaa saamassa, mutta samaan aikaan vanhoilta otettiin sotavangit pois. Kaikkein eniten tästä työvoimasta hyötyivät maatilat ja Suomen metsät. Teollisuustyönantajien laskuissa siis ovat mukana selvästi teollisuusyritykset, eivät metsäyhtiöt, jotka sotavankityövoimalla hankkivat polttopuuta tai ainespuuta paperintekoon. Vuoden loppupuolella uusia työnantajia juuri puunhankintaan tuli mm. Tampella Tampereelta, Kymi Oy ja Lahti Oy. Nämä olivat teollisuusyrityksiä, mutta koska sotavankien tekemä työ oli nimenomaan metsätyötä, ovat nämä yritykset laskettu metsätaloustyönantajien ryhmään.

Tämä maataloustyönantajien määrä kuvaa siis kaikkein parhaiten leiriltä lähteneiden vankien maantieteellistä peittoa, 122 suomalaista kuntaa sai kuntansa alueelle mautille sijoitettavia sotavankeja. Nykyisellään kuntia ei enää niin paljon alueella ole, mutta alla olevasta kartasta 1 näkee hyvin sen, miten laajalle alueelle Naarjärveltä sotavankeja lähetettiin.

Kartta 1 Sotavangit maataloustyössä vuonna 1943, maantieteellinen jakauma

T8619/8, Sv-työvoima- perimislueitelot, KA/Sörnäinen.

- Tilanne helmikuussa 1943
Uudet kunnat huhtikuussa
Uudet kunnat kesäkuussa
Uudet kunnat lokakuussa

Kuntarajat eivät ole täysin tarkkoja, kuntien rajoja on siirretty, kuntia lakkautettu ja perustettu uusia. Kuvassa olevat kuntarajat ovat vuodelta 2013 ja sen mukaisille maantieteellisille alueille on sotavankityöpässitusten mukaan sijoitettu maataloustyöväestö.

Kuten kartasta 1 hyvin näkyy, oli sotavankien järjestelyleiri 2 alueellisesti merkittävä työvoiman jakaja. Huomattavaa on myös se, että Westerlundin kartassa näkyvät numeroidut leirit ovat koko jatkosodan aikana toimineet kaikki sotavankileirit. Esimerkiksi numerolla 14 on toiminut leiri ympäri Suomea. Kartassa J2 kuvaa Naarajärven leiria ja lähimmät, eli

numerot 17, 21, 24, 23 ja 14-16 olivat kaikki lakkautettu viimeistään vuonna 1942. Näin siis useille paikkakunnille Naarajärven leiri oli kaikkein läheisin vuonna 1943, vaikka maantieteellisesti alue näyttää hyvin laajalta. Kartalla näkyy nykyisten kuntarajojen alueellakin valkoisia kohtia ja kun asiaa tarkastellaan vuoden 1943 kuntarajojen mukaan¹²⁰, tulee esille lisää kiinnostavia seikkoja. Osa kunnista ei ole saanut sotavankeja lainkaan, vaikka vuonna 1943 sotavankeja jaettiin huomattavan laajalle alueelle. Tämä on seurausta paikallisten työvoimapääallikköiden aktiivisuudesta, mutta toki syynä voivat olla muutkin asiat, kuten riittävä työvoiman saanti omassa kunnassa tai venäläisvastaisuus. Tutkimukseni tulos on silti se, että vuonna 1943 suurin osa kunnista Keski-Suomessa, Etelä-Pohjanmaalla, Etelä- ja Pohjois-Savossa sai sotavankeja Naarajärveltä, Korpilahti ensimmäisten joukossa.

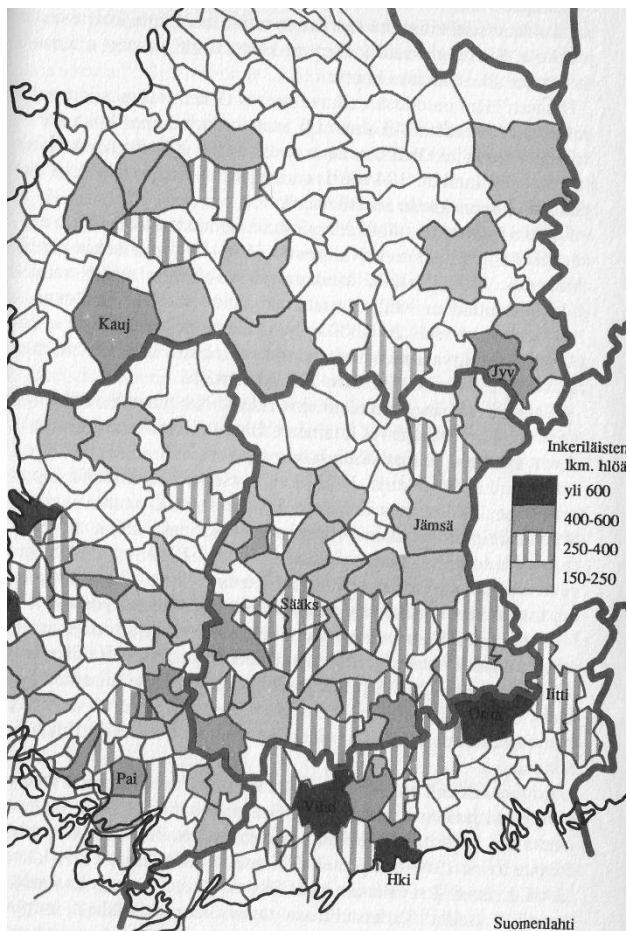
Kun tähän sotavankien maantieteellistä jakautumista kuvaavaan karttaan 2 verrataan karttaa siitä, miten inkeriläinen siirtoväki Suomessa sijoitettiin, saadaan oikein mielenkiintoinen kuva. Inkeriläinen siirtoväki oli merkittävä työvoiman lähde.

---

¹²⁰ Liite 2, Kartta maanmittauslaitokselta ja väritys TK, SV- työvoima ja perimislueiteloiden pohjalta. Kuntien nimet kartassa ovat erittäin pienellä, mutta kenties luettavissa. Sähköisessä versiossa ainakin onnistuu suurentamalla.

Kartta 2 Tärkeimpiä inkeriläisten sijoituskunta Länsi-Suomessa

Nevalainen 1990, 117.

Ne kunnat, joissa oli vähän sotavankeja, olivat saaneet paljon inkeriläisiä. Keski-Suomessa ja Pohjanmaalla oli vähän inkeriläisiä, mutta suhteellisen paljon sotavankeja. Jämsässä oli yli 400 inkeriläistä, joten Jämsän työvoimapäällikkö ei vuonna 1943 anonut valtavan ponnekaasti Naarajärven leiriltä sotavankeja. Inkeriläisten karanteenileirit olivat lähiseuduilleen merkittäviä työvoiman lähteitä, samoin kuin sotavankileirit. Hausjärvellä oli inkeriläisten karanteenileiri ja Hausjärvestä tulikin Tamperetta merkittävämpi inkeriläisten keskittymä, vaikka Tampereen koko oli moninkertainen.¹²¹

Savossa inkeriläisiä oli eniten Maaningalla, 270 henkeä. Savossa oli muutamia muitakin inkeriläisten keskittymiä, joissa oli muutamia kymmeniä inkeriläisiä. Maaningassa sotavankeja tuli maataloustöihin kesällä 1943, mutta vain 18 miestä. Näiden miesten määrä ei Maaningassa lisääntynyt loppuvuoden aikana, vaikka lähes kaikissa muissa kunnissa sotavankeja tuli maati-

¹²¹ Nevalainen 1990, 118.

loille jatkuvasti enemmän.¹²² Huomattava on se, että inkeriläisiä tuli kaikkein eniten syksyllä 1943 ja samaan aikaan sotavankeja sijoitettiin jatkuvasti enemmän leirin ulkopuolelle.

Sotavankeja saaneiden kuntien määrä kasvoi voimakkaasti ja sotavankeja saaneiden maatilojen määrä kasvoi vielä voimakkaammin. Leirillä olevien sotavankien määrä väheni jatkuvasti. Loppuvuonna leirin vankimäärä lisääntyi, mutta sitä lisäystä selittää eniten jo edellä mainittu heimosotavankileirin lakkauttaminen. Metsätaloudessa normaali kausivaihtelu on selvästi nähtävissä, talvella ei maataloustyötä niin paljon ollut ja metsistä puut oli helpompi kuljettaa lumen pinnalla reessä kuin kesällä huonoja teitä pitkin. Metsätyöntekijöiden määrä loppuvuonna oli kaksi kertaa suurempi kuin edellisellä talvena ja työnantajia oli enemmän. Yhä useampi teollisuusyritys sai haluamiaan miehiä. Miehet olivat myös paremmassa kunnossa kuin aiempina talvena, joten työtulokset olivat paljon parempia. Teollisuustyöntekijöiden määrä oli melko tasainen, siinä vaihteluita selittää osaltaan leirin omien ilmoitusten vaihtelevuus, välillä esim. Suomen Mineraali Oy:n asbestitehtaalla olleet sotavangit oli merkitty teollisuustyöntekijöiksi, välillä rakennustyöntekijöiksi.¹²³

Sotavankityövoiman merkitys metsätoissa

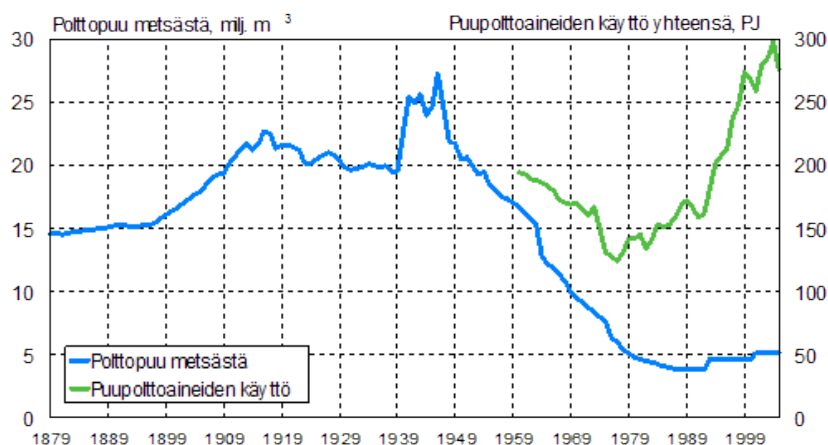
Suomi toimi puun voimalla. Polttopuu oli selvästi tärkein energian lähde Suomessa sodan aikana ja seuraavassa tilastokeskuksen kuvassa näkyy tarkemmin hakattujen mottien määrä sadan vuoden ajalta. Kuten kuviosta 1 näkyy, oli sotavuosien mottitalkoiden aikana aikamoinen nousu hakatun puun määrässä. Suuri osa miehistä oli asepalveluksessa ja siitä huolimatta yli 5 miljoonaa kuutiometriä enemmän puuta hakattiin sodan aikana kuin ennen sotaa.

---

¹²² Nevalainen 1990, 122; T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimisuettelot, KA/Sörnäinen.

¹²³ T8619/8, Sv-työvoima- ja perimisuettelot. KA/Sörnäinen.

Kaavio 4 Polttopuun hakkaus ja käyttö 1900-luvulla

Tilastokeskus, <http://www.stat.fi/tup/suomi90/maaliskuu.html>. Viitattu 27.11.2014

Jatkosodan aikana toteutettiin kotirintamalla mottitalkoita, joissa vapaaehtoiset hakkasivat puuta, heikommissa asemassa olevien kansalaisten auttamiseksi, motti mieheen oli perusta, mutta monet hakkasivat enemmänkin. Tällainen suuri talkootapahtuma tuotti yli miljoona mottia puuta.¹²⁴ Kokonaismäärä hakatun puun suhteen oli 25 kertaa enemmän, joten mottitalkoilla ei kaikkea voida selittää.

Mistä siis puut tulivat, kun satoja tuhansia puunhakkaajia oli rintamalla? Hyvin todennäköisesti sotavankien hakkaamat puut olivat suurena osana, Orisbergissä sotavankien urakkana oli hakkutöissä yksi motti päivässä ja heikkokuntoisina sekin oli vaikeaa aluksi. Kun vankien kunto parani, useimmat tekivät päiväurakkansa kaksinkertaisina, eli 2 mottia päivässä. Tämä kaksi kuutiometriä päivässä tuli siis syystalvella 1943.¹²⁵

Vankea oli Orisbergissä kymmenen, eli 20 mottia päivässä tuli halkoja. Kun tämä 20 kerrotaan kuudella, eli vankien työpäivillä saadaan yli 100 mottia viikossa. 400 mottia kuukaudessa ja talvikuukausia kolme tai neljä. Yli tuhat kuutiometriä puuta siis pystyi kymmenen vankia tekemään talven aikana. Naarajärveltä työmaille lähetetyistä vangeista oli marraskuussa 1943 maataloustöissä 2337 ja metsätöissä 1134 miestä. Marraskuussa maataloustyö on pääasiassa puunhakkuuta ja vaikka joukosta vähennetään invalidit ja muuten vajaakuntoiset, on kyseessä reilusti yli 3000 miehen joukko. Marraskuussa 1943 oli vankien ravinto parantunut, terveys

¹²⁴ Jatkosodan pikkujättiläinen, 547- 554.

¹²⁵ H-P Virtasen muistiinpanot.

oli hyvä ja varusteet paremmat kuin aiemmin. Vaikka kaikki eivät olisikaan Orisbergin vankien tuotantolukemiin päässeet, niin tarkastuskertomuksissa esiintyneet työnantajien asettamat päiväurakat olivat useimmiten paljon kovemmat, 2-3 kuutiometriä päivässä. Tarvaalan koulutilalla tehdyssä tarkastuksessa urakka oli jopa 6 m³ päivässä, mutta kyseessä oli valmiiksi kaadettujen rankojen hakkuu.¹²⁶

Yksityisillä maatioilla sotavangit hakkasivat 3 kuutiota halkoja pystymetsästä päivässä, mitä tarkastaja piti täysin tyydyttävänä suorituksena.¹²⁷ Joh. Parviaisen tehtaiden palveluksessa olleiden sotavankien saavutukset olivat vaatimattomampia kahden kuukauden työrupeaman jälkeen maaliskuussa 1943, hentorakenteiset miehet saivat päivätuotannoksi 3-4 tukkirunkoa päivässä. Samassa vertailussa ammattimiehen päivätyöksi sanottiin 15-18 runkoa päivässä. Työnantaja oli täysin tyytyväinen myös tähän työsaavutukseen, koska sotavangit olivat vielä heikkoja ja osaamattomia.¹²⁸

Tähän valtavaan eroon sotavangin ja ammattimiehen työsaavutusten välillä voi suhtautua varauksellisesti, sillä Lindroosin Puuta Mottiin-kirjan mukaan Suomen ensimmäisen puutavara-hakkuumestarin vuonna 1942 päivätuotos oli ollut 21 mottia halkoja päivässä. Tämä oli siis Suomen kovimman puunhakkaajan suoritus.¹²⁹

Kun siis lasketaan talven aikana sotavankien hakkaaman puun määrää niin, että 3200 miestä hakkasi 2 kuutiota halkoja päivässä, kuutena päivänä viikossa, neljän talvikuukauden ajan, marraskuusta helmikuun loppuun, tulokseksi tulee 153 600 kuutiometriä halkoja. Tämän halkomäärän siis hakkasi 3200 miestä Naarajärven alaisuudesta. Neuvostosotavankien kokonaismäärä vuonna 1943 Suomessa oli yli kymmenkertainen, eli yli 40000. Naarajärven leiriltä oli työssä leirin ulkopuolella pääosin noin 70 % vangeista, päämajan tilastoissa talvelta 1943-1944 oli keskimäärin 63- 65 % vangeista työssä maksua vastaan.¹³⁰ Tämä tarkoittaa sitä, että metsätoissa oli talvisaikaan yli 25000 sotavankia. Kun kaikkien urakka oli noin kaksi mottia halkoja päivässä, tulee yhteislukemaksi 1 200 000 kuutiometriä halkoja marraskuusta helmi-

---

¹²⁶ T8623/1, No 135/Järj/sal, 22.4.1943. KA/Sörnäinen.

¹²⁷ T8623/1, no 315/Järj/sal, 11.3.1943. KA/Sörnäinen.

¹²⁸ T 8623/3, Tarkastuskertomuksia, No 183/2a/sal, 7.3.1943, KA/Sörnäinen.

¹²⁹ Lindroos 1993, 60.

¹³⁰ T8619/10, Talvella lähempänä 65 %, kesällä yli 70 %. KA/Sörnäinen.

kuun loppuun. Sotavankien tekemä halkomäärä siis oli enemmän kuin kansallisten mottitaloiden, mutta tästä asiasta ei ole artikkeleita kirjoitettu tai muutenkaan juuri mainittu tutkimuskirjallisuudessa. Suuri osa yksityisille työmaille sijoitetuista vangeista teki metsätöitä ympäri vuoden, kaikki paperitehtaiden ja Rautatiehallituksen puutavarakeskuksen sotavangit ainakin. Maatiloilla alkoi kevään tultua viljelytyöt, mutta tehtaot tarvitsivat puuta ympäri vuoden.

Metsätöitä tekivät pääasiassa suomalaiset miehet. Sotavangit olivat lisäresurssi, jota hyödynnettiin varsinkin sodan alkuvaiheessa varsin huonosti. Työvoimapula oli todellinen ja siitä kertoo metsätyömiesten palkkojen nousu. Halonhakkuusta maksettavat palkkiot nousivat vuodesta 1938 vuoteen 1942 yli kaksinkertaisiksi, ennen sotaa halkomotista maksettiin 12,36 mk ja jo vuonna 1942 maksettiin 25,49 mk, ja palkkioiden nousu jatkui vauhdikkaasti.¹³¹ Sodan aikana, syksystä 1939 syksyyn 1944, teollisuustyöntekijöiden palkat nousivat melkein 2,5-kertaisiksi, rakennustyöntekijöiden palkat kaksinkertaisiksi ja maataloudessa palkat nousivat jopa nelinkertaisiksi. Säännöstelyn mukaan palkat olisivat saaneet nousta vain noin 75 %, mutta työvoimapolusta kärsivät työnantajat korottivat palkkoja silti enemmän.¹³²

Metsätyön kohoavaa hintaa vastaan alettiin palkkoja säännöstellä vuoden 1942 lokakuun loppuun, mutta säännöstelykausi oli vain vuoden 1943 huhtikuun loppuun, eli puolen vuoden mittainen. Palkat vakiinutettiin samalle tasolle, mutta silti enemmän palkkaa voitiin maksaa ainespuun hakkauksesta. Valtalain voimalla säädettiin asetukset, joissa metsäyhtiöitä veloitettiin hakkaamaan paljon metsää, mutta uusilla säädöksillä vuonna 1942 hakkutavoitteet eivät enää olleet velvoittavia vaan pikemminkin ohjaavia. Yksityisten maanomistajien metsät pysyivät yksityisinä, valtio ei pakottanut metsänomistajia puitaan myymään. Tämä johti siihen, että puukauppoja ei tarpeeksi syntynyt ja erityisesti talvella 1942- 1943 jäätin kunnianhimoisista hakkutavoitteista reilusti, hakkuiden kokonaismäärä oli noin 23 miljoonaa kuutiometriä puuta. Tämä oli yli 10 miljoonaa m³ enemmän kuin aiempina talvena, mutta silti noin 75 % tavoitteesta. Erityisen huonosti tilastojen mukaan onnistui polttopuun hakkuu, joka jäi 62 %:in tavoitteesta.¹³³

---

¹³¹ Lindroos 1993, 62.

¹³² Ramm-Schmidt 1999, 192, Teoksessa *Suomen Vuosisata- Trendit*.

¹³³ Lindroos 1993, 66- 69.

Puolustuslaitos oli kaikkein tärkeimmässä roolissa kaiken puunhankinnan suhteen. Suomessa puun rooli oli niin merkittävä, että valtakunnan metsätyöpäällikön, Lauri Kivisen, ajatuksena oli keskittää puunhankintaa yhä enemmän, vuonna 1943 keväällä hän muistiossaan ehdotti laajoja parannuksia prosessien toimivuuteen ja tarkempia velvoitteita myös puun myymiseen. Keskittämällä työvoiman käyttö olisi saatu elintärkeää puuta hakattua yhä enemmän. Valtio ei kuitenkaan pakko-ottanut metsiä, vaikka velvoitteita puunhakkaamiseen säädettiin.¹³⁴

Sodan aikana oli kolme täyttä talvea, joista vasta viimeisenä sotavangit olivat täysin työkykyisiä ja heitä oli myös lupa työmailla hyödyntää. Toisena talvena, helmikuussa 1943 suomalaisia metsureita oli työssä yli noin 200 000 miestä ja hevosia 70 000.¹³⁵ Samassa helmikuussa Naarajärven leirin sotavangeista noin 500 miestä ahersi metsätoissa, joka prosentteina on noin 25. Työpäiviä helmikuussa 1943 leirin kirjanpidon mukaan tehtiin metsätoissa 10447 ja maatoissa 4511. Maatyöt helmikuussa varmastikin metsätyöksi voidaan myös laskea. Vertailuna tähän voidaan mainita se, että teollisuudessa työpäiviä oli 3331 ja puolustusvoimien ja leirin omassa työssä 11368. Puolustusvoimien omat työt olivat siis edelleen hyvin tärkeitä, mutta metsätyöt ja muut yksityisten palveluksessa tehtävät työt olivat nousemassa yhä tärkeämmiksi.¹³⁶

Säännöstely ja tarkemmat neuvottelut ja sopimukset metsänomistajien kanssa hillitsivät nopeaa metsätyömiesten palkkojen ja puun hinnan nousua. Metsätyöntekijöiden palkat nousivat talvesta 1942- 43 seuraavaan talveen 12 % ja puun kantohinta kohosi 5 %. Puun hankintatavoitteet olivat edelleen ylimitoitettut, ja talvella 1943- 44 jäivät kovat tavoitteet saavuttamatta, kuten aiemminkin. Työvoimaa ei ollut riittävästi saatavilla ja varmasti tämä oli merkittävä tekijä tavoitteiden saavuttamattomuudessa. Lindroosin tutkimusten mukaan 35 000 miestä liian vähän oli metsätyömailla ahertamassa ja työvoiman laatu ei suinkaan ollut ensiluokkaista. Toki myös erinomaisia työsuorituksia löytyi ja kunniamerkkejä jaettiin noin 2700 kappaletta metsätyössä ansioituneille miehille.¹³⁷

---

¹³⁴ Lindroos 1993, 72- 74.

¹³⁵ Lindroos 1993, 69.

¹³⁶ T8623/1, Ilmoitukset. KA/Sörnäinen.

¹³⁷ Lindroos 1993, 84- 87.

Varmasti myös sotavankien aherrus auttoi suuresti jättiurakan suorittamisessa. Kannattaa muistaa, että sotavankeja oli Suomen hallussa vielä kaikkein maltillisimpien tilastojenkin mukaan yli 40 000 ja tämä reservi otettiin talvella 1943- 44 paremmin kuin kertaakaan aiemmin käyttöön.

Minkälainen oli työmoraali vangeilla, jotka olivat pakolla tuotu?

Sotavangit olivat, ainakin useimmat, otettu vangiksi väkisin. Vaihtoehtoina vangiksi jäämiselle olisi ollut lähes varma kuolema. Työn tekeminen vangitsijoiden hyväksi ei varmasti kaikissa tapauksissa ollut kaikkein innokkainta. Sodan alkuvaiheessa vankien työmoraalia avoimesti pilkattiin, mm. puolustusvoimien propagandavideossa, jossa mainittiin sotavankien työskentelevän stahanovilaisittain¹³⁸, eli mallityöläisen Aleksei Stahanovin lailla. Aleksi Stahanov oli tehnyt hiilikaivoksella oman työkiintiönsä neljätoistakertaisesti ja oli neuvostoliittolainen työn sankari.

Työhalu ja työmoraali ovat suhteessa moneen asiaan. Neuvostoliitossa työläisiä innostettiin sankaritarinoilla, kuten Stahanovin urotöillä. Suomessa sama ei toiminut, joten sotavankeja pakotettiin työhön. Kuoleman pelko toimii varmasti jonkin aikaa työn vauhdittajana, mutta myös kuoleman pelko lakkaa toimimasta tietyn ajan jälkeen, kun kuolema alkaa tuntua paljon houkuttelevammalta kuin loputon raataminen. Oman henkensä riistämistä olisin odottanut esiintyvän paljon enemmän, mutta kuolinsyiksi itsemurha on merkitty vain 29 vangille koko sodan aikana ja näistä 18 teki itsemurhan vuosina 1941- 1942, jolloin kohtelu oli kaikkein karmuinta ja nääntymisen pakkotyöhön olisi kuvitellut olevan hyvinkin todennäköinen tulevaisuudennäkymä vangin itsensä mielestä. Loput itsemurhat tapahtuivat vuoden 1944 lopussa, kun vangit päättivät itse päivänsä ennen Neuvostoliittoon palautusta.¹³⁹

Työmoraalia paheksuttiin siis virallisessa propagandassa ja hyökkäysvaiheen aikana lehdistössä. Kun olen arkistoja käynyt läpi ja tarkastusraportteja eri alaleireiltä ja työleireiltä lue-
nut, ei työmoraalissa ole tarkastajalla ollut juurikaan huomauttamista. Toki laiskureita mahtuu

---

¹³⁸ Filmissä neljä sotavankia nostaa yhtä viljasäkkiä ja selostaja pilkalliseen sävyyn sanoo, että ”eihän moista säkkiä muuten voisi nostaakaan”. Puolustusvoimien katsaus 27, vuonna 1942.

<http://www.elonet.fi/fi/elokuva/647300>.

¹³⁹ Kansallisarkiston tietokanta jatkosodan aikana kuolleista neuvostosotavangeista.

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>.

kaikkiin joukkoihin, mutta mitä ilmeisimmin olot leirin ulkopuolisilla työmailla vain olivat sellaiset, että työnteko maistui.

Orisbergin kartanossa työnjohtaja H-P Virtanen piti sotavankien työmoraalia oikein hyvänä ja erityisesti vertailussa itäkarjalaisiin koulupoikiin, olivat neuvostovangit paljon parempia. Itäkarjalaiset koulupojat muodostivat yhden maamieskoulun kurssin ja kun Virtanen oli kokenut mies, oli hänen helppo vertailla itäkarjalaisten työmoraalia heitä edeltäviin ja heidän jälkeensä tulleisiin. Millään vuosikurssilla ei niin paljon ongelmia ollut ennen itäkarjalaisia, eikä heidän jälkeensä. Itäkarjalaiset nuorukaiset myös kiusasivat sotavankeja, varastivat näiden tupakat ja väärensivät järjestysäännöt. Väärennetyissä järjestyssäännöissä uhattiin lähettää sääntöjen rikkojat takaisin keskitysleiriin, ja Kapteeni oli allekirjoittajana. Tällä tarkoitettiin siis kapteeni Lars Björkenheimiä. Virtanen löysi nämä säännöt sen jälkeen, kun koulupojat oli jo lähetetty takaisin.¹⁴⁰

Itäkarjalaisten lisäksi Suomeen oli tuotu kymmeniä tuhansia inkeriläisiä. Suomen työvoimapuola oli erittäin kova jatkosodan aikana ja itäkarjalaiset ja inkeriläiset esitettiin työvoimapuolaan ratkaisuksi. Inkeristä siirrettiin Suomeen kaiken kaikkiaan 63000 henkeä, eli lähes yhtä paljon kuin sotavankeja. Inkeriläinen siirtoväen ryhmä oli siis siviilejä ja heidän siirtymisensä oli ainakin virallisesti vapaaehtoista. Vapaaehtoisuus ei täysi totuus ollut, sillä Inkerinmaata evakuoitaessa vuonna 1943, oli enemmistö siirrettävistä sitä mieltä, että Suomeen siirtyminen oli pienin paha vaihtoehtoista.¹⁴¹

Näiden siviilien siirtyminen Suomeen työhön ei sujunut lainkaan optimaalisesti. Itäkarjalaiset ja inkeriläiset nuoret olivat eläneet koko ikänsä Neuvostoliitossa ja eivät muusta tienneet. Inkerinmaan oli miehittänyt Saksa ja Itä-Karjalan Suomi. Suuri osa näiden alueiden nuorista miehistä oli puna- armeijassa sotimassa hyökkääjiä vastaan. Kun siirtynyt väki heti tultuaan suljettiin karanteenileireille tai keskitysleireille, ei suurta kummastusta herätä se, että suuri osa siirtoväestä koki tullessa pakolla siirretyksi.¹⁴²

---

¹⁴⁰ H-P Virtasen muistiinpanot, sivut 6-7.

¹⁴¹ Nevalainen 1990, 226- 231.

¹⁴² Nevalainen 1990, 238- 240.

Siviilejä siirrettäessä tuli Suomeen koko perhe, vaimo ja lapset sekä isovanhemmat. Sotavangit olivat lähes pelkästään nuoria miehiä. Todellista työvoimaa, erityisesti raskaisiin, fyysistä voimaa vaativiin, töihin, oli siis sotavankien ryhmässä huomattavasti enemmän kuin inkeriläisissä. Inkeriläisten kokonaismäärä työelämässä oli noin 35000. Sinänsä huomattavaa inkeriläisissä oli se, että iäkkäiden naisten työpanosta poikkeuksetta kiitettiin, miehet saivat vähemmän kehuja osakseen. Siirtoväki teki työnsä pääasiassa maataloilla ja heidän annettiin työskennellä myös yksityisillä maataloilla. Sotavankeja ei tehtaissa juuri käytetty, ainakaan Järjestelyleiri 2:n kirjoilla olleita. Inkeriläisiä oli myös tehdastoissa.¹⁴³

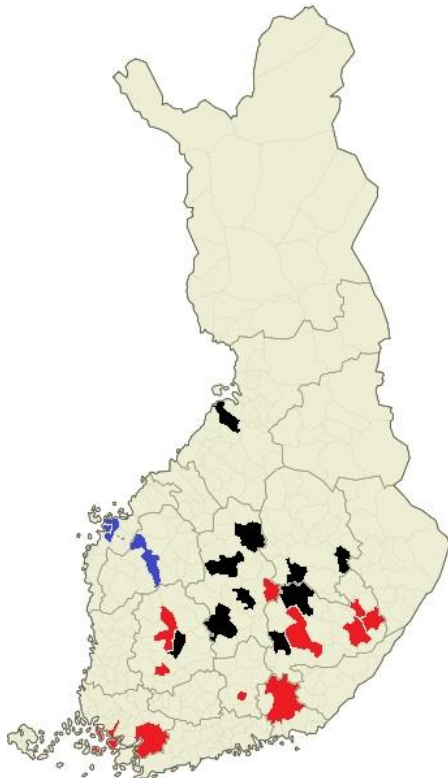
---

¹⁴³ Nevalainen 1990, 152- 154.

Yksityisten yritysten sotavankityövoima

Maatalouteen sijoitetut sotavangit näkyvät aiemmin esitetyssä kartassa 1. Teollisuustöihinkin sotavankia riitti, vaikka useimmiten sotavankien työ teollisuusyritysten palveluksessa oli metsätyötä, eli polttoaineen hankkimista tehtäisiin. Teollisuusyritysten töissä sotavangit liikkuvat laajalla alueella, kuten kartasta 3 hyvin näkyy.

Kartta 3 Sotavangit yksityisten yritysten ja puolustusvoimien töissä, maantieteellinen jakauma

T8619/8, SV- työvoima- ja perimisuettelot, KA/Sörnäinen.

Musta väri tarkoittaa tilannetta helmikuussa 1943,

punaisella merkittyihin kuntiin tuli uusia työnantaja marraskuussa 1943

Sinisellä merkityissä kunnissa toimi puolustusvoimien työmaita, joissa oli sotavankia

Yksityiset teollisuusyritykset saivat lisää työvoimaa käyttöönsä vuoden 1943 aikana. Yhä useampi yritys sai miehiä ja aiemmin työvoimaa saaneet saivat enemmän miehiä. Ymmärrettävästi yleisen hyödyn kannalta tärkeimmät yritykset olivat ensimmäisinä sotavankityövoimaa saamassa. Puuhiili teki hiiltä, sitä tarvittiin kaikkialla. Oy Petko Ab:lla oli koko vuoden 1943 sotavankia käytössään ja Petkon toimialana oli tervanpolto ja tervaöljyn teko. Tervaöljyä käytettiin maaöljypohjaisten voiteluaineiden korvikkeina ja vaikka Suomen armeijan tärkein kulkuneuvo oli hevonen, oli myös polttomoottorilla toimiva koneita käytössä paljon ja ulko-

mailta öljyntuontia ei sodan aikana ollut tarpeeksi. Oli siis oleellisen tärkeää pitää Petkon tuotanto käynnissä ja sotavankkeja riitti. Tosin sotavankien määrä Petkon käytössä laski vuoden alun 50:sta vuoden lopun 23:en, ainakin Naarajärven leiriltä luovutettujen sotavankien määrä.¹⁴⁴

Puuhiili Oy:n työntekijät, joiden määrä vaihteli välillä 32 -94, kuukauden mukaan, oli jaoteltu välillä metsätöihin ja välillä teollisuustöihin. Puuhiilen valmistukseen toki tarvitaan paljon puuta, mutta myös hiilimiilun rakentamista ja polttamista. Tämä selvittänee sen, miksi työnantajan työnlaadun jaottelu vaihteli kuukausittain. Jo edellä mainitut epäkohdat vartioinnissa varmasti vaikuttivat siihen, että sotavankien määrä Puuhiili Oy:n työmailla meni välillä hyvinkin alas. Kesäkuulta ei ole työnantajan ilmoitusta tehdyistä työpäivistä säilynyt, tähän syytä voisi hyvin olla työmaalla murhatun Puuhiili Oy:n vartijan tapauksen selvittely ja karanteenin sotavangin jahtaaminen.¹⁴⁵

Paperiteollisuuden intressit olivat jatkosodan sotavankien jakopolitiikassa varmasti siksikin huomioitu, että puolustusministerinä toimi Rudolf Walden lähes koko jatkosodan ajan. Walden oli Yhtyneiden paperitehtaiden pääomistaja ja Suomen merkittävimpiä teollisuusmiehiä Yhtyneillä Paperitehtailla oli Naarajärven leirin vankeja jatkuvasti, mutta sotavankimäärät eivät olleet merkittävästi suurempia kuin muilla paperiyhtiöillä. Kymi Oy tosin sai ensimmäiset sotavankinsa vasta marraskuussa 1943 ja silloinkin 25 miestä, mutta todennäköisesti toisilta leireiltä oli Kymi Oy:n intressit huomioitu paremmin; Järjestelyleiri 1 sijaitsi Nastolassa, vain 40 km:n päässä Kuusankoskelta, Kymi Oy:n pääpaikasta. Pieksämäeltä matkaa oli viisinkertainen määrä.¹⁴⁶ Itse paperitehtaissa olleista sotavangeista ei ainakaan läpikäymissäni arkistomapeissa ole havaintoja, eli sotavangit olivat metsässä töissä. Paperiyhtiöt omistivat puuta ympäri maan ja puun hakkuu vaati miehiä. Lihassoimaa leiriltä sai ja sitä jaettiin.

---

¹⁴⁴ T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimislueletot, KA/Sörnäinen.

¹⁴⁵ T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimislueletot; T8622/19, mm. pm 2090/sv.1./sal, KA/Sörnäinen.

¹⁴⁶ T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimislueletot, KA/Sörnäinen; Westerlund 2008, 44- 47.

Miehet olivat pääasiassa metsätöissä, mutta loppuvuonna myös kahdelle auto- ja konekorjaamolle Savoan passitettiin miehiä, toiseen kolme ja toiseen 18.¹⁴⁷ Salon raakasokeritehdas sai vähän yli kuukaudeksi yli sata miestä, mutta joutui niistä pian luopumaan. Useimmat näistä jatkosodan aikaisista sotavankeja työllistäneistä yrityksistä ovat lopettaneet tai fuusioituneet, mutta Yhtyneet Paperitehtaat ja Metsäliitto ovat edelleen samalla alalla ja lähes samalla nimellä. Myös arkistossa löytyvät sotavankien työnantajat, kuten A. Ahlström Oy on edelleen olemassa ja myös Auto- ja Konekorjaamo veljekset Makkonen jatkaa toimintaansa, mutta nimi on vaihtunut. Näistä Makkosen korjaamolla työskennelleistä sotavangeista löytyy myös muistelempia ja heidän tekemiään piirroksia sukututkija Pekka Makkosen kotisivuilta.¹⁴⁸

Lypsiniemen konepajassa oli elokuusta alkaen Naarajärven vankileirin kirjoilla olevia sotavankeja 50:n molemmin puolin, loppuvuonna hieman yli. Nämä vangit olivat kaikki teollisuustyössä ja kuten taulukosta 2 näkyy, oli leirin vahvuudessa konepajatyöntekijöitä useita satoja. Kaikkia osajia ei siis annettu yhdelle yritykselle. Lypsiniemen konepaja oli Enso Gutzeitin omistuksessa ja se oli vakavarainen yritys, josta tuli konsernille hyvin tärkeä konepaja. Enso Gutzeitin pääomistaja oli Suomen valtio, joten sotavankityövoiman saaminen oli helppoa. Joh. Parviaisen tehtaas Oy oli myös saanut sotavankeja käyttöönsä koko vuoden ajan, alkuvuonna 22, loppuvuonna 36 miestä, metsätöitä tekemään. Joh. Parviaisen tehtaas siirtyi pian sodan jälkeen Enso Gutzeitin omistukseen, mutta sodan aikana oli vielä itsenäinen yritys.¹⁴⁹

Leirin ulkopuolella oli sotavankien vartiointi useimmiten työnantajan vastuulla. Siksi myös karkaamistapaukset käsiteltiin siviilioikeudessa. Myös vaatetus ja ruokahuolto saattoivat olla työnantajan vastuulla ja viisas työnantaja hoiti molemmat hyvin. Vaatetusta usein haluttiin leiriltä, mutta virallista kautta hankitun vaatekappaleen saanti saattoi kestää niin kauan, että oli paljon edullisempaa hankkia vaate itse. Jos pakkasta on paljon, ei kengätöntä miestä voi ulos töihin laittaa. Sotavangeista maksettiin korvausta tehtyjen päivien mukaan.

---

¹⁴⁷ T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimisuettelot; T8622/19, KA/Sörnäinen.

¹⁴⁸ <http://www.makkogen.se/sukusivu.html>. Viitattu 5.11.2014.

¹⁴⁹ T8619/8 SV. Työvoima- ja Perimisuettelot, KA/Sörnäinen; <http://fi.wikipedia.org/wiki/Enso-Gutzeit#Sotavuodet>, viitattu 5.11.2014.

Sotavankien oloista ja vartioinnin tiukkuudesta käytiin jatkuvasti keskustelua. Päämajan näkemys vartioinnista oli huomattavan tiukka ja vielä heinäkuussa 1943 määräyksiä tarkennettiin.

”Erityisen kehnosti on yksityisille annettujen vankien vartioinnin ja turvallisuuslaitteiden laita. Tark. kertomuksissa toistuu m.m. että ikkunat eivät ole ristikoituja, 2) ovia ei yön aikana pidetä lukuttuina, 3) vangit saavat käyttää polkupyörää, 4) eri työnantajien vangit saavat seurustella keskenään, 5) siviilien annetaan seurustella vankien kanssa 6) vankeihin suhtaudutaan liian luottamuksellisesti jne.....Tuntuu kuin sv. leirin päällystä jostakin syystä pelkää antaa yksityisille työnantajille tiukkoja määräyksiä. Johtuuko se sitten tahdon puutteesta vai lamauttaako työnantajan tarjoama kestitys niin, että a.o. tarkastaja tuntee olevansa voimaton huomauttamaan epäkohdista ja myöhemmin vaatimaan korjauksia niihin.....Määrätään, että

- 1) Ennen kuin vangit annetaan työnantajalle, on sv-leirin tarkastettava työpiste
  - 2) Ikkunoissa ristikot, metalli/piikkilanka
  - 3) Ovessa rautatanko, ulkoa lukittava
  - 4) Katto ja lattia kovaa puuta, hyvin naulattu
  - 5) Kaikissa yli 5 vangin työpisteessä oltava yli 2 m:n korkuinen piikkilanka-aita, lankojen väli alle 10 cm, pylväät paksuja ja tiukasti maassa
- Työnantajalle ohjeet:
- 1) Työnantaja tai vartiopäällikkö, jos leirin vartioima, on vastuussa siitä, että vankeja vartioidaan leirin antamien yleisten vaatimusten mukaisesti sekä lisäksi leirin paikan päällä antamien erik. määräysten mukaisesti
  - 2) Työnantajalle aivan erikoisesti teroitetaan kuinka vaarallista on luottamuksellinen suhtautuminen sotavankeihin
  - 3) Työnantaja ilmiantaa kaikki, jotka pyrkivät seurustelemaan sotavankien kanssa.”¹⁵⁰

Ohjeet siis olivat tiukat ja joissain paikoissa niitä varmasti noudatettiinkin. Hyvin suurella varauksella suhtaudun Fabriciuksen määräysten täysimääräiseen toteutumiseen. Esimerkiksi Orisbergissä oli muodollisesti kaikkien määräysten mukaiset majoitustilat ja vartiointi. Tarkastuksissa ei ollut mitään huomauttamista. Suuri V-kirjain oli kaikkien vankien selässä, mutta tarkastajalta jäi huomaamatta se, että kirjaimet oli piirretty liidulla, ei maalattu maalilla. Ristikot ikkunoissa olivat ja ovi oli lukittu ulkoa päin, useimmiten. Vangit olivat vahvoja miehiä ja varmasti olisivat pakkoon päässeet, jos olisivat halunneet. Yksikään ei edes yrittänyt.¹⁵¹ Voiko siis luottamuksellisista suhteista työnantaja moittia? Luottamus rakentui molemminpuoliseksi, kun vankeja kohdeltiin oikeudenmukaisesti, tekivät vangit hyvin työtä. Kun työ tehtiin hyvin, luottamus lisääntyi.

Vangit tiesivät ulkomaailman asioista ja sodan etenemisestä, vaikka kaikenlainen seurustelu muiden vankien ja erityisesti siviilien kanssa oli nimenomaan kielletty. Kun vankeja tämänkin määräyksen jälkeen sijoitettiin maataloille yhä enemmän, on vaikea uskoa työnteon ja ruokailun sujuneen täysin määräysten mukaan. Sodan lopputulos kävi yhä selvemmäksi siviiliväestölle ja sotavangeille.

---

¹⁵⁰ T8622/19 No 2582/Järj 1B/sal, 13.7.1943, KA/Sörnäinen.

¹⁵¹ H-P Virtasen muistiinpanot.

Laskelmat työn määrästä ja vertailut yleiseen hintatasoon

Koska työtä tekeviä miehiä oli jatkuvasti enemmän, tuli työpäiviä jatkuvasti enemmän tehdä. Leiri teki kirjanpidon myös tehtyjen työpäivien mukaan ja tästä laskelmasta näkee hyvin, että todella merkittävä työpanos oli kyseessä. Loppuvuonna 1943 kuukausittainen, yksityisten työnantajien työmailla ja korvattujen, työpäivien määrä ylitti 100 000:n rajan, eli myös maksetuissa korvauksissa liikuttiin miljoonaluokassa.¹⁵²

Syyskuussa 1943 Naarajärven leirin kirjoilla olleet sotavangit tekivät 113 595 päivää yksityisten työnantajien palveluksessa, eli 88 % kaikista työpäivistä. Sotavankien työpanos oli hyvin merkittävä tekijä myös koko maata ajatellen. Naarajärven leirillä oli paljon sotavankeja, mutta prosenttiosuus koko Suomen vankimäärästä ei missään vaiheessa ollut yli 10 prosenttia. Voidaan siis varsin hyvin väittää, että jo näiden lukujen perusteella koko Suomessa tehdyn sotavankityön määrä on ylittänyt miljoona työpäivää kuukaudessa vuonna 1943 ja myöhemmin vuonna 1944 olivat lukemat vielä suurempia, kuten myöhemmin näemme. Ei siis lainkaan vähäpätöinen työvoima Suomelle.

Erityisen hyvä esimerkki sotavankityövoiman merkityksestä suurmaataloudelle on Lars Björkenheimin, Orisbergin kartanon isännän kirje sotavankileirille 11.6.1943:

” Sotavankien vähentäminen Orisbergin kartanon töistä haittaisi niitä suuresti vaarantain jopa sadonkorjuutakin. Kun kartanon hoidossa nykyään on 300 ha viljeltyä ja 10 sotavangin lisäksi ei ole kuin 2 muonamiestä ja 4 harjoittelijaa, yhteensä 16 miestä jakaantuu jokaisen kohdella keskimäärin n. 20 ha. Kun yleensä maataloudessa katsotaan, että yhden miehen osalle keskimäärin tulee 10-12 ha viljeltyä maata katson, että täällä oleva työvoimamäärä on niin pieni että sotavankeja ei voi vähentää ilman että se sangen haitallisesti vaikuttaisi sadon korjuuseen. Jos vanki Ö-4259 välttämättä tarvitaan muualle pyydän että hänen tilalleen annetaan toinen sotavanki.”¹⁵³

Tämä kapteeni Björkenheimin pyyntö myös hyväksyttiin ja Orisbergin kartanossa pysyi 10 sotavangin miehitys.¹⁵⁴

Kun siis sotavangit edustivat yli 60 % Orisbergin kartanon työvoimasta, voi sanoa mahdollisen sotavankien pois ottamisen tuottaneen ainakin suuria vaikeuksia aateliskartanolle. Kartanonherra on saattanut myös hieman liioitella ongelmiaan, koska kartanolla toimivat maata-

---

¹⁵² Taulukko 1. KA/Sörnäinen.

¹⁵³ T 8619/5 no 2936, kirjoitusvirheet alkuperäisen kirjoittajan, Kapteeni Lars Björkenheimin, KA/Sörnäinen.

¹⁵⁴ T8619/5, KA/Sörnäinen.

lousoppilaitos ja karjakkokoulu, joista molemmista oli työvoimaa saatavissa, mutta asevelvolliset nuoret miehet joutuivat armeijan palvelukseen. Rauhan aikana oppilaitosten työvoima oli hyvin tärkeää tilan viljelyyn, sodan aikana sotavangit olivat todella merkittävässä asemassa. Kartanossa aloitti marraskuussa 1943 uusi maatalousoppilaitoskurssi, jonka oppilaitoksi tuli itäkarjalaisia nuorukaisia. Näiden työpanos oli erityisen huono kartanon isännän ja työnjohtajan mielestä ja erityisesti näiden laiskojen ja kurittomien nuorukaisten rinnalla sotavankien työpanos loisti erinomaisuudellaan.¹⁵⁵

Itäkarjalaiset oli siirretty valloitetulta alueelta Suomeen, kauas Pohjanmaalle, he eivät siis olleet sotavangeja vaan siviilejä. Itä-Karjalan alueen suomenheimolainen ja ”epäkansallinen” väestö oli syksyllä 1943 jo leireiltä pääosin sijoitettu työhön. Suurin osa työstä tehtiin Itä-Karjalassa. Väestöä koulutettiin uuden Suur-Suomen asuttamiseksi, joten Orisbergin kartanon uusi kurssi oli koostettu pelkästään itäkarjalaisista pojista.¹⁵⁶

Palkat nousivat sotien aikana reilusti, teollisuudessa 2,5-kertaisiksi, rakennustyöntekijöiden palkat lähes kaksinkertaisiksi ja maatalouden palkat peräti nelinkertaisiksi; tämä palkkakehitys oli tietysti työvoimapulan aikaansaamaa.¹⁵⁷ Sotavankien työt olivat siis hyvin merkittävä apu ja on huomattava, että sotavangeista maksettava korvaus ei suinkaan kohonnut nelinkertaiseksi, vaikka maataloustyöntekijän palkka kohosi. Sotavangeista perittävää korvausta korotettiin sotavuosien aikana näin:¹⁵⁸

Sotavankityövoiman hinta päivässä

	Maataloustyö	Tilan ylläpidolla ja vartioinnoilla	Teollisuustyö	Yrityksen ylläpidolla ja vartioinnilla
1941	30 mk	10 mk	45 mk	25 mk
1943	50 mk	20 mk	60 mk	30 mk
1944	65 mk	35 mk	75 mk	45 mk

Rautatiehallituksen puutavaraosastolle ja Metsähallitukselle myönnettiin palautetulla alueella tehdyistä metsätöistä alennusta 50 % yllä olevista hinnoista.

¹⁵⁵ H-P Virtasen muistiinpanot.

¹⁵⁶ Rosen 1998, 196- 197;H-P Virtasen muistiinpanot.

¹⁵⁷ Ramm-Schmidt, 1999, 192, Teoksessa Suomen Vuosisata-Trendit.

¹⁵⁸ T8619/10, No 537, 26.4.1944, KA/Sörnäinen.

Näin siis vuoden 1941 sotavankityön hinnoitteluun tuli vuonna 1943 korotusta, mutta korotusprosentti oli maltillinen, 44 %.¹⁵⁹ Maltillinen siksi, että samaan aikaan yleinen hintataso nousi säännöstelyn ulkopuolella olevassa kaupassa ja myös säännösteltyjen elintarvikkeiden hinnat nousivat sodan aikana. Erityisesti jo aiemmin mainittu palkkojen nousu teki sotavankityövoimasta erittäin kannattavaa. Siksi keväällä 1944 ei sotavankien palauttamisia leirille tullut, vaikka kerralla hintaa hilattiin ylöspäin kymmeniä prosentteja.

Sotavankityön hintaa voi hyvin verrata toiseen saatavissa olevaan työvoimaan, eli siirtoväkeen Inkerinmaalta. Inkeriläisten maatyöläismiesten keskipalkka oli 8mk/tunti vuonna 1943 ja 8,40 mk/tunti vuonna 1944. Kymmenen tunnin työpäivä olisi siis maksanut työnantajalle vähintään 80mk. Teollisuudessa inkeriläisille maksettiin vuonna 1944 vähintään 13 ja enimmillään jopa 20 mk tunnissa. Näin teollisuustyöntekijän päivähinta oli vähintään 130 mk/päivä. Selvästi kalliimpia olivat siis inkeriläiset kuin sotavangit.¹⁶⁰

Jotta saamme käsityksen yleisestä palkkatasosta, esitän tässä pari esimerkkiä palkkojen noususta. Ensinnäkin sotavankikuulustelijat, he olivat myös leirin palkkalistoilla, aluksi heidän palkkansa oli 1750 mk kuukaudessa, keväällä 1942.¹⁶¹ Kaksi vuotta myöhemmin, keväällä 1944 tilanne oli seuraava: kaksi vapaaehtoista, toinen heistä viron kansalainen, molemmat olleet leirin alkuajoista lähtien palveluksessa, lokakuusta 1941 lähtien. Tittelinä miehillä oli sotilasvirkamies ja heille maksettiin palkkaa 2750 markkaa kuukaudessa. Palkka oli siis noussut tuhat markkaa kahden vuoden aikana. Yleisemmin tätä palkkaa voi hyvin verrata samaan aikaan avoimessa haussa olleeseen nuoremman konstaapelin virkaan Helsingissä, jossa palkka oli 2925 markkaa kuukaudessa. Hyvin lähelle poliisin työtä siis arvostettiin sotavankileirin kuulustelijan työ.

Koulutetumman väestön palkasta esimerkkinä voidaan mainita suomenkielisissä kouluissa nuoremman historian lehtorin palkka, joka oli 4900 markkaa kuukaudessa tai ruotsinkielisessä lyseossa klassisten kielten yliopettajan palkka, joka oli 7125 markkaa kuussa. Yhteiskunnan ylintä kermaa siis sotavankikuulustelijat eivät olleet, mutta itse sotavangeihin verrattuna huomattavasti arvostetumpia, muistettakoon, että maanviljelijät maksoivat sotavangeistaan 1250

---

¹⁵⁹ T19653/5 No 742/Järj L, 118.1941; T8623/3, No 1339/Järj 1b/Sal; T8619/10, No 537, 26.4.1944, KA/Sörnäinen.

¹⁶⁰ Nevalainen 1990, 151- 152.

¹⁶¹ Sotapäiväkirjat, 1.4.1942, KA/Sörnäinen.

markkaa kuukaudessa. Tosin maanviljelijät pystyivät selviämään 500 markan maksuilla, jos itse huolehtivat vangin vaatetuksesta ja ravinnosta.¹⁶²

Sotavankien työkunto ja työkyky

Sotavankien työkunto on ollut jo aiemmin esillä. Myös työnantajilta ja työvoimapäälliköiltä asiaa kysyttiin vuonna 1943. Lokakuussa on leirille saapunut suuri määrä kirjeitä ja lomakkeita, joissa on tuhansien miesten työkyky selvitetty. Näihin arvioihin on syytä suhtautua kriittisesti, kun oli kyse tulevan talven halonhakkuu-urakkaan määrättävien sotavankien valinnasta. Yksityiset yritykset, kuten Yhtyneet Paperitehtaat, Puuhiili ja A. Ahlström sekä muut metsätöissä vankeja työllistävät, ilmoittivat yksimielisesti kaikkien sotavankiensä olevan parasta 1-ryhmää, eli Metsätöihin ja muuhun raskaaseen työhön fyysillisen kuntonsa ja taitonsa tai kokemuksensa puolesta täysin sopivat.¹⁶³ Tämä on täysin loogista, koska näillä yrityksillä samat miehet olivat jo metsätöitä tehneet, joillakin jo yli vuoden.

Maatiloille sijoitettujen sotavankien osalta vastausten hajonta on paljon suurempaa. Joissain kunnissa, kuten Alavudella, Petäjävedellä tai Kuopion maalaiskunnassa, ei ollut yhtään metsätöihin pystyvää sotavankia. Enemmistö oli ”sotavankeja, joita voidaan metsä- tai muissa raskaissa töissä käyttää ilman, että siitä on suoranaista haitta heidän terveydelleen.” tai ”Keveämpään ruumiilliseen työhön pystyvät”.¹⁶⁴ Jotta tilalle sai jäädä, oli vangin lupauduttava hakkaamaan talven aikana 200 kuutiometriä halkoja. Toki tämä miesten heikko kunto voi myös olla totta, mutta invalidit ja huonokuntoiset sotavangit sijoitettiin todellisuudessa leirin läheisyyteen. Naarajärven ja Alavuden välillä on matkaa yli 230 kilometriä, eli välimatka ei suinkaan ollut lyhyt. Todennäköisempi selitys tälle on se, että maatiloilta ei haluttu sotavankeja luovuttaa pois ja lomaketta täyttäessään isännät olettivat, että parhaassa kunnossa olevat miehet otetaan suurille työmaille ja tilalle saadaan heikompi kuntoinen mies tai ei miestä lainkaan. Tämä huoli käy edelleen hyvin ilmi kirjeissä, joita leirille oli lähetetty. Työkunnan

---

¹⁶² T8624/1, no 3786 ja 2747, KA/Sörnäinen.

¹⁶³ T8625/1, Ryhmittely sotavangeista työkykynsä mukaan, lokakuu 1943; KA/Sörnäinen.

¹⁶⁴ T8625/1, Ryhmittely sotavangeista työkykynsä mukaan, lokakuu 1943; KA/Sörnäinen.

määrittely on myös vaikeaa, sillä itse urakkana tuo 200 kuutiometriä on aika suuri, mutta esimerkiksi Orisbergin kartanon sotavangit tai Rautalammin maatilojen sotavangit olisivat tuosta urakasta suoriutuneet sadassa tai jopa hieman yli 60 päivässä.¹⁶⁵

Koska sotavankien työkyvyn subjektiivinen arviointi on melko epäluotettava mittari, ovat tehtyjen työpäivien mittarit luotettavampia. Työpäivät ovatkin oikein hyvin arkistoissa löydettävissä, mutta se, mikä olisi erityisen kiinnostavaa, ei sota-arkistosta löydy. Eli se, kuinka paljon työtä sotavangit tekivät? Selvitetty on se, mitä työtä he ovat tehneet, ainakin suhteellisella tarkkuudella. Olen selvittänyt myös sen, kuinka monta päivää työtä on tehty ja milloin se on tehty. Aurattujen peltojen, kylvettyjen ja niitettyjen hehtaarien ja hakattujen halkomottien määrää ei sota-arkiston tiedoilla voi varmaksi sanoa. Orisbergin kartanon erittäin arvostettu työnjohtaja H-P Virtanen on tehnyt yli 40 vuoden ajalta jokaisesta työpäivästä kirjanpitomerkinnät, näin ainakin hänen poikansa uskoi. Jos tällainen arkisto vielä jonain päivänä Orisbergin kartanon arkiston uumenista löytyy, niin aivan ainutlaatuista tietoa siitä pystyy saamaan. Tämän kirjoitushetkellä ei noita päiväkirjoja ole vielä löytynyt, mutta Virtasen poika, Paavo, muistaa isänsä olleen hyvin säntillinen mies ja tällaiset merkinnät tehneen.

Vaikka tarkkaa tietoa ei olekaan saatavissa siitä, kuinka paljon halkoja sotavangit hakkasivat tai peltoja viljelivät, ovat laskelmissani esittämät arviot varmasti oikean suuntaisia. Heikki Lindroos on omassa sodanajan puuhuoltoja kuvaavassa Puuta mottiin- Puunhuoltoja sodan varjossa 1939-1947-kirjassaan esitellyt tarkemmin sodanaikaista puunhakkuuta ja sen määrää.

Sodan viimeisenä vuonna työnteko jatkui

Sodan loppu häämötti jo näköpiirissä, mutta sotavangeilla erityisesti alkuvuosi jatkui työnteon merkeissä. Työn määrät alkoivat olla valtavia ja työmäärien raportointi muodosti ongelmia. Kuukausittain Päämajassa tehtiin prosentuaaliset vertailut leirien toiminnasta ja leirien tehokkuutta vertailtiin toisiinsa. Sotavankien järjestelyleiri 2:n korvattujen työpäivien prosentuaalinen osuus työpäivistä oli korkealla tasolla. Kirjanpidon tarkkuudesta päämaja huomautti leirejä, syystäkin, kuten taulukosta 3 näkee. Prosenttiosuuksia on laskettu väärin ja yhteenlaskuissa

---

¹⁶⁵ H-P Virtasen muistiinpanot; T8623/1, Tarkastuskertomukset no 315/Järj/sal, 11.3.1943. KA/Sörnäinen.

on virheitä. Toukokuun lopussa 1944 lähetetyssä kirjeessään Everstiluutnantti Fabricius listaa virheiksi mm. epäselvän käsialan. Käsialan huonouden vielä olisi voinut sulattaa, mutta ei tätä:

”Ylläolevat eroavaisuudet osoittavat vahvuuskirjanpidon heikkoutta, mutta samalla runsasta mielikuvitusta ilmoitusten laatimisessa. Tuntuu käsittämättömältä esim. se, että Sv.Järj.Leiri 1 ilmoittaa edellisessä ilmoituksessa sairaspäiviä olleen 1778 ja seuraavassa on sairaspäivien määrä 1012. Sv. Järj. Leiri 2:n vastaavat luvut ovat 1735-1709 ja Sv-leiri 6:n osalta 6749-6649.”¹⁶⁶

Tämä ajatus on edelleen varmasti hyvä pitää mielessä, kun tarkkaan tehtyjä tilastoja ja ilmoituksia lukee. Kirjoitushetkellä on ollut kiire, kirjattavaa materiaalia on ollut todella paljon ja erilaisia ilmoituksia on ollut tehtävänä. Anottua laskukonetta ei myöskään ollut, joten kaikki laskutoimitukset on tehty käsin. Kun leiriltä oli sotavankeja yli 120 kunnassa ja näissä kunnissa kymmenissä taloissa, oli hyvin vaikea pitää kirjaa siitä, missä kukin sotavanki milloinkin oli. Tämä tieto on myös nykyaikana asiaa tutkivan hyvin vaikea löytää. Yhden sotavangin olinpaikan kyllä pystyy selvittämään, mutta tuhansien sotavankien erinäisten olinpaikkojen selvittäminen ja dokumentointi koko sodan ajalta ei tämän tutkimuksen tavoitteena ollut. Jatkotutkimusta varten toki olisi erittäin mukavaa, jos eri työpaikoissa olleista sotavangeista saataisiin aikaan samanlainen tietokanta kuin kuolleista sotavangeista. Tällöin olisi uusien työvoimatutkimusten tekeminen hyvin paljon helpompaa.

Taulukossa 3 näkyy sotavankien tekemän työn jakautuminen sodan loppuun saakka. Taulukossa on Järjestelyleiri 2:n työt omina sarakkeinaan ja noissa sarakkeissa pystyy huomaamaan epätarkkuutta, jonka päämajakin huomasi. Yhteenlasketut prosentit ylittävät muutamina kuukausina sadan, ja tämän epätarkkuuden syynä voi olla inhimillinen erehdys tai tahallinen vääristely. Sotatapahtumien vaikutus ei taulukossa kovin merkittävästi näy, mutta koontiraporttien lisäksi samassa kansiossa olevassa muussa kirjeenvaihdossa kyllä sotatapahtumat hyvin näkyvät. Kesäkuun osalta huomautetaan koontiraportissa: ”Yhtymien sv. Muodostelmat jouduitivat evakuoinnin takia menettämään n.2/3-1/3 työpäivistään siirto(lepo)päiviksi, samoin kotialueen leireistä 6 ja 14, sekä keskitysleiri”¹⁶⁷ Kesäkuussa käytiin jatkosodan ratkaisevimpia taisteluja, mutta talousmiesten talousraportissa huomautettiin lakonisesti työpäiviä tulleen menetetyiksi, kun sotavankeja ja siviilejä evakuoitiin vallatulta alueelta. Tämän lisäksi vers-

---

¹⁶⁶ T8619/10, No 650, 28.5.44, KA/Sörnäinen.

¹⁶⁷ T8619/10, No 941/10.8.1944/KA/Sörnäinen.

vähennetään puolet pois majoituksesta ja ruoasta. Noin viisi euroa päivässä miestyöpäivästä on todella edullinen hinta, jos tilastokeskuksen kertoimeen on uskomisen. Kun tätä kerrointa käytetään, saadaan koko työn arvoksi 53.564.964 euroa. Kymmenien tuhansien miesten tekevästä työstä summa ei ole nykypäivänä erityisen huimaava. Työllistäjänä sotavankileirit olivat Suomen ehdotonta kärkeä. Vertailun vuoksi, nykypäivänä Suomessa ei ole yhtään yritystä, joka työllistäisi yli 20000 ihmistä.¹⁶⁹ Sotavankileireillä oli töissä esim. Helmikuussa 70,3% miehistä leirin ulkopuolella, joko yksityisillä työnantajilla tai puolustusvoimien töissä, tämä tarkoittaa siis yli 32000 miestä töissä samaan aikaan. Jos siis koko vuoden työn arvo olisi nykyrahassa jäänyt alle 100 miljoonan euron tällaiselle miesmäärälle, voi hyvin varmasti sanoa, että sotavankityövoima ei todellakaan ollut kallista.

Sotavankien palauttaminen

Suomen ja Neuvostoliiton välinen sota loppui syksyllä 1944 ja välirauhan jälkeen eteen tuli tietysti myös sotavankien palauttaminen. Asiaan oli tehty suunnitelmia ja loppujen lopuksi Naarajärven leiristä tuli pääasiallinen palautuspaikka. Pieksämäki oli tärkeä rautateiden risteyskohta ja siellä oli luonteva junia täyttää ja tyhjentää. Sotavangit eivät olleet suinkaan ilomielin kotimaahansa palaamassa, ainakaan kaikki. Hyvin monessa tapauksessa vangit empivät paluutansa, ja täysin luonnollista se olikin, koska sotavangiksi antautuminen oli Neuvostoliiton sotalakien mukaan erittäin vakava rikos. Teloituskomppaniako kotimaassa odotti? Näin oli ainakin varmasti kenraalien kohtalo ja kaikki, kahta lukuun ottamatta, Neuvostoliittoon palautetut kenraalit ammuttiin.¹⁷⁰

Palautusvaiheeseen liittyy varsin mielenkiintoinen tapaus, josta en ole mainintoja missään aiemmin nähnyt. Suomen Saksalle luovuttamista sotavangeista on laajoja tutkimuksia tehty ja erityisesti juutalaisten kohtalo on ollut suuren mielenkiinnon kohteena. Tässä tapauksessa ei ole kyse luovuttamisesta Saksaan vaan juuri päinvastaisesta tapauksesta, luovuttamisesta Ruotsiin, saksalaisilta salaa. Suomen sotatilanne oli keväällä 1944 hyvin epävarmassa tilanteessa, mutta Saksan lopullinen tappio oli selvinnyt. Eversti M.K Stewen oli tavannut 3.3.1944 Puolan entisen Helsingin sotilasasiamiehen, Eversti Losin, joka oli ehdottanut, että

---

¹⁶⁹ Balance Consulting, 2014.

¹⁷⁰ Kauppala 2012, 36.

Suomessa olevat puolalaiset sotavangit pääsisivät siirtymään Ruotsiin, siten että saksalaiset viranomaiset eivät saisi asiasta kuulla.¹⁷¹

Päämajassa asia eteni niin, että käytännön tasolla seuraava merkintä on ohjeistus siitä, kuinka tämä puolalaisten sotavankien siirto suoritetaan. Stewenin oli asian hoitanut ruotsalaisten viranomaisten ja puolalaisen Losin kanssa valmiiksi. Kirje lähetettiin sotavankileireille 7.8.1944 Tukholmasta. Sotavankileireiltä piti kerätä puolalaiset sotavangit yhteen ja lähettää:

”Jollekin Oulun ja Vaasan välillä olevalle rannikkopaikkakunnalle, joka ei saa olla sata-ma eikä kaupunki. Tšekäläiset puolalaiset ovat valmiita vastaanottamaan k.o. sotavangit 20.8. paikkeilla. Tarkoitusta varten on heillä vuokrattuna jo moottorivene, joka voi kul-jettaa Pohjanlahden yli 10-20 miestä sääsuhteista riippuen.”

Mukaan toivottiin luotsia, joka tuntee seudun. Siviilivaatteet oli valmiiksi hankittu veneeseen ja siviilivaatteisiin saivat miehet pukeutua jo Suomen puolella.¹⁷²

Mitä ilmeisimmin merimatka meni hyvin ja kaikki miehet pääsivät perille, koska seuraavat merkinnät Sotavankien järjestelyleirin no 2:n arkistossa ovat kaksi listaa Ruotsiin siirtyneistä puolalaisista sotavangeista.¹⁷³ Puolalaisten kannalta kyseessä oli varmasti hyvä vaihtoehto, koska Puola sai toisessa maailmansodassa kärsiä valtavasti. Juuri elokuussa 1944 Puna-armeija vyöryi monella rintamalla, Puolassa käytiin rajuja taisteluja. Menivätkö nämä Suo-mesta Ruotsiin siirretyt puolalaiset merimatkinsa jälkeen taistelemaan Saksaa vastaan? Jäi-vätkö Ruotsiin uutta elämää rakentamaan vai palasivatko sosialistiseksi muuttuvaan Puolaan? Näihin kysymyksiin vastaus jää saamatta tässä tutkimuksessa, mutta seuraavat tutkijat voivat hyvinkin asiaan lisävalaistusta tuoda.

Suomesta palautettiin kaiken kaikkiaan 120000 neuvostokansalaista ja näistä noin 10000 oli asiaa tutkineen Pekka Kauppalan mukaan vastentahtoisia palaajia.¹⁷⁴ Vastentahtoisia palaajia olivat ainakin Orisbergin kartanon sotavangit; sekä Bengt Björkenheim että Paavo Virtanen muistavat elävästi sen, miten sotavangit itkivät palautustaan. Hevoskyydillä, kahden hevosen

---

¹⁷¹ T8625/3, No. 92/4/Sal. 3.3.1944., Eversti M.K Stewenin kirjeen jäljennös, KA/Sörnäinen.

¹⁷² T8625/3, No. 341/4/Sal 7.8.1944, Stewenin kirje Tukholmasta. KA/Sörnäinen.

¹⁷³ Liite 3. T8625/3, KA/Sörnäinen.

¹⁷⁴ Kauppala 2012, 22.

vetämänä, vangit vietiin ensin Orismalan asemalle ja sen jälkeen Tervajoella junaan. Tämän jälkeen ei Orisbergin väestä kukaan koommin sotavangeista kuullut.¹⁷⁵

Kaikesta uhkailusta ja pelosta huolimatta neuvostosotavankeja ei teloitettu kotimaassaan, kun palautus oli tapahtunut. Aivan helpolla he eivät kuitenkaan päässeet, vaan vankileiriltä toiselle oli tie. Vankeutta ei tullut eliniäksi, mutta vuosikausien pakkotyön useimmat joutuivat vielä kestäämään. Erityisen ankarasti kohdeltiin suomalaisten kanssa yhteisyyttä tehneitä, kuten tulkkeja. Tulkkeja epäiltiin Suomen agenteiksi ja vaikka epäilykset useimmiten olivat vääriä, oli niissä joskus myös perää. Kauppalan kirjassa on hyvin mielenkiintoinen tapaus Naarajärven leirillä kirjallisella sitoumuksella, heinäkuussa 1942, Suomen vastavakoilun agentiksi värväytyneestä Pavel Tiinuksesta. Tiinuksen tehtävänä oli vankien joukosta etsiä kommunisteja, Komsomolin jäseniä, sotilaskomentajia ja pakoa suunnittelevia henkilöitä. Sodan loppuvaiheessa suomalaiset vielä saivat Tiinuksen aivopestyä ja hän lupautui myös sodan jälkeen tiedustelutöihin ja keräämään tietoa Neuvostoliiton puolustuksesta. Hänet napattiin Suomen rajalta 31.7.1948 ja vietiin tuomittavaksi. Hän sai 25 vuoden tuomion vakoilusta.¹⁷⁶

Sotavankileirien kirjanpidossa eri työtehtävistä onkin ollut yksi sarake:” PM:n Valv.Os:n ja Tied.Os:n käytössä” ja esimerkiksi vuoden 1943 kirjanpidossa on tässä sarakkeessa ollut jatkuvasti työpäiviä 78 kuukaudessa, tarkoittanee siis juuri Tiinuksen kaltaisia vankien vakoilijoita, kuukaudessa työpäiviä oli 26, joten kolme miestä leirillä vakoili kuukaudesta toiseen muita vankeja.¹⁷⁷ Voisi olettaa tällaisen toiminnan olevan erityisen tuomittavaa ja kun Tiinus vielä jäi kiinni Suomen hyväksi vakoilusta sodan jälkeen, on 25 vuoden tuomiota pidettävä melko lievänä. Talvisodassa sotavangiksi jääneitä ammuttiin sadoittain, jatkosodan jälkeen Suomesta palautettuja ei niinkään.

Heimosoturit, eli suomensukuiset, jotka olivat liittyneet Suomen armeijaan sotavankeina ja taistelleet Neuvostoliittoa vastaan, saivat kaikki säännönmukaisesti kovat tuomiot, yleisimmin 10-25 vuotta vankileirillä. Stalinin kuoleman jälkeen armahduksia jaettiin ja useimmat heimosoturitkin pääsivät vapauteen. Menneisyys ei ollut ylpeyden aihe, eikä kotiseudulle saanut

---

¹⁷⁵ Paavo Virtasen ja Bengt Björkenheimin haastattelut, H-P Virtasen muistiinpanot.

¹⁷⁶ Kauppala 2012, 92- 94.

¹⁷⁷ T8623/1, Ilmoitukset, KA/Sörnäinen.

palata. Arkistot kätkevät vielä tarkemmat tiedot siitä, mitä kaikille kymmenille tuhansille Suomesta palautetuille sotavangeille tapahtui.

Sinänsä heimosoturien kohtelua voi pitää Stalinin diktatuurin kyseessä ollessa jopa yllättävän lievänä. Neuvostoliiton tulkinnan mukaan heimosoturithan olivat tehneet ensin yhden maanpetoksen antautumalla Suomelle ja sen jälkeen toisen taistelemalla Suomen armeijan riveissä Neuvostoliittoa vastaan. Ei ole todellakaan suuri ihme, että heimosotureista suuri osa pakeni Ruotsiin tai hyppäsi pois junan kyydistä. Heimosotureita kuljettanut juna hiljensi usein vauhtiaan ja antoi mahdollisuuden hypätä junan kyydistä. Yleensäkin tällainen oman maan armeijassa palvelleiden sotilaiden luovuttaminen oli varmasti hyvin tuskallinen tapaus Suomelle. Sinänsä luovutus olisi voitu jättää tekemättä, ellei Neuvostoliitto olisi sitä nimenomaan vaatinut.¹⁷⁸

Heimosoturit saivat ankarat tuomiot, mutta eivät kaikkein ankarimmat. Vain yksi sijoitettiin Siperian kylmimmille seuduille työleirille, eikä ketään ammuttu. Kenties tässä ovat taustalla vaikuttaneet Suomen ja Neuvostoliiton pian sodan jälkeen lämmenneet suhteet. Pinnan alla huokuvaa kaunaa ei ole haluttu herättää henkiin.¹⁷⁹

8. Oliko sotavankien työ arvokasta ja hyödyllistä?

Suomi kärsi sodassa suuret tappiot ja Neuvostoliitto vielä suuremmat. Kumpikaan osapuoli ei kohdellut sotavankejaan esimerkillisesti. Suomi sai sotavankeja valtavan paljon enemmän kuin Neuvostoliitto ja Suomella olisi ollut mahdollisuus sotavankeja työllistää ja tällä suurella työvoimavarannolla helpottaa kotirintaman tilannetta. Näin tehtiinkin, mutta monien kuolleiden sotavankien kannalta liian myöhään. Kun sotaa oli käyty jo lähes kaksi vuotta, aloitettiin sotavangeilla teettää entistä järkevämpää työtä, joka hyödytti heitä itseään ja koko Suomea.

Suomen elintarvikepula oli todellinen ongelma. Suomi ei ollut omavarainen ruoan suhteen. Jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana, vuonna 1941, sotavankeja saatiin lähes 70 000 ja tästä

---

¹⁷⁸ Kauppala 2011, 45- 49.

¹⁷⁹ Kauppala 2011, 51- 52.

joukosta olisi varmasti riittänyt myös Suomen peltojen sadonkorjuuseen. Tätä ei sodanjohto halunnut, vaan suuri osa tästä joukosta nälkän ja tauteihin. Maatiloilla työvoimaa eniten olisi tarvittu ja työvoima, joka ravintoa eniten olisi tarvinnut, olisi ollut käytettävissä. Työvoimaa ei kuitenkaan maatiloille päästetty ja sadosta suuri osa jäi korjaamatta ja pilaantui. Seuraavana talvena, erityisesti keväällä 1942, Suomi kärsi nälästä ja erityisen pahasti siitä kärsivät sotavangit, joilla teetettiin epäinhimillinen määrä työtä.

Kun katastrofivaiheesta ja joukkokuolleisuudesta päästiin eroon, havahtui sodanjohto siihen, että sotavankien työ voi olla arvokasta. Suomen työvoimapula ei ollut helpottanut asemasotavaiheen aikanakaan, koska rintamalinja oli satoja kilometrejä pitkä ja juoksuhautoihin tarvittiin miehiä. Suomessa oli keväällä 1942 sotavankien määrä pudonnut lähes kahdella kymmenellä tuhannella, eli enää ei työvoimapulaa helpottamaan ollut potentiaalisia resursseja tarjolla yhtä paljon kuin aiempina syksynä. Sotavankien tekemää työtä ei ole juurikaan tutkittu.

Työvoimapulan takia kohosivat palkat, vaikka niitä säännösteltiin sodan aikana. Sotavangeista työnantajilta perittävä korvaus kohosi myös, mutta ei samassa suhteessa. Sotavangeista tuli näin entistä kannattavampia työntekijöitä. Sotavangin työtehon uskottiin olevan heikko. Sodan alussa työn sotavangin työ hinnoiteltiin, niin että hinnoitteluperusteena oli 60 %:n työteho verrattuna suomalaisen työmieheen. Työsuorituksia arvioitaessa eivät sotavangit suomalaisten parhaiden ammattimiesten tasolle päässeet, mutta olivat hinta-laatu – suhteella varmasti hintansa arvoisia. Kun taidot ja kunto kohenivat, tuli sotavankien työ jatkuvasti kannattavamaksi työnantajalle.

Kun sotavankeja alettiin Suomessa hyödyntää, olivat kokemukset lähes poikkeuksetta hyvin positiivisia. Orisbergin kartanon kymmenen sotavankia tekivät työtä hyvällä työmoraalilla ja maatilojen työläisten työtehosta tuli kiitosta. Inkeriläisen väestön siirrosta Suomeen on tehty erillistutkimuksia ja inkeriläisille on annettu paljon arvonantoa.

Suomen mahtavat mottitalkoot olivat suuri kansallisen ylpeyden aihe. Miljoona mottia halkoja hakattiin yhteisen edun vuoksi. Laskelmieni mukaan sotavangit tekivät vähintään saman verran, mutta todennäköisesti paljon enemmän metsätöitä. Vaikka työmoraalia voitiin julkisesti arvostella ja sotavankeja haukkua laiskoiksi, on jäljelle jääneestä aineistosta tehtävä vain se päätelmä, että sotavankien työvoima oli paljon merkittävämpi ja arvostetumpi kuin nykyisen tiedon valossa uskotaan. Maatiloilta ei sotavankeja haluttu antaa pois, yksityiset työnantajat

halusivat pitää miehistään kiinni. Yhtään dokumenttia en tuhansien joukosta löytänyt, missä työnantaja haluaisi sotavangista luopua, kerran sotavangin saatuaan.

Presidentti P.E. Svinhufvud sai Luumäen maatilalleen sotavangin eikä hänestä luopunut. Orisbergissä samat miehet pysyivät yli kaksi vuotta. Loukolammilla juutalaiset säilyivät holo-kaustilta. On valtava ero siinä, minkälainen kuva Suomessa olleiden sotavankien olosuhteista tulee, kun tarkastellaan leirien ulkopuolella tehtyjä töitä. Leirin ulkopuolella oli työ, joka on tehtävä. Työn tekemiseen oli työvälineet ja työmiehet. Kun molempia on rajallinen määrä, on molemmista pidettävä hyvää huolta. Sodan hyökkäysvaiheessa suomalaisia sokaisi jatkuva menestys, yhä uusia sotavankeja tuli ja armeija eteni yhä pidemmälle. Alkuvaiheen sotavankien työllistämistä leimaa selvä piittaamattomuus vankien kunnosta. Ne työnantajat, jotka sotavankeja saivat, käyttivät saamansa miehet loppuun ja leiriltä lähetettiin uusia. Kun tämä virta ehtyi, uusia sotavankeja ei enää tullut ja jatkuva eteneminen pysähtyi, oli itsepetoksen aika loppua. Suomessa oli valtava määrä vieraan vallan kansalaisia, jotka pitää ruokkia jollain tavalla. Nämä ruokittavat pystyivät hyvin vaikuttamaan omaan ruokintaansa, joten heille oli vain järkevää antaa tähän mahdollisuus.

Metsätyötä Suomessa oli paljon pakko tehdä ja työkalut olivat vanhanaikaisia. Moottorisahoista ei ollut tietoaakaan Suomessa eikä edes teollisesti valmistetut yhden miehen pokasahat olleet yleistyneet. Miehiä tarvittiin ja sotavangit näitä miehiä olivat. Heidän työpanoksensa oli suurempi kuin inkeriläisten tai mottitalkoiden suomalaisten. Teollisuustyössä ei sotavankeja niinkään käytetty, ainakaan tämän tutkimuksen kohderyhmässä. Kenties muiden leirien alueella olivat miehet laajemminkin konepajoissa tai muissa osaamistaan vastaavissa ammateissa.

Vankien aikaisemman osaamisen tai ammatin mukaan työtehtäviä ei Suomessa jaettu, mutta suuri osa sotavangeista oli tottunut maataloustöihin ja sellaisia Suomessa paljon tarjolla oli. Metsätöiden ammattilaisia oli varsin vähän, mutta metsätyöt tulivat hyvin monelle tutuiksi. Henkisen työn ammattilaisille oli Suomen sotavankiorganisaatiolle hyvin vähän käyttöä, mutta saivat muut sotavangit vapaa-aikoinaan ja muutenkin professorien opetuksesta nauttia, kuten juutalaiset omilla leireillään. Sotavankien työleirien tai pienempien alaleirien olosuhteista on hyvin vähän aineistoa saatavilla, joten tähän tutkimukseen käyttööni saamani Orisbergin muistiinpanot ovat erittäin valaisevia. Orisbergin miehet tekivät kaikki maataloustöitä, parturi sai omia siviilitöitään tehdä, muuten kartanon työ oli maanviljelyä.

Miljoonat työtunnit ja kymmenet miljoonat markat vaihtoivat omistajaa, kun armeija teki kauppaa sotavankien työllä. Näistä laskutoimituksista suoriuduttiin ilman laskukonetta ja valtava määrä miehiä ja heidän työtänsä siirrettiin ympäri Suomea. Virheitä laskutoimituksissa tapahtui ja siitä huomautettiin. Sotavankien työllä rakennettiin rautateitä, lentokenttiä ja maanteitä. Metsää kaadettiin ja maata viljeltiin. Kalkkia ja turvetta kaivettiin ja autoja korjattiin. Vaatteet korjattiin, että miehet pääsevät työhön. Ruoaksi tälle joukolle syötettiin virallisten ohjeiden mukaan kaikkein kelvottominta muonaa, mutta varsin usein, erityisesti maataloilta, myös vähän parempaa, jopa kermaa ja voita.

Sotavangit olivat Suomessa vasten tahtoaan ja sodan loputtua osa heistä palautettiin vasten tahtoaan. Mannerheim kuuluisassa päiväkäskyssään nimitti heitä kovan onnen miehiksi ja tätä nimitystä pidän varsin osuvana. Vaikka sotavangiksi antautuminen oli Neuvostoliitossa vakava rikos, ei näitä miehiä kuitenkaan maanpetturuudesta tuomittu ja teloitettu. Työvoimalle oli tarvetta myös suuressa ja mahtavassa Neuvostoliitossa, josta toisen maailmansodan lihamyllä oli riistänyt kaikkein eniten, yli 20 miljoonaa kansalaista. Kun Suomesta palautettiin 40 000 sotavankia, ei näitä enää ollut varaa teloittaa.

Lähteet

Arkistolähteet:

Kansallisarkisto

Sörnäisten toimipiste, (entinen sota-arkisto) T8618-T8630 Sotavankien järjestelyleiri 2:n arkistokansiot

Päämaja, hallinnollinen toimisto T19653 / 5-6

Sotapäiväkirjat-kokoelma, sotavankien järjestelyleiri 2

Muut kirjalliset lähteet

Orisbergin kartanon työnjohtajan, Hugo Paavali Virtasen yksityisarkisto. Kirjoittajan hallussa.

Shimon Jantovskin ja vaimonsa keräämä lista juutalaisista sotavangeista. Kirjoittajan hallussa.

Kansallisarkiston Tietokanta jatkosodan aikana kuolleista sotavangeista.

<http://kronos.narc.fi/jatkosota/jatkosota.html>

Haastattelut

Bengt Björkenheimin, Orisbergin kartanon isännän Kapteeni Lars Björkenheimin haastattelu Helsingissä 19.11.2014.

Kirjallisuus

Danielsbacka, Mirkka: *Vankien vartijat: Ihmislajin psykologia, neuvostosotavangit ja Suomi 1941-1944*, Helsingin yliopisto 2013.

Harjula, Mirko: *Ryssänupseerit –Ensimmäisen maailmansodan Venäjän asevoimien suomalaistaustaiset upseerit 1914-1956*, Books on Demand 2013, Internetistä tilattava kirja.

Hokkanen, Petri: *Sotavankien käyttö maataloustyövoimana Pohjois-Savossa vuosina 1941-1944*. Suomen historian pro gradu, Joensuun yliopisto 1994.

Kauppala, Pekka: *Paluu vankileirin teille – Suomesta Neuvostoliittoon luovutettujen kohtalo 1940- 1955*, Gummerus Kustannus Oy, Juva 2011.

Kallatsa Miika: *Suomen Saksalle luovuttamat sotavangit jatkosodan aikana*, Tampereen yliopisto 2009, painamaton lisensiaattityö.

Kersalo, Juha & Pirinen, Pentti (toim.): *Suomen maakuntien ilmasto*, Ilmatieteen laitoksen raportteja No. 2009:8, Ilmatieteen laitos 2009.

Kujala, Antti: *Vankisurmat - Neuvostosotavankien laittomat ampumiset jatkosodassa*, WSOY Juva, 2008.

Laurent, Helene: *Suuri Täisota- Pilkkukuumeen torjunta Suomessa jatkosodan aikana 1941-1944*, talous- ja sosiaalhistorian pro gradu, Helsingin yliopisto 2006

Lindroos, Heikki: *Puuta mottiin- puuhuoltoa sodan varjossa 1939-1947*, Teollisuuden metsänhoitajat ry, Rauma 1993.

Manninen, Ohto: *Sotavangit ja sotavankileirit*. Teoksessa Maanpuolustuskorkeakoulun historian laitos (toim.). *Jatkosodan historia* 6, 281-284, WSOY Porvoo 1994.

Mikkola, Pirkka: *Sotavangin elämä ja kuolema. Jatkosodan neuvostosotavankien suuren kuolleisuuden syyt*. Suomen ja Skandinavian historian pro gradu, Helsingin yliopisto 2000.

Mikkola, Timo: *Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941-1944*. Poliittisen historian Pro Gradu, Helsingin yliopisto 1976.

Myllymäki, Arvo:*Kurileiri- Sotavankileiri 24 ja muut neuvostosotavankien erityisleirit jatkosodan aikana*, WSOY, Juva 2013.

Nevalainen, Pekka:*Inkeriläinen siirtoväki Suomessa 1940-luvulla*, Kustannusosakeyhtiö Otavan painolaitokset, Keuruu 1990.

Ojala, Veli:*Heimopataljoona 3*. Suomen historian Pro Gradu, Helsingin yliopisto 1974.

Pietola, Eino: *Sotavangit Suomessa 1941 -1944 –Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana*, Gummerus Oy Kirjapaino, Jyväskylä 1987.

Pimiä, Tenho: *Sotavankileiri N:o 23 – Kuolemaa kulkutauteja ja rautatienrakennusta*, Helsinki-kirjat Oy, Bookwell Oy, Porvoo 2012.

Roiko-Jokela, Heikki(toim.): *Vihollisen armoilla – Neuvostosotavankien kohtaloita Suomessa 1941 – 1948*, Minerva, Jyväskylä 2004.

Roiko-Jokela, Heikki: *Oikeutta moraalin kustannuksella? – Neuvostoliiton kansalaisten luovutukset Suomesta 1944- 1955*, Jyväskylän yliopistopaino, Jyväskylä 1999.

Rosen, Gunnar: *Suomalaisina Itä-Karjalassa – Sotilashallinnon ja Suomen Punaisen Ristin yhteistoiminta 1941- 1944*, SHS, Gummerus kirjapaino, Jyväskylä 1998.

Silvennoinen, Oula: *Salaiset aseveljet – Suomen ja Saksan turvallisuuspoliisiyhteistyö 1933-1944*, Otava, Keuruu 2008.

Smeds, Kerstin: *Läpi valkean kiven – Partekin historia*, Frenckellin kirjapaino Oy, 1998.

Smolar, Rony: *Setä Stiller – Valpon ja Gestapon välissä*, Tammi, Pieksämäki 2003.

Snellman, Hanna:*Tukkilaisen tulo ja lähtö- Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uittoyöstä*, Oulun historiaseuran julkaisuja, Gummerus kirjapaino Jyväskylä 1996.

Suomen vuosisata – Trendit, Tilastokeskus, Gummerus kirjapaino Jyväskylä 1999.

Westerlund, Lars (toim.): *Talvi-, Jatko- ja Lapin sodan sotavanki- ja siviilileirit, 1939-1944, käsikirja*, Oy Nord Print Ab Helsinki 2008.

Westerlund, Lars: *Saksan vankileirit Suomessa ja raja-alueilla 1941-1944*, Tammi, WS Bookwell Oy Porvoo 2008.

Westerlund, Lars: *Sotavankien ja siviili-internoitujen sodanaikainen kuolleisuus Suomessa*, SKS, Hakapaino, Helsinki 2009.

Westerlund, Lars: *Sotavankimakkara-Kyllä se Iivanoille kelpaa*, teoksessa ”Sotapahtumia, internointeja ja siirto sodanjälkeisiin oloihin.-Wars, Internees and the Transition to the Postwar Era”, toimittanut Lars Westerlund, Kansallisarkisto, Oy Nord Print Ab Helsinki 2010.

Westerlund Lars: *Neuvostosotavankien suomalaiset naisystävät ja heidän lapsensa 1942–1945*, Teoksessa Saksalaisten ja neuvostosotilaiden lapset Suomessa, Norjassa, Tanskassa, Itävallassa, Puolassa ja Itä-Karjalassa Ulkomaalasten sotilaiden lapset Suomessa 1940–1948 Osa II, Kansallisarkisto, Oy Nord Print Ab Helsinki 2011.

Vihonen, Lasse: *Radio Sodissamme 1939- 1945*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, Keuruu 2010.

Wilms, Noora: *”Ryssän heilat ja pikku-Ivanat” - Sanomalehti- ja muistitietotutkimus suhtautumisesta neuvostoliittolaisten sotavankien kanssa seurustelleisiin naisiin ja heidän lapsiinsa*, Itä-Suomen yliopisto, Suomen historian Pro gradu – tutkielma 2010.

Jantovski, Shimon: *To Where We Belong (Memoirs)*, Shimon Jantovski Jerusalem, omakustanne 2000.

Liitteet

Liite, Vähemmistökansallisuusjaottelu 1

KOTIJOUKKOJEN
ESIKUNTA

Kaavake No 3.

Vähemmistökansallisuusjaottelu *maaliskuun 1 p:nä 1943*

A. Slaavilaiset.

a) Moldavalaiset 1
Ruteenit .....
Ukrainalaiset 118
b) Valkovenalaiset 167
c) Puolalaiset 5

B. Tarkotataarilaiset.

a) Tataarilaiset 24
b) Bashkirilaiset 5
c) Kirgiisit 3
d) Altai
Badakshan .....
Burjat .....
Goldit (nanai) .....
Hakas .....
Jakut .....
Jukagir (odulit) .....
Kalmuk 2
Kumuk 3
Kazah 25
Korealaiset .....
Mongol .....
Oirat .....
Tadshik .....
Tashkent .....
Tsuwash 29
Tunguz .....
Turk 1
Turkmen .....
Uzbek 3

C. Suomalais-ugrilaiset.

1 a) Syrjän (komi) 6
Votjak (Udmurt) 3
b) Ersä (Mordva) 10
Tsheremis (Mari) 10
Mendshi (Vogul) 1
Moksha (Mordva) 19
Mordva (moksha + ersä) .....
Ostjak jenisei-ostjakit .....
Perm .....
Samojed: jurakki samojedit .....
jenisei ” .....
tavgy ” .....
ostjakki ” .....
kamassi ” .....
Vogul .....
a) Aunukselaiset .....
Inkeriläiset .....

Itäkarjalaiset .....
Tverin karjalaiset .....
Vatjalaiset .....
Vepsäläiset .....
Vienalaiset .....
b) Lähi-inkeriläiset .....
Inkerinsavakot .....
Lähi-inkarjalaiset .....
Liiviläiset .....
Suomalaiset .....
Lappalaiset .....

D. Kaukaasialaiset.

a) Georgianlaiset (gruusialaiset) .....
Karthvel .....
Lezgin 2
b) Abhaz 4
Adherbeidshanilaiset .....
Adzah 2
Armenialaiset .....
Avar .....
Balkar 1
Dagestanilaiset 1
Dargin, dargu .....
Iber .....
Ingush .....
Kabardin, kabirdin 1
Karatshi .....
Lakitsh .....
Lakzhi .....
Mingrel .....
Osset, osjetin .....
Tsherkesh 1
Tshetshen 1
Kaukaasialaiset 2

E. Erilliset kansallisuudet.

a) Virolaiset .....
b) Latvialaiset .....
c) Liettualaiset .....
d) Saksalaiset. 1) Volgan 1
2) Ukrainan .....
e) Espanjalaiset .....
f) 1) Tshekkiläiset .....
2) Romanianlaiset .....
3) Kreikkalaiset 2
g) Juutalaiset 155
h) Bulgarialaiset 1
i) Muut yllämainitsemattomat vähemmistökansalliset .....

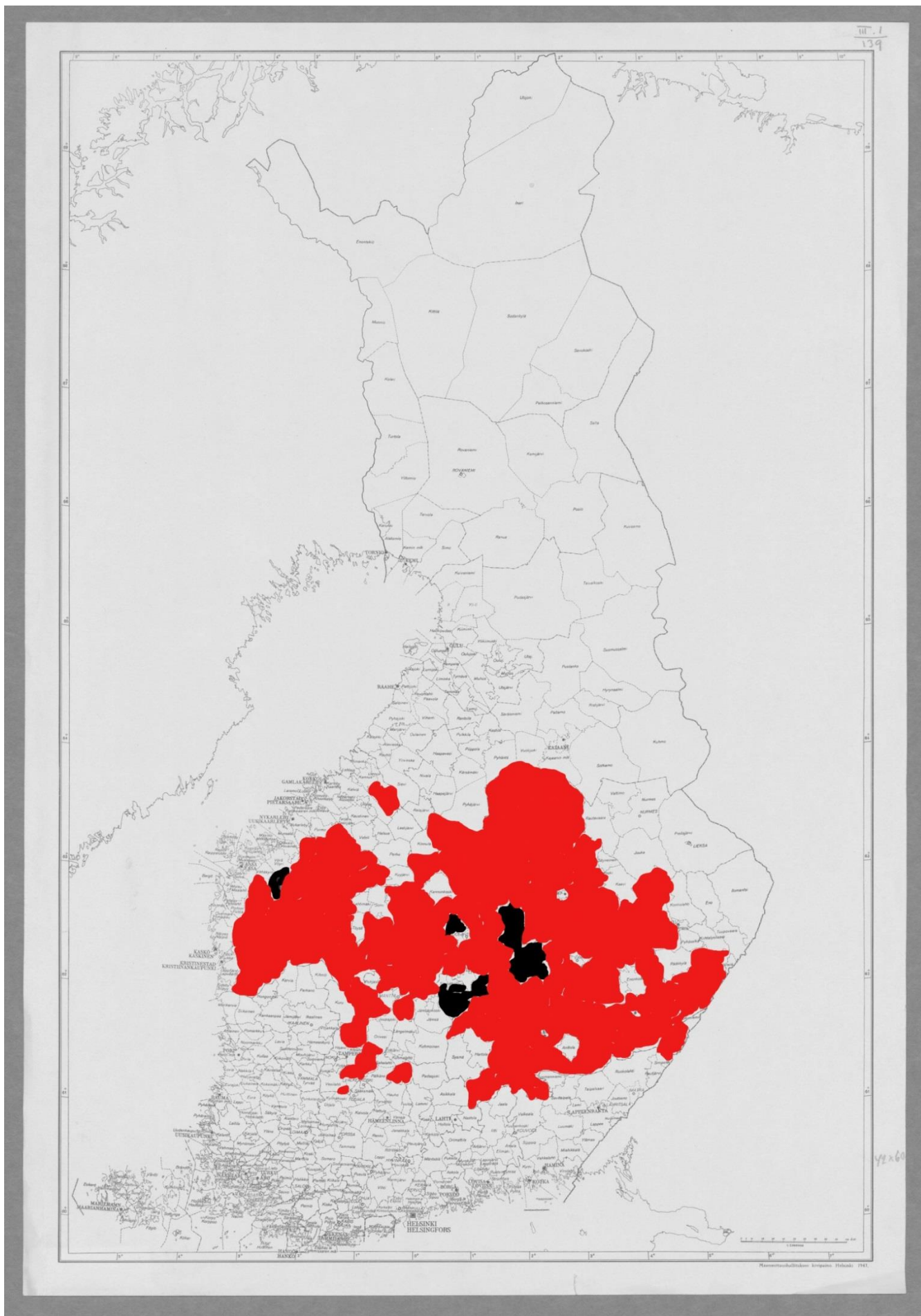
Liitetaulukko 1

Leirin ilmoittamat kuukausittain tehdyt työpäivät Joulukuusta 1942- Marraskuuhun 1943

joulu.42	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	4868
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	840
	Yksityisten työssä	6173
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	2616
	Yhteensä	14497
tammi.43	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	7596
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	1824
	Yksityisten työssä	15232
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5136
	Yhteensä	29788
helmi.43	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	7024
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	2959
	Yksityisten työssä	15720
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	4344
	Yhteensä	30047
maalis.43	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	4984
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	5145
	Yksityisten työssä	22528
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5165
	Yhteensä	37822
huhti.43	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	3389
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	5313
	Yksityisten työssä	26311
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5622
	Yhteensä	40635
touko.43	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	3886
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	4332
	Yksityisten työssä	33604
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5096
	Yhteensä	46918
kesä.43	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	5779
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	3135
	Yksityisten työssä	41558
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5604

	Yhteensä	56076
heinä.43		
	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	6241
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	3135
	Yksityisten työssä	45315
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5776
	Yhteensä	60467
elo.43		
	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	5562
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	2335
	Yksityisten työssä	86413
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	5356
	Yhteensä	99666
syys.43		
	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	5612
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	3063
	Yksityisten työssä	100370
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	4550
	Yhteensä	113595
loka.43		
	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	6440
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	3052
	Yksityisten työssä	91849
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	4512
	Yhteensä	105853
marras.43		
	Sotavankityöpäivät puolustuslaitoksen käytössä	2850
	Työpäivät valtion, kuntien ja seurakuntien käytössä	10118
	Yksityisten työssä	69314
	Leirien ja sairaaloiden omassa työssä	9761
	Yhteensä	92043

Koostettu Kansallisarkiston Sörnäisten toimipisteen kansioista T823/1

✓ AMBROZEWICZ Konstanty	✓ KRUGLIJ Stanislaw
✓ ANTUCH Arkadjusz	✓ KURASZEWICZ Jan
✓ APANASEWICZ Konstanty	✓ KUZMINSKI Kazimierz
✓ BARABASZ Mikolaj	? LUTY Wladyslaw
✓ BERNAKIEWICZ Eugeniusz	✓ LABECKI Wiktor
✓ BIJAN Roman	✓ LAHUTKO Adolf
✓ BUCZKO Kasper	✓ LOMACZ Walerjan
✓ CHMIELNICKI Adolf	✓ MIOTLA Antoni
✓ CZERNIAWSKI Wacław	✓ MITKIEWICZ Mikolaj
✓ CZMIEL Ludwik	✓ MONCZAR Kazimierz
✓ DEMKOWSKI Michal	✓ OSKOCZYNSKI Jurij
✓ DOBROWOLSKI Andrzej	✓ OSOWSKI Jan
✓ FABJAN Kazimierz	✓ PESZKO Stanislaw
✓ GAWRILCZUK Wladyslaw	✓ PIKTA Wlodzimierz
✓ GROBELNICKI Wlodzimierz	✓ PITKUN Kazimierz
✓ GUDOWICZ Jan	? PLOSZCZANSKI Michal
✓ HŁADYSZEWSKI Konstanty	? ROZUMOWSKI Eugeniusz
✓ HUTOR Konstanty	✓ SADOWSKI Aleksander
✓ JABLONSKI Stefan	✓ SAGELNICKI Michal
✓ JASINSKI Pawel	✓ STANKIEWICZ Donat
✓ KACZANOWSKI Witold	✓ STEFANOWICZ Aleksander
✓ KARP Witold	✓ STEFANOWICZ Bronislaw
✓ KISIELICZNIK Wasyl	✓ WENSKI Jan
? KOCIURA Pawel	✓ WOŁODZKO Josef
✓ KONDRAT Kazimierz	✓ WOROBEJ Konstanty
✓ KOTOWICZ Michal	✓ ZAKRZEWSKI Stefan
	✓ ZIELENKIEWICZ Antoni